

ԿԱՆԹ-ԵՂ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴԿԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈԿԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ 2001

9(-11)

3-21

ԿԱՆԹԵՂ

ՄԱՍԿԱՆ ՀՈՒՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՄ

1

3286

ԱՄՐԻԿ

«ԱՄՐԻԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2001

ԴՏՀ 001
ԳՄԴ 72
Կ - 203

**ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ**

Կ - 203 Կանթեղ: Գիտական հոդվածների ժողովածու: -
Երևան, Աստղիկ, 2001, 208 էջ:

Գլխավոր խմբագիր

Լիլիթ Արզումանյան բանասիրական գիտ. թեկնածու

Խմբագրական կոլեգիա

- Սևակ Արզումանյան << ԳԱԱ թղթ.անդամ, բանասիրական գիտ. դոկտոր
- Հովհաննես Բարսեղյան բանասիրական գիտ. դոկտոր
- Սեդա Գասպարյան բանասիրական գիտ. դոկտոր
- Ելենա Կարաբեգովա բանասիրական գիտ. դոկտոր
- Հենրիկ Հովհաննիսյան արվեստագիտության դոկտոր
- Գագիկ Ղազինյան իրավաբանական գիտ. դոկտոր
- Ալեքսանդր Մանասյան փիլիսոփայական գիտ. դոկտոր
- Աշոտ Մելքոնյան պատմական գիտ. թեկնածու

КАНТЕХ – СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ
KANTEGH – COLLECTED ARTICLES

Կ $\frac{1401000000}{0136(01)-2001}$ 2001

ԳՄԴ 72

ISBN 99930 - 74 - 07 - 1 © Արզումանյան Լ., 2001 թ.

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ «ՄԵՐ ՊԱՐՏԵԶԻ ՕՐԱԳՐԵՆ» ԾԱՐՔԸ

Համաստեղի գրականությունը՝ «Գյուղից» մինչև «Առաջին Սերը» ինքնակենսագրական վերջին վիպակը ամերիկահայ դարձած գյուղացու կյանքի, երազի, հույսի պատմությունն է: Նրա գրականության հերոսը հայն է՝ հայրենի եզրերում ապրող, արարող գյուղացին, որն օտար ակերում էլ չի կորցնում ազգային ու մարդկային դեմքը: Հողի ծայնը, շունչը, հոգեբանությունը, կանչը և կարողը Համաստեղի հերոսների էությունն է, գոյության նրանց ձևը, պարտադրված պայմաններում գոյատևելու միակ հնարավոր եղանակը: Դա հոգևոր ու հոգեկան աշխարհ է՝ երազի գծած սահմաններում, հեքիաթի գույներով, երջանկության համով ու բույրով: Համաստեղի հերոսներն արձատներով գյուղից են, իրենց հոգու խորքերում պահում ու սերնդեսերունդ են փոխանցում անձրևի բերած առատության հրաշքը, աշխարհի տարբեր ծայրերում տեսնում գյուղի սրնգահարին, լսում նրա սրինգի՝ հայրենի լեռներից ծորացող երգը, և այդ ամենն անջինջ է, անմոռաց առաջին սիրտ պես:

Այս ամենը մարդու, աշխարհի, կյանքի օրենքներից դուրս է, հաճախ հակասում է աշխարհում իշխող ուժի իրավունքին, բայց հենց նրանով, որ դուրս է ընդհանուրից, դառնում է նաև անհասանելի, ուրեմն՝ ենթակա չէ որևէ օրենքի: Սա հայի աշխարհն է: Այստեղ գործում են սիրո, հույսի, կարոտի, հողի, արարման աշխարհին, մարդկությանը, դժբախտաբար, անբացատրելի հոգևոր օրենքներ, որոնք մաքառման, տառապանքի արդյունք են: Գրողն ինքն այդ լեռնաշխարհի ծնունդ է: Քանի դեռ աշխարհում կան, ապրում են թեկուզ երկու երկու կա ու կլինի հայ ժողովուրդը գոյության իր ներքին օրենքներով, աշխարհի հզորների ու նրանց հզորագույն բանակների վրա ծիծաղելու իր անբացատրելի հոգևոր ուժով:

Համաստեղը հողի մարդ էր ու հողի երգիչ՝ բառի ամենախոր իմաստով: Նրա հողապաշտ ու արևապաշտ լինելը հաստատում են նաև նամակները: Այսպես՝ «Հիմակուց արդեն մտահոգուած եմ պարտեզով և անհամբեր կ'սպասեմ, որ գարունը բացուի որ սկսեմ պարտեզի աշխատանք ընել»¹,- 1944-ի փետրվարի 7-ին գրել է Համաստեղը Հ.Խաչմանյանին: Կամ «Գարունը եկաւ կարծես, ինծի համար կ'սկսի նաև պարտեզի աշխատանքը: Թեև անճարակ եմ այդ տեսակ աշխատանքին մէջ և սակայն կը սիրեմ»²,- 1946-ի մարտի 18-ին գրել է Հովհաննէս Ավագյանին ուղղված նամակում:

Հայրենի երկրին, նրա երկնքի՝ նմանը չունեցող կապույտին, հոգին ջերմացնող արևին կարոտ, «Արարատի շուքը» օրհնության պես երազող Համաստեղը Բոստոնում խնամում էր պարտեզն ու ծաղիկներ աճեցնում՝ հոգում «Հայաստանի դիւբալկան վերջալոյսը՝ այնպէս գունագեղ ու երագական»³: «Յուսաբեր»ի՝ 1981-ի դեկտեմբերի վերջին մի քանի թվերում տպագրված են Խ.Ներսեսյանի հուշերը Համաստեղի մասին: «-Վաղը պիտի մաքրեմ պարտեզը սա տերեւներէն, խոտերէն: Մեր գիւղը յիշեցնող աշխատանք մըն է, ըսաւ մեղմօրէն, ինքնիրեն խօսելու պէս, իր սրտին հետ, առանձին»,- պատմում է Ներսեսյանը:

Համաստեղը Ս.Վրացյանի «Հայրենիք»⁴ տարեգրքում հրատարակել է երեք գողտրիկ մանրապատում՝ «Մեր պարտեզի օրագրէն» ընդհանուր խորագրով՝ «Կարմրալանջը», «Իրիկնամուտ», «Առաջին ծիւղ»: Այս ստեղծագործությունները զեղանկարի տպավորություն են թողնում (Համաստեղը կասեր՝ «բառերով նաշխ բանուած» են) և լրացնում են գրողի պատմվածքների շարքը («Տափան Մարգար», «Փիլիկ աղբար», «Չալո», «Զրոյց շունի մը հետ», «Սքիփին», «Նապաստակի մը օրագիրը», «Լուքաս աղբարը եւ աղավնին» և այլն), որոնցում բնությունն ու կենդանի արարածներն ապրում են, զգում, մարդու գրուցընկերն են, նրա պես օրագիր են պահում: «Մեր պարտեզի օրագրէն» շարքի կենտրոնական «դեմքը» փոքրիկ թռչնակն է՝ կարմրալանջը, որն «իր շարժումին մէջ անհամբեր է», իսկ ծայրի մեջ կարոտ կա՝ «կուրծքի ծիրանագոյն կանանչով բռնկուած»: Գույնի ու ծայրի կախարդանքի մեջ թռչնակը կարծես խոսում է, մարդկանց ավետում գարնան գալուստը: Հեքիաթը շարունակվում է. «հազար հազար սերմերը հողին տակէն իմացան անոր

ոտքերուն ծայրը, իրարու ետեւէն պայթեցան մէկ մէկ յուզումով ծայն տուին իրարու»: Բնանկարը շնչում է «հազար գոյներու երաժշտութիւնով, անձրեւէն նոր լուացուած երկնքի մաքուր կապտութիւնով, հողին, արեւին անսահման բարութիւնով»:

Շռայլ գույների, թռչնակի, հողի, ծառերի, սկյուռի ու գորտերի երգի զեղանկարի վրա սև բծի տպավորություն է թողնում տիկին Եպրթիի մահը: Կարմրալանջն սպասում է, որ դուռը բացվի, սպասում է ու չի հասկանում տիկին՝ Եպրթիի ուշանալու պատճառը: Մարդն էլ էր չքնաղ բնանկարի մասը, բայց հիմա չկա: Գարնանային ուրախության մեջ մի պահ հնչեց թախծոտ մեղեդին ու հանգավ: Գարուն է ... Միայն մարդը զգաց մահվան սառը շունչը, որը հավից գարնանային բնանկարի ջերմությունից, բայց կա, իրական է կենդանի ամեն մի էակի համար:

Համաստեղը նամակներում հաճախ է դժգոհում՝ ձմռան ցրտից: Վաղ գարնանից սկսած՝ գրողն ապրում էր մոտակա ձմռան սարսափեցնող ակնկալիքով: «Արդէն հիմակուց մտահոգութիւն առած եմ որ ամառը պիտի անցնի և շատ արագ և մենք նորէն պիտի մտնինք ձմեռի մէջ: Բացուած ծաղիկներուն մէջ իսկ իմ այս մտահոգութիւնը կը զգամ»,-⁵ դժգոհում է Համաստեղը Հ.Ավագյանին գրած նամակում 1946-ի մայիսին: Իսկ մեկ տարի անց՝ 1947-ի նոյեմբերին, նույն հասցեատիրոջը գրում է. «Ամառը եկաւ անցաւ, անցան նաև պարտեզի ծաղիկները ... Չմեռը չեմ սիրեր, սրտով և ամեն բանով աւելի կը ծանրանամ ինչքան ձմեռը մօտենայ: Արդէն ձմեռի մի քանի խիստ օրեր ունեցանք այստեղ: Ե՛հ, աշխարհը մեզի չեկաւ, ինչպէս կ'ըսեն, այլապէս կարելի էր ձմեռ ժամանակ երթալ հոն՝ ուր վարդերը կը բացուին ու միջոցին մէջ նարնջեհիներու հոտ կայ»⁶:

Կյանքի վերջին տարիներին, երբ բանվորի տքնաջան աշխատանքի հոգնությունն անտանելի դարձավ սիրելի կնոջ՝ տիկին Սրբուհու երկարատև հիվանդության պատճառով, ավելի սաստկացավ վախը ձմռան ցրտից: 1963-ի հուլիսի 26-ին Համաստեղը գրում է Արամ Հայկազին. «Թէև կանանչ ու Արև, արդէն մտահոգուած եմ գալիք ձմեռով: Տխրութիւնով կը տեսնեմ որ ծաղիկները հետզհետէ կ'անցնին և մնացած ծաղիկներուն մէջ կարծես աշունի հոտը կայ ...

Ալ կրճատ երևակայել թե ձմեռի սարսափը ինչպես բռնած է զիս և այս՝ ամեն տարի»:⁷

1947-ի գարնանը Համաստեղը կուսակցական գործերով եղավ Կալիֆորնիայում ու մինչև կյանքի վերջը հիշում էր իր տեսած շքեղ, անճաման գարունը: Ամիսներ անց՝ օգոստոսի 28-ին, Համաստեղը գրում է Վ.Հայկին. «Չեր Բալիֆորնիան շատ սիրեցի, կլիմայի շատ լավ տեսնեմ այդտեղ էի. գարուն էր ու միջոցին մեջ նարնջենիներուն բուրմունքը կար միշտ: Այդ շրջանին հրաշալի էր Ֆրեզնոյի երկինքն ու Արևը: Կ'ըսեն նաև Ֆրեզնոն գեղեցիկ է, երբ խաղողները կը հասունանան և ես կրճատ երևակայել կախուած խոշոր կոյտերը խաղողներուն»:⁸ 1947-ի հուլիսի 8-ին Հ.Ավագյանին ուղղված նամակում Համաստեղն այսպես է ներկայացնում իր տեսած գարունը. «Ֆրեզնոյի մեջ գտայ հրաշալի Արև մը որ կարելի էր գինիի նման փարչի մեջ լեցնել ու խըմել» և ավելացնում. «Առաջմ պարտեզի աշխատանք կ'ընեմ, այս տարի աւելի լավ ծաղիկներ ունիմ»:⁹

Անմոռանալի է գարնանային իրիկնամուտի նկարագիրը համանուն մանրանկարում: Վերջալույսը ողողում է ամեն ինչ՝ երկնասլաց բարդիների կատարներից մինչև հողն ու հողից դուրս եկող անձրևորդերը: Գունային խաղին ուղեկցում է փոքրիկների երգը: «Փոքրիկները կ'երգեն դրացիի պարտեզին մեջ» տողը հանգերգի պես կրկնվում է: Այդ երգի մեջ են ապրում անձրևից թարմացած հողի ու մարդկանց երազանքները, տերևների, մեղուների ձայները: Տեղին է հիշել Համաստեղի «Անձրև»ը. երկընթից թափվող կենարար կաթիլները շունչ ու հոգի են պարզում շնչավոր ու անշունչ բոլոր էակներին, և վերընծայվում են Թորիկ Դուկասի ու Գանձակ Պարսամի երազանքները, շարունակվում է նրանց թարեկամությունը:

Երզը տարածվում է, արծազանքվում բոլոր արարածների հոգիներում:

Այստեղ է նաև մեր հին ծանոթը՝ կարմրալանջը, որը «դեռ թաց ու թարմ գոյներով նկարի մը պես» թառել է որթատունկին, «աչքի տակով կը դիտե» հող փորող մարդուն, «կը սպասե անհամբեր»: Տիեզերական բարության, հողի ու մարդու, բնության մտերմության կախարդական մթնոլորտում թռչնակն անձնավորվում է վստահում մարդուն: Փոքրիկների ուրախ երգի, հողի աշխատանքի, մարդու հաճելի հոգնության մեջ վերահաստատվում է պապերից

եկած՝ հողի ու մարդու միասնության անխախտ օրենքը, որը ներկված է արտերի կանաչով և ունի հողի թարմ բուրմունքը: Բայց «մեր երանելի պապերի» ու կանաչ երազների աշխարհը չէ սա: Ճիշտ է, դրախտ հիշեցնող գարնանային պարտեզը հեռու է ռազմաճակատի գծից, բայց արծազանքներն այստեղ էլ են հասնում: Պատերազմը՝ «աշխարհի անխոնջ ու եռանդուն ինքնասպանությունը» (Մ.Ռեմարկ), աղճատում է պարտեզի գունանկարը: Մարդու ու մարդկային կյանքի օրենքները՝ պիտի բխեն իրիկնամուտի շքեղ գույներից, հողի անսահման բարությունից ու երեխաների երգից: Բայց մարտադաշտում հոսում է զինվոր դարձած հողագործի, գրողի, նկարչի, երաժիշտի արյունը: Այլ խոսքով՝ արարելու կոչված մարդը զբաղված է... մարդասպանությամբ: Սա մարդու սահմանած կարգն է:

Բնությունն ունի իր օրենքները, հողի մեջ ընկած սերմն անպայման ծլարձակում է: Այգու անկյունում՝ իրար վրա թափված զանազան գործիքների խառնակույտի, կոտրած ծաղկամանների տակ, հրաշքով բացվում են «կարմիր կապոյտ ծաղիկները, մեղուները իրենց ճամբաներէն շեղելու չափ գեղեցիկ»: Խորհրդավոր այս անկյունում է սկսվում գարունն ու տարածվում աշխարհով մեկ: Հավվող ձյունը կարծես «անձրեւէն թրջուած ճագարի ձեւ կ'առնէ եւ տեսնես ճագարի մը պէս ալ փախեր է յանկարծ»: Անծանոթ ծաղիկը «արկածախնդիր անվախութեամբ» արևին է պարզում իր առաջին ծիլերը՝ չվախենալով նույնիսկ ձյունից, «աղուտի մը պէս պպզած»: պաշտպանվում ձնհալի մեջ լողացող ճնճողուկներից: «Ամեն տարի տաճարի մը մօտեցող հաւատաւորի մը պէս» գարնան հերթական հրաշքին սպասող գրողի սրտում հանկարծ ծնվում է կասկածը՝ ի՞նչ կլինի, եթե մի օր ծաղիկն անհետանա: Որքան վարակիչ է կարմրալանջի վերադարձը ողջունող, իրիկնամուտի գույներով, ծաղկի առաջին ծիլերով հմայված մարդու ուրախությունը, նույնքան էլ հասկանալի է պատերազմի, կորուստների ցավից իմաստնացած նրա հոգու տագնապը: Եթե ծաղիկը չլինի, աշխարհից կանհետանա հեքիաթը: Հեքիաթ, որով ապրում էր Համաստեղը տարիներ շարունակ: «Պարտեզին մեջ ցանած շատ բաներ, ծաղիկներու շատ տեսակներ և սակայն Արև չեն տեսներ որ ըսեն թե դուրսը աշխարհ մը կայ և ծիլն և չեն մտածեր որ իրենց սպասող կայ անհամբեր»¹⁰: 1948-ի հունիսի 10-ին գրել է Համաստեղը Հ.Ավագյանին:

«Գեղունի» հանդեսի՝ 1947-ի համարում տպագրված է Համաստեղի մանրապատումների շարքի չորրորդ մասը՝ «Պանն էր անցեր իմ պարտեզին»:¹¹ Ամառային գիշերվա հրաշքներն սկսվում են բարակ անձրևից, տերևների սոսափյունից, ծղրիղների երգից: Բնանկարի գույներն ու բույրերը շարժման մեջ են դրվում անվերջ բզզոցից այն թավամազ մեղվի, որը զարնվում է ապակուն: Ու երբ մեղուն մեջքի վրա ընկնում է գորգի վրա, սենյակում թագավորում է լուրջան կախարդանքը: Հեղինակը կարդում է Արիստոֆանի «Գորտերը» կատակերգությունը: Չկա իրականը հեքիաթից, անցածից բաժանող որևէ պատնեշ. անցյալն ու ներկան, ամառային գիշերն ու անուրջը, դիցաբանությունն ու բնությունը ծուլված են, ապրում են մարդու երևակայության մեջ, դուրս են իրականության, կյանքի օրենքներից, ավելի ճիշտ՝ դառնում են հեքիաթի պես իրական, հեքիաթի պես անիրական միջավայր, որտեղ բնությունն ապրում է իր՝ մարդուն անձանոթ օրենքներով: Լնում աղմկում են գորտերը՝ «Արիստոֆանի «գորտեր», որ կը դիմաւորէին Դիոնեսիոսը՝ երբ անկը թիաւարէր հոգնած»: Դարերի հեռվից կարծես կրկնվում է առյուծի մորթի հագած Դիոնիսոսի շքահանդեսը, ու շաղակրատ գորտերը նորից բարկացնում են ծպտված աստծուն:

Հեքիաթի ու իրականության սահմանագծին հեղինակը պարտեզից անձանոթ ձայներ է լսում: Համաստեղը կենդանի գույներով է ներկայացնում այժմեմարդուն, որը շրջում է պարտեզում ու հեռանում լճակ տանող ճանապարհով՝ «իր սրինգին համար բռնելու երաժշտությունը գորտերու ձայնին, լճին մէջ թափուող անձրևի բարակ ձայներուն խառնուած»: Ո՞վ է ասել, թե հրաշքներ չկան: Հ.Թումանյանի «Անուշ»ի վերջին տեսարանում նկարագրված երկնքի ու երկրի հաշտության եզակի պահերից մեկն էլ որսացել ու ընթերցողին է ներկայացրել Համաստեղը: «Պանն էր անցեր իմ պարտեզին», - համոզված գրում է նա: Ընթերցողն էլ է համակվում մանրանկարի տրամադրությամբ ու կրկնում հեղինակի ասածը: Հեքիաթը վարակիչ կախարդանքով երկար ու ղեկցում է հրաշքի ականեստեսին՝ ընթերցողին:

Ս.Վրացյանը գրել է Համաստեղին. «... ի՞նչ լաւ կը լինի, եթէ հաւաքես, լրացնես և առանձին հատորի մէջ ամփոփես «Իմ պարտեզին» իմ այնքան սիրած պատմութիւնները: Կը խոստանամ այստեղ հրատարակել տալ»:¹² Ինչ-

պես հաստատում են Համաստեղի՝ Հ.Խաչմանյանին և Մ.Նուրյանին ուղղված նամակները,¹³ նրա անտիպ ձեռագրերը կազմել են հազարավոր էջեր: Ի՞նչ իմանաս, գուցե դրանց մեջ կան այս շարքի ուրիշ մանրապատումներ ևս. չէ՞ որ Համաստեղը հող մշակեց ողջ կյանքում ու միայն 1965-ի հուլիսին էր Գ.Մահարուն զանգատվում. «Մեր պարտեզի ծաղիկները արդէն կորսնցուցած են իրենց հրապոյրը»:¹⁴ Իսկ մինչ այդ անվերջ էին պարտեզի ծաղիկների հետ նրա լուռ զրույցները, և գուցե մի օր ընթերցողի սեղանին հայտնվի Ս. Վրացյանի երազած գիրքը:

«Մեր պարտեզի օրագրէն» ընդհանուր խորագրի տակ հավաքված մանրապատումներում Համաստեղը վարպետ գրչով տեղավորում է աշխարհն ու մարդուն, որ հաստատի մարդու՝ ապրելու, արարելու իրավունքն ու կամքը: Վերնագրի խորհուրդը լայն է. աշխարհն է մեր պարտեզը, որը պարտավոր ենք խնամել: Համաստեղ մարդու, գրողի համար հողի գուղձերից սկսած մինչև տիեզերք տարածվում են հողի օրենքներն ու մարդու՝ խաղաղ ապրելու կամքը: Այս մանրապատումները Համաստեղի մյուս ստեղծագործությունների պես շնչում են անսահման բարությամբ, հերքում պատերազմը, չարն ու չարիքը: Այսպիսով՝ Համաստեղի գրականության մեջ մարդ-աշխարհ ներդաշնակությունը հենվում է հողից, աշխատանքից, արարումից ծնված իմաստնության վրա, որը, դժբախտաբար, հաճախ է անտեսվում, քանի որ աշխարհում գործում են ուժի, իրավունքի օրենքները: Գրողին մարդ-աշխարհ փոխհարաբերության մեջ հետաքրքրում են մարդու իդեալը և այն աշխարհի պատկերը, որը կա, գոյություն ունի երազի օրենքներով ապրող նրա հերոսների, նաև ընթերցողի համար: Անգամ Ամերիկայի «համայնակուլ հալոցի մէջ» (Բ.Նուրիկյան) Համաստեղը խնամքով պահեց ու սերունդներին փոխանցեց «ազնուական անթիքներ» այն իրականության, որի պատահիկներն ամեն մի հայ իր հետ տարել է աշխարհի տարբեր ծագերը: Նրա «արուեստի ապրող եւ ապրեցնող շունչովը օժուն գրական գործերու»¹⁵ ծալքերում դեռ կա, ապրում է հայ գյուղը, և հնչում է հարազատ բարբառը ...

ՃԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ՊԱԹ, Հակոբ Խաչմանյանի ֆոնդ, թիվ 416:
2. ՊԱԹ, Հովհաննես Ավագյանի ֆոնդ, թիվ 1308:
3. «Հայրենիք» տարեգիրք, 1946, էջ 995:
4. Լույս է տեսել Բոտոնում, 1943-1948 թվականներին:
5. ՊԱԹ, Հովհաննես Ավագյանի ֆոնդ, թիվ 1309:
6. Լույս տեղում, թիվ 1316:
7. ՊԱԹ, Արամ Հայկազի ֆոնդ, թիվ 222:
8. ՊԱԹ, Վահե Հայկի ֆոնդ, թիվ 151:
9. ՊԱԹ, Հովհ. Ավագյանի ֆոնդ, թիվ 1315:
10. Լույս տեղում, թիվ 1318:
11. Հետաքրքիր մի փաստ՝ Համաստեղի այս մանրապատումը տպագրված է «Իմ պարիկի օրագրեր» խորագրի տակ: Համաստեղի ձեռագիրը, որից հաճախ էր դժգոհում, իսկապես դժվարընթեռնելի է, ու գրողը ստիպված էր ուշադիր հետևել իր երկերի տպագրության ընթացքին: Այս դեպքում խանգարել է հեռավորությունը:
12. ՊԱԹ, Համաստեղի ֆոնդ, թիվ 234:
13. ՊԱԹ, Հակոբ Խաչմանյանի ֆոնդ, թիվ 416-421, 631:
14. ՊԱԹ, Գուրգեն Մահարու ֆոնդ, թիվ 226:
15. ՊԱԹ, Բենիամին Լուրիկյանի ֆոնդ, թիվ 113:

ԼԻԼԻԹ ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԴԺՎԱՐ ԽՈՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

«Ռիշապած իմ սեր» պոեմը Պ.Սևակի «փախստական ես»-ի վերադարձի առաջին արտահայտություններից էր, ինքնագրում թերևս անդրանիկ ամենանշանակալից երկը: Այս ստեղծագործության տպագրությանը հեղինակը լայն ճանաչում ստացավ և Ռուսաստանում, և Հայաստանում, քանզի պոեմի անսովոր ու համարձակ «ինչու»-ները վեճերի ու տարակարծությունների մեծ ալիք բարձրացրին:

Պոեմը առաջին անգամ լույս տեսավ ռուսերեն՝ «Դժվար խոսակցություն» վերնագրով, Եվգենի Եվտուշենկոյի թարգմանությամբ («Новый мир», 1956, հ.6):

Երկրորդ անգամ պոեմը հրատարակվեց դարձյալ ռուսերեն՝ «Ես ևս այդ մասին» խորագրով, 1956 թվականին (Երևան, «Բանաստեղծություններ»):

Հայերեն լույս է տեսել միայն 1957-ին, «Սովետական գրականություն» հանդեսում «ՌՎ է մեղավոր» վերնագրով: Բանաստեղծը «Ռիշապած իմ սեր» խորագիրը տվել է պոեմին միայն 1963-ին և հրատարակել «Մարդը ափի մեջ» գրքում: Պոեմի տարբերակները լույս են տեսել կրճատումներով ու հավելումներով, իսկ վերնագրերի փոփոխությունները ցույց են տալիս, որ հեղինակը երկար է խորհել ոչ թե սոսկ վերնագրերի, այլև արծարծվող հարցերի շուրջ:

Պ.Սևակը պոեմի վրա աշխատանքը սկսել էր 1952 թվականից և համոզված էր, որ այդ գործը նոր սկիզբ էր իր կենսագրության մեջ և շարունակ անդրադառնում էր դրան կատարելով սրբագրումներ ու շտկումներ: Ընդհանրության մեջ, սակայն, պոեմը կարծես գրված է մեկ շնչով, խոհերի ու զգայմունքների հանկարծահաս ու անկասելի պոռթկումով:

Թե ինչպիսի՞ կրքով վեճեր, իրարամերժ կարծիքներ է բորբոքել պոեմը այդ մասին Սևակի կյանքի ու ստեղծագործության քաջատեղյակ Ալբերտ Արիստակեսյանը գրել է հետևյալը. «Թերևս հայ գրողի ոչ մի գործ ռուս քննադատության մեջ և ռուս ընթերցողների շրջանում այնպիսի

ազնիվ զգայմունքներ, զերծ հաշվենկաբուծությունից: Սրան է ձգտում Մայակովսկու «Այդ մասին» պոեմի հերոսը, այսինքն՝ հեղինակը: Սևակը այստեղ ավելի քան արմավական է, չի հանդուրժում ոչ մի կեղծ հաշտություն կամ փոխզիջում: Մաքուր, անխաղախ սիրո հրայրքը վեր է մարդկային բոլոր պայմանականություններից:

Աստված վկա, այսպես

Չէ՛ որ կարելի է անգամ խելագարվել:

Ախր իմ ի՛նչ գործն է՛ մարդիկ ո՛նց են անում:

Իմ ի՛նչ գործն է.

Մարդիկ շատ բան են անում,

Հազար ու մի տեսակ վա՛ր բաներ են անում:

Ես գործ ունեմ մարդկանց,

Ոչ թե ամեն կարգի նրանց արարքի հեպ.

Ես գործ ունեմ սիրո՛ւ,

Ոչ թե թաքուն կապի հրայրքի հեպ.

Միայն աղբյուրի՛ հեպ հավերժախոս ու ջինջ,

Եվ ոչ հոսանքի հեպ հեղեղային...»⁴

Թե Մայակովսկու, թե Սևակի հերոսները ներքին խոր դրամա են ապրում, իրենց սիրո մեջ կաշկանդված են մարդկային «մորալի» անհաղթահարելի կապանքներով: Եվ մինչդեռ Մայակովսկու հերոսը չկարողանալով հաղթահարել այդ կապանքները՝ փաստորեն դառնում է քաղքենիական հոգեբանության և միջավայրի զոհ, Սևակը անզիջում կրքովությամբ մերժում է քաղքենիությունը, քարայած ու կեղծ բարոյախոսության կրողներին ու հաստատում իր թիկական կրեդոն, երբ սերը փոխադարձ է՝ ոչ մի պատճառով չպետք է ու չի կարող կապանքել մաքուր զգայմունքները, ամուսնացած լինելը կամ արդեն ընտանիք ունենալն անգամ, ողջ բարոյությամբ հանդերձ, խոչընդոտ լինել չեն կարող: Իսկ ընդդիմախոս-քննադատների կարծիքով սա ապական էր խորհրդային համակեցության բարոյականությանը: Այստեղից էլ նրանց անհանդուրժողականությունը:

4. Պ.Սևակ, *Երկերի ժող.*, 1973թ., հ.3, էջ 132-133:

Սեկ ուրիշ քննադատ-ընդդիմախոս «սկզբունքորեն սխալ է» համարում անհատ-կոլեկտիվ կապի սևակյան դիրքորոշումը, նաև բանաստեղծի ընդհանրացումները, անհատի ձակարագրում կոլեկտիվի մասնակցության իրավունքի ըմբռնումը, իսկ հեղինակի հիացումը իր հերոսի հանդեպ դժվար է հասկանալ, գրել է նա⁵:

Միանգամայն պարզ էր, որ Սևակի ընդդիմախոս-քննադատները դեռ գործում էին անհատի պաշտամունքի ժամանակների գաղափարախոսության կաղապարներով, ջուր լցնելով նաև գոեթիկ-սոցիոլոգների ջրաղային:

Պոեմի հիմքում ընկած է, անշուշտ, հեղինակի կենսապատմի ինչ-ինչ փաստեր: Սակայն ստեղծագործությունը լոկ ինքնաբաբախաբարումի նպատակ չի հետապնդում, այսինքն չի դառնում զուր պոեմ-ինքնապարում: Սևակը համարձակորեն մարտահրավեր է նետել ժամանակի կեղծ բարեպաշտության դեմ, կուսակցական ժողովներով ու հրահանգներով սրբագործված կանոնիկ մրաժողության, դրգամարիկ ու համահարթված հոգեբանության դեմ: Այդպիսի մրաժողությունն ու հոգեբանությունը, ըստ բանաստեղծի՝ բացառում են կյանքի կենդանի հոսքը, կաղապարում են այն վերուստ պարտադրված երեսպաշտ և բարոյագուրկ սխեմաների մեջ: Ասել է թե՛ մարդուն դարձնում են անդեմ ու կրավորական էակ, ինչպես կասեր Չարենցը՝ ուղղակի մի չուչելո՛ անկենդան զգայմունքներով, ավելի ճիշտ՝ անզգա ու անհաղորդ:

Ի՛նչ էր պատահել, ինչի՞ մասին է «Ուշացած իմ սեր» պոեմը: Հանդիպել են իրար տղամարդ ու կին, մտերմացել, սիրել ու սիրվել: Սակայն կինն ամուսնացած է, ունի ընտանիք, երեխա: Սա դեմ է հասարակական բարոյախոսությանը, մարդիկ չեն ընդունում նման սերը: Ի՛նչ փուլթ, թե կինը չի սիրում ամուսնուն, որ փաստորեն ընտանիք չկա, «վաղուց արդեն կործանվել է», որ ծնված գեղեցիկ սիրով կարող է կազմվել մի լավ ընտանիք:

Ու՛ր է այստեղ խիղճը

Դպրողությունն ուր է,

Ու՛ր է առողջ միտքը:

5. Н. Шамота, «Оxyдожестөөенности» М. 1958г. стр. 278 («Ուշացած իմ սեր» պոեմի շուրջ ծախված բանավեճի, թե՛ր ու դեմ կարծիքների վերաբերյալ մանրամասն տես Մ.Արիստակեսյանի «Պարույր Սևակ» գրքում, 1974թ. էջ 111-114):

Հանուն փլված մի տան՝
Մեկ այլ տանիք քանդել,
Եվ ինչպիսի՜ տանիք...⁶

Պ.Սևակը ամբողջ կրթով ծառանում է այսպիսի մտայնության դեմ, որը ցավալիորեն դարձել էր կենցաղ, հոգեբանություն։ Մարդիկ դափափեցնում են կնոջը, որ իբր «ընտանիք է քանդում»։ Պոետը դա համարում է «բախտի չար կափակ, հիմար ծաղր»։ չէ՞ որ նրա կյանքը չի դասավորվել, նա «հենց ծնվել էր ընտանիքի համար, սուրբ օջախի, սիրո իր տանիքի համար»։ Իսկ եթե չի ստացվել, ի՞նչ է, դափափարված է ճակատագրով։

Եվ մի՞թեք չե՞զ դաբողդ,

Դափափեցող մարդիկ չեն իմանում,

Որ դու... հեղուկ չես դու,

Որ քո ձևը փոխես այն ամանում,

Որպեղ որ չե՞զ կածեն...

Մի՞թեք մինչև հիմա ոմանք չեն հասկացել,

Դու կենդանի՜ մարդ ես,

Ամենամարդ մարդը,

Սիրո՞ղ մարդը,

Քեզ չի կարող ձև տալ ամեն կուժ ու կուլա,

Եվ որ չորստառանի «մարդ» կոչվածը կյանքում

Շափ ավելի բարդ է,

Ջան թե հազարապատ, թեկուզ սրբագործված մի ֆորմուլա...⁷

Առանձին քննադատներ պոետի մասին գրել են, թե հեղինակը Մայակովսկուն, Սևակը «ժամանակակից կյանքի հարցերը մեծ մասամբ լուծում է ոչ թե վերացական դափողություններով կամ հռեթորական ճիչերով, այլ կոնկրետ հերոսի լիրիկական ընկալման միջոցով», թե «նոր խնդիրներ, ժամանակակից կենսական հարցեր բարձրացնելու հակումը հենց Մայակովսկու փրոպեդիաներին հեղինակը ճիշտ ուղին է»⁸։

6. Պ.Սևակ, Երկերի ժող., 1973թ., հ.3, էջ 135:

7. Լույս տեսած, էջ 135-136:

8. Սովետական գրականություն, 1956թ., հ. 7, էջ 154:

Սևակի մարդագիտությունն ուղղվում էր իրապես շփոթանալիս մտածողների ու նույն մեթոդով գործողների դեմ։ «Ռեալիստ իմ սեր» պոետը ճիշտ ժամանակի ծնունդն էր, հիրավի արդիական մի երկ, որի արժեքը հենց շոշափած հարցադրումների թարմությունն ու կենսականությունն էր, մարդկային ու եթիկական պրոբլեմների հրափայտությունը։

Անկասկած պոետում անհատի ինքնության, ազատ զգայմունքի ու մտածողության երակը ամանցքային է։ Ո՛ր այս տեսանկյունից է բանաստեղծը ելնում քաղցրեմիության, չափված-ձևված պաշտոնական հրահանգների, սերը կաղապարների ենթարկելու, մարդու անհատականությունը անտեսելու փորձերի դեմ։ Այս կորագծով նա մուտքային հարվածում, թեկուզ «կշտամբանքի խոսքեր» չի ուզում ասել, այնուհանդերձ հանդիմանում է սիրած կնոջը։

Բայց դու ո՞նց թույլ տվիր,

Որ նա՛ դառնա տերը

Ո՛ր դու չէիր սիրում

Եվ ում համար

Չէին դողում շրթերդ՝ ինչպես հիմա,

Չէին շողում աչքերդ՝ ինչպես հիմա,

Ինչպես հիմա՝ կուրծքդ չէր փրոփում կրթով։

Ինչպե՛ս դու քանդեցիր տունդ՝ քո իսկ ձեռքով։⁹

Անփորձ աղջկա սխալ էր, կյանքը դաժան վարվեց նրա հետ, բախտը չբերե՛ց, ոչ մի արդարացում չի ընդունում բանաստեղծը, որովհետև սիրո հարցում «չի ճանաչում կյանքը արդարացում»։

Բանաստեղծը չի անտեսում, ոչ էլ արհամարհում է հաճախ պատահող չար խաղերը կյանքի, երբ օգտապաշտ հաշիվներն են մեջտեղ գալիս։ Նուրբ սիրո փող՝ նուրբ մեղաքսի գերապարկություն, ջերմ սիրո փոխարեն՝ փառք մուշտակի նախընտրություն, և «Ո՛ր հիմարը կասի, թե վատ բան է բարձր աստիճանը, փողով լի գրպանը»։ Սևակյն անմիջապես Սևակը «սիրո շիրիմ» է դիտում փողով լի գրպանը, արտահայտելով իր վերաբերմունքը։

Երախտապարտ եմ ես դափարկ իմ գրպանին,

Թե չէ, ի՞նչ իմանաս, աստված չանի,

9. Պ.Սևակ, Երկերի ժող., 1973թ., հ. 3, էջ 117:

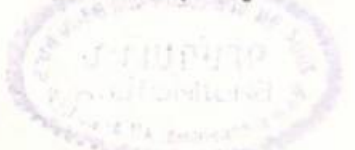
Չէ՞ որ կարող եր նա ինձ էլ գուցե
Ուրիշների հիմար դրության մեջ գցել
Կարող էին, այո՛, կարող էին ինձ էլ
«Աղվես»-ի տեղ իրենց ուսին գցել,
Իբրև մուշտակ՝ կրել,
Իբրև ոսկե քորոց՝ կրծքին խրել:¹⁰

Իրապես է բանաստեղծը. չէ՞ որ կյանքը բազմադեմ է և հաճախ՝
Թեպետ հաղթությունը միշտ նորինն է,
Սակայն հինն էլ կյանքում
Նրանով է կանգուն,
Նրանով է գորեղ
Որ նա հին է:
Իսկ «քաղքենի» կոչումն այնքան է հին կյանքում,
Որքան... ինքը կինը:¹¹

Որքան էլ ջրբաժան է գծվում քաղքենու ու սիրած կնոջ միջև,
որքան էլ պոետը չի կամենում կշտամբանքի խոսքեր ասել, այնուհանդերձ
բանաստեղծը անխնա մերժում է առևտրուրը սիրո մեջ, սեր խաղալը: Նա
մերժում է այսօր ամուսնությունը փառերի օրինակով՝ այսինքն՝ «ճանաչել
յոթը պորպիր... բայց ոչ նրան, ում դու գնացել ես մարդու»: Իսկ
ամուսնանալ անսեր, սկսած լով «թե սերն ինքը, եթե կյանքում նա կա, հեպո
մի օր կգա», բանաստեղծը ունի իր համոզմունքը:

Սակայն սերը փառք չէ,
Ոչ էլ հաջողություն,
Որ հեպո գա
եվ կամ
Բնավ չգա:
Հյուր չէ,
Որ մերթ ընդ մերթ այլելի ձեր փունը,
Մերթ պարճառի հաճույթ
Ո՛ր մերթ՝ փհաճություն,
Խանգարելով անուշ երճաշյա քունը:

10. Նույն տեղում, էջ 118:
11. Նույն տեղում, էջ 119:

Ախ, չէ՛,
Սերը հյուր չէ,
Տանը հյուր չէ սերը:
Թե բանն այդպեղ հասավ
Նա տանտեր՝ է:¹²

Պոեմում սիրո թեմային զուգահեռ արծարծվում են անհատի ներքին
ազատության, պատվի ու խղճի գերխնդիրները, որոնք էլ ինչ-որ ձևով
անպայմանորեն զուգակցվում են ստեղծագործության լեյտմոտիվին, քննվում
մեծ սիրո համապատկերում: Բանաստեղծը նույնչափ կարևորում է
մարդկային բարձր հատկանիշներն ու անձնական առաքինությունները և
այդ պատուհանից իմաստավորում հերոսի և հերոսուհու բնավորություններն
ու արաքները: Լինել կենսասեր, ամուր, ապել մեղկությունը, փոքրգոյություն
ու քծնանքը, չշլանալ փառքից:

Սակը մերժում է «քաղքենական փառքով ու գաղջ» միջավայրը,
այն ամենը ինչ փոստույս է. «չգործածվող»: Նա երազում է բնականն ու
բանականը, երազում է հաստատուն տեսնել կյանքում մարդկայինը,
գեղեցիկը: Գիտակցության այս հոսքը տեղափոխելով սիրո և ընտանիքի
ոլորտը, ապա ավանդական «եռանկյունու» բարդույթի մեջ ներքաշելով նաև
ամենասուրբ՝ երեխայի խնդիրը, բանաստեղծը չի փորվում այն
«տեսությանը», ըստ որի՝ երեխայի գոյությունը բացառում է ընտանեկան
ամրության կամ ամուսնական կապի դեմ որևէ քայլ: Կինը երեխա ունի, իսկ
սիրող տղամարդը խանդում է, որ երեխան նաև իրենը չէ:

Ո՛ր ես ոնց կուզեի,
Ոնց կուզեիր և դու,
Որ նա լիներ ինը,
Որ ինձ «հայրիկ» կանչեր,
«Հայրիկ» այնպես կոչեր,
Այնպե՛ս գոչեր,
Որ աշխարհը լսեր հոր անունը:¹³

Պոեմի 9-րդ գլուխն ամբողջապես նվիրված է հոգեբանական այս
բարդույթին («Բայց դու արդեն... արդեն մայր ես վաղուց. Բակում քո տղան
տեղում է»):

12. Պ.Սևակ, երկերի ժող., 1973թ., էջ 121:
13. Նույն տեղում, էջ 131:

է հիմա խաղում...») և Սևակը գեղարվեստական պատկերային տպավորիչ գույներով առարկայորեն տեսանելի է դարձնում վիճակի ծանրությունը.

Բայց ես գիտեմ, թե դու ոնց ես երկըրպագում,

Ոնց ես պաշտում... նրան,

Որ կոչում է քեզ «մայր»:

Ո՛ր ես, որ ո՛չ կույր եմ,

Ոչ էլ հիմար,

Միշտ մի հարցի առաջ աչք եմ փակում.-

Ո՞վ է առաջինը քո մեծ հոգում.

Ե՛ս եմ արդյոք, թե՛ նա,

Ո՛ր վա՛յ թե՛ նա...¹⁴

Ավելի քան իրավացի է ռուս քննադատը այս խնդրի իր մեկնություններում. «Ինչպիսի անբարոյականություն,- կարող է բացականչել կեղծ բարեպաշտը, կարողալով պոեմը: - Մի՞թե կարելի է օրինակ ներկայացնել էգոիստի, որ հաշվի չառնելով բարոյականությունը ուզում է կնոջը խլել ամուսնույ, մորը որդույ: Բայց ուշադիր կարդալով պոեմը, դուք պարզ կտեսնեք, որ նրա հերոսը ազնիվ և ուղղամիտ մարդն է, որ հերոսություն է ունեցել պատմել ամենաթանկի, ամենացավալի մասին, պատմել չքաշվելով, դառնորեն և արելությամբ... Բարոյականության սուր հարցերը բանաստեղծը արծարծել է լրջորեն և խոր կերպով: Դա սկզբունքային և դժվար խոսակցություն է ազնվության, ճշմարտության մասին, դա ուղղակի մարտահրավեր է քաղցենիությանը»:¹⁵

Սևակը իր հարցադրմամբ՝ «Ո՞վ է առաջինը քո մեծ հոգում», պարվար չի քաշում, ոչ էլ առաջնության հարց է դնում. նա մի բուն ու խանդոտ այրումով բացում է սիրտը, հոգին, տենդոտ խոստովանությամբ փորձում է փարատել ամեն մի կասկածանք իր անկեղծ սիրո հանդեպ.

Քոնն եմ իմ անյալով,

Իմ ներկայով,

Երազներով բուր,

Ապագայով.

Քոնն եմ ամբողջովին,

Իմ սիրելիս:

14. *Նույն տեղում:*

15. «Комсомольская правда», 1956г., 3 ноября

Սա իրավունք մի՞թե ինձ չի տալիս

Գեթ այսքանից հեղո պահանջելու,

Որ իրավունք չունես ինձ տանջելու,

Որ դու պիտի լինես իմը անվերապահ,

Իմը ուրիշ-գլուխ,

Իմը ամբողջովին

Որ քո գորովագին սիրո ծովին

Ես տեր լինեմ,

Ինչպես ծովի հին աստվածը՝

Ինքը Պոսեյդոնը.

Որ դու ամբողջովին իմը լինես այնպես,

Ինչպես ես եմ քոնը...¹⁶

Բոլորանվեր սիրո ու հավատարմության իր պահանջով բանաստեղծը բացառիկացնում է անկեղծ զգայմունքը, սրբագործում այն: Մինևույն ժամանակ արտահայտում իր բողոքն ու արելությունը այդ սուրբ զգայմունքը զուտ անձնականից հանուրի քննության հարթությունը տեղափոխողների, անհարի հոգին ժողովներում կոլեկտիվի սեփականությունը դարձնողների դեմ: Նրա էթիկական փիլիսոփայությունը խորապես տրամաբանական է, իսկ ըմբոստությունն էլ բխում է այդ տրամաբանությունից. պոեմը համոզված է, որ բոլոր օրենքները կյանքում ստեղծվում են պաշտպանելու մարդուն, մարդկայինը, և պետք է կարդալ ոչ թե օրենքի տառը, այլ էությունը:

Պետք է սուրբ ընտանիք,

Բայց ոչ ընտանիքի ծաղրանկար,

Պետք է օջախ մաքուր,

Սիրո գողտրիկ տանիք,

Ո՛ր չի կարող լինել ոչ մի կարիք

Խաղալ «լավ ընտանիք»:¹⁷

Եվ Սևակը իր պոեմով ի հեճուկս քաղցենիության և կեղծ օրինապաշտության, հաստատում է, որ մաքուր ու անկեղծ սերը երբեք չի գալիս ոչ ուշ, ոչ ուշացած. ծնվում է ճիշտ ժամանակին՝ իբրև հոգու մեծ ճիչ:

17. Պ.Սևակ, *Երկերի ժող.*, 1973թ., էջ 130:

18. *Նույն տեղում*, էջ 136:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՎ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՌՈՄԱՆՏԻԶՄՆԵՐԻ
ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՌՈՄԱՆՏԻԶՄԻ
ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Իր ընդհանուր բովանդակությամբ հայկական ռոմանտիզմը արդյունք էր համաշխարհային պատմական տեղաշարժերի, որ տեղի ունեցան Եվրոպայում՝ XIX դ-ի դարասկզբին: Դա ազգերի կազմավորման, ազգային ազատագրական շարժումների ժամանակաշրջանն էր: Ծնունդ առնելով ընդհանուր, «համաշխարհային» ակունքներից, հայկական ռոմանտիզմը յուրովի արծազանգեց իր ազգային կյանքի առաջադրած պահանջներին: Ռոմանտիկական իդեալը հայ իրականության մեջ միանգամից կառչեց հայրենիքի ու ազգության գաղափարին և սրա վրա էլ ձևվեց գլխավոր հերոսը: «Իդեալի երազները եվրոպական ռոմանտիկին հաճախ մղում էին դեպի հեռուները՝ տիեզերական առեղծվածը: Հայ ռոմանտիկը այդ դեգերումը սահմանափակում էր ազգային երազանքի և հայրենասիրական մղումների մեջ»¹: Ռոմանտիկական հերոսը եվրոպայում իր հայրենիքում, հասարակական կարգերի հետ հակասություններից ելք էր որոնում փախուստի մեջ, իսկ հայ ռոմանտիկը ազգային հերոս էր փնտրում և ցույց տալիս հայրենիքի ուղին: Եվրոպական ռոմանտիզմը շատ հաճախ անաղարտ կյանքի, խաղաղավետ անդորրության իդեալն էր փնտրում Արևելքի էկզոտիկ հեռուներում, հայ ռոմանտիկները ձգտում էին դեպի քաղաքակիրթ աշխարհը և այստեղ որոնում իրենց ազգային հերոսներին ու ազատարարներին:

Եվրոպայում սկիզբ առած ռոմանտիզմը տարածվեց շատ այլ երկրներում: Անշուշտ իր վրա կրելով եվրոպական ռոմանտիզմի ազդեցությունը յուրաքանչյուր երկրի ռոմանտիզմ իր գրականության մեջ ներառեց նաև ազգային տարրեր: Հայկականը ևս բացառություն չէր:

Հայ նոր գրականության, ինչպես նաև հայ ռոմանտիզմի հիմնադիր

¹ Ս.Սարինյան «Հայկական ռոմանտիզմ», Եր., 1966, էջ 83.

Արովյանի ստեղծագործության վրա զգացվում է Վալտեր Սկոտի ազդեցությունը: Ինչպես Արովյանի, այնպես էլ Սկոտի ստեղծագործությունը հանդիսացավ ոչ թե նախորդ շրջանից կտավված գրական ավանդույթների շարունակություն, գրելաձևի և սկզբունքների հասարակ հանրագումար, այլ մինչև այդ անհայտ արվեստի և պատմական գիտության նոր զեղարվեստական մի համադրություն, որը համաշխարհային գրականության զարգացման մեջ նոր էջ բացեց: Մերժելով XVIII դ. կլասիցիստների ռացիոնալիզմը, Սկոտը իր պատմավեպերում ստեղծեց զանազան դասակարգերի կյանքի, կենցաղի, բարքերի պատկերը: Սկոտի պատմական վեպերի կառուցվածքի յուրօրինակությունը արտացոլվում է հեղինակի կողմից պատմական պրոցեսի ընթացքի ըմբռնմամբ: Սովորաբար նրա հերոսների ճակատագրերը սերտ կապի մեջ են պատմական այն իրադարձության հետ, որը վեպում գրավում է կենտրոնական տեղը: Հետաքրքիր է, որ հակառակ դեպքերի տրամաբանական ընթացքին ու լուծումներին՝ Սկոտի վեպերի գործող հերոսները իրենց կամքից անկախ ներառվում են իրադրությունների բռն շրջապտույտի մեջ, ըստ որում մտածելու կամ վերլուծելու առիթ կամ ժամանակ էլ չեն ունենում: Հեղինակի կտրուկ միջամտությունները, դեպքերի ընթացքի աննախադեպ փոփոխությունները, հերոսների տրամաբանությամբ չհիմնավորված գործողությունները ստեղծագործությունը դարձնում են էմոցիոնալ, զգացական, իռացիոնալ: Ինչպես տեսնում ենք նույն պատկերն է և «Վերջ Հայաստանի»-ում, որտեղ ևս ամենուր հեղինակի պոռթկուն էմոցիաներն են: Հենց ռոմանտիզմի այսպիսի առանձնահատկությունն է, որ Վ. Սկոտից փոխանցվել է Արովյանին: Սկոտը հաճախ վեպերի գլխավոր հերոս է դարձնում ոչ հարուստ, շիտակ, բարեսիրտ մարդկանց: Շարադրելով հերոսի և նրա սիրած կնոջ կամ հարսնացուի ռոմանտիկ արկածները, Սկոտը հնարավորություն է ստանում հարևանցիորեն գծագրել օտարերկյա զավթիչների, միապետների կամայականությունների դեմ բողոքող հերոսի կամ հերոսների կերպարը:

Այսպիսով գլխավոր հերոսը օժանդակ դեր է կատարում: Գլխավոր հերոսի միջակ ու շարքային լինելը չի ստվերում ժողովրդական առաջնորդների

և պատմական անձանց վառ անհատականությունները, զուգուցեղ բնավորությունները և նրանց նկարագիրը: Վեպում նրանք հանդես են գալիս կարճ ժամանակով, հարկավոր պահին, որպեսզի շարժումների մեջ (որոնց ներկայացուցիչն են իրենք), որոշակի դեր կատարեն և ի դեպ, որոշեն պատմական բախման մեջ ներառված շարքային գործող անձանց ճակատագիրը և լուծեն ստեղծագործության կոնֆլիկտը: Աբովյանը ևս իր վեպի հերոս է դարձնում ոչ հարուստ ընտանիքի զավակ Աղասուն: Սա անշուշտ նորություն էր հայ գրականության մեջ: Ինչպես Վալտեր Սկոտի, այնպես էլ Աբովյանի ռոմանտիզմը և աշխարհայացքը բնորոշեցին նրանց ստեղծագործությունների գեղարվեստական կառուցվածքը: Նրանք մշտապես կառուցում են բարդ, արկածալից սյուժեներ, որտեղ մեծ տեղ են տալիս բազմաթիվ պատահականություններին, որոնք փոփոխում են (բնավորության զարգացման տրամաբանությունը հակառակ) դեպքերի ընթացքը: Նրանց մոտ առկա են ֆանտաստիկական իդեալականացման ենթարկված «բայրոնական» բնավորությունները: Աբովյանը համարյա նույնությամբ կրկնում էր Սկոտի այն միտքը, որ գեղարվեստը պարտավոր է պատմության ճշմարտությունը զուգակցել մտացածնի, երևակայության հետ, որի նպատակն է հրապուրել և հուզել ընթերցողին, ստիպել նրան մասնակից դառնալ գործող անձանց որոնումներին, բաժանել նրանց ուրախություններն ու հույսերը:

Աբովյանը իր առաջաբանում հենց այդ նպատակներն ունի. նա գտնում է, որ ժողովուրդը գրքեր չի կարդում և նա ձգտում է այնպիսի հերոս ընտրել, որը հոգեհարազատ լինի ընթերցողին, այնպիսի լեզվով գրել, որը հեշտությամբ կարդա ընթերցողը:

Վալտեր Սկոտը առաջինը մերժեց XVIII դարի պատկերացումները մարդու մասին և իր ստեղծագործություններում պատկերեց կյանքի ու բնության պատկերներ, անգլիական և եվրոպական տարբեր հասարակությունների վարքն ու բարքը: Դրա հետ մեկտեղ նա առաջ քաշեց այնպիսի հարցեր, որոնք հուզում էին իր ժամանակակիցն: Առաջ քաշեց բարոյականության, քաղաքական և ընդհանրապես արդարության հարցեր,

որոնցով կոչ էր անում ստողծել մի այնպիսի աշխարհ, որում բացակայում էր ճնշումն ու բռնությունը, որում չկային պատերազմներ և տիրում էր արդարություն ու երջանկություն: Բացի սա, առաջինը Վալտեր Սկոտը փորձ արեց պատկերել պատմական անցյալը: Նրա հերոսների ճակատագրերը սովորաբար կապված են պատմական մեծ իրադարձությունների հետ՝ հեղափոխություններ, ցույցեր և այլն, որոնցից էլ սկսվում է հերոսների կյանքի շրջապտույտը: Գիտենք, որ նույնը առկա է և Աբովյանի մոտ: Ընդհարումից սկսվեցին Աղասու թափառումները: Մինչ այդ Աբովյանի հերոսն ապրում էր խաղաղ, հանգիստ, երջանիկ կյանքով, բայց պահը որոշեց ապագան: Անգլիական ռոմանտիկ գրականությունից է գալիս նաև պատանի հերոսների պատկերումը, ընդ որում, ինչպես վերը նշվեց, ոչ հարուստ, բայց ազնիվ, աշխատասեր, գեղեցիկ արտաքինով, սիրված բոլորի կողմից, բարի, արդար և այլն: Այդ հերոսը և նրա սիրած էակը կամ հարսնացուն են կոնֆլիկտի մեխ դառնում: Եվ այնուհետև պատկերվում է նրանց սիրո մեծությունը, հավատարմությունն ու նվիրվածությունը, նրանց բաժանումը, հոգեկան ապրումները, ընդ որում, այդ ամենը կատարվում է հասարակության մեջ, նրանք մնում են այդ հասարակության անդամը և իրենց վրա կրում նրա ազդեցությունը: Սկոտը կերտում է ազգային առաջնորդների տիպեր՝ դուրս եկած ժողովրդի ծոցից, պատմական դեմքեր, որոնք անհրաժեշտ պահին ու ճիշտ ժամանակին ստեղծագործության ընթացքի մեջ բեկումնային դեր են կատարում: Ինչպես Սկոտի, այնպես էլ Աբովյանի մոտ պատահական, չպատճառաբանված լուծումները շատ են: Պատահականությունները փոխում են դեպքերի ընթացքը, փոխվում են անգամ մարդկային բնավորությունները՝ բացասական հերոսները կարող են միանգամից դառնալ դրական և ընդհակառակը, ամեն ինչ իդեալականացվում է, և այս ամենը տեղի չի ունենում տրամաբանական զարգացմանը համապատասխան: Ամենուր հեղինակի անմիջական ազդեցությունն ու միջամտությունն է:

Պետք է նկատել, որ վերոհիշյալ երկու հեղինակներն էլ չափազանց լավ ներկայացնում են կենցաղային կյանքի կոլորիտը և ժամանակաշրջանը: Եվ

հոգեբանության տրամաբանական լուծումը դա է հրազարձ մաս ազդեց

«Մ.Բ.Եսսենում և Դանտե» հոսք բով. Մոսկուայում, Մ., 1949, տպ. 261

ճրանց հաջողվել է կապ ստեղծել անցյալի և ներկայի միջև՝ ցույց տալով դեպքերի զարգացումը: Սկոտի Ռոբ Ռոյի պատմությունը նմանություններ ունի Աբովյանի Աղասու հետ: Երկու դեպքում էլ բողոքը բռնության դեմ է, այն չարագործությունների, որոնք չեն կարողանում հանդուրծել հերոսները:

Աբովյանի «Վերջ Դայաստանին» իր ազդակներն է ստացել նաև Գոգոլի «Տարաս Բուլբա»-ից: Մեծ նմանություն կա այս երկու հայրենասիրական վեպերի մեջ: Երկուսում էլ չգիտակցված հայրենասիրություն է, այն, միայն վերջում, մի քանի էջի ընթացքում է հասունանում և դառնում նպատակային: Աղասին կռվում էր փառաշների դեմ, ոչ նրա համար, որ հայրենիքն էր պաշտպանում, այլ որովհետև հետապնդվում էր նրանց կողմից: Տարաս Բուլբան էլ հայրենիքը պաշտպանելու համար չէր պայքարում իր հայրենիքում ոտնձգություններ կատարողների դեմ: Նրան էլ պարզապես «պատերազմի խաղը» հաճույք էր պատճառում: Դրանով կոզակները ապացուցում էին իրենց ուժը, տղամարդկությունը, բայց խոսք անգամ չկար գիտակցված ու համախմբված, նաև համընդհանուր պայքարի մասին: Թե՛ Գոգոլի, թե՛ Աբովյանի մոտ զգացմունքն է իշխողը, գերակշռողը:

Ինչպես Գոգոլի, այնպես էլ Աբովյանի ստեղծագործություններում ամեն ինչ հիմնված է զգացմունքի վրա: Կա զգացմունք՝ կա կյանք, չկա զգացմունք՝ չկա և կյանք:

Նրանց գրական կերպարները լույս են ճառագում. նրանք ընդմիշտ մնում են ընթերցողի հիշողության մեջ: Դնարավոր չէ մոռանալ Գոգոլի Մալորոսիի մախյան գիշերները, Օքսանայի ուրախ, զնգուն ծիծաղը, Լևկոյի ընկերությունը, որոնք հաճելի են, ասես հավերժ պատանեկություն: «Այս կերպարները միշտ մնացին պոետին սրտամոտ, փոխվեցին Գոգոլի հայացքները ու հերոսները, բայց նա վերընթերցելուց չփոխեց իր առաջին հերոսներին: Դնարավոր չէր նրանց ձևափոխել, նրանք սիրո առաջին համբույրն էին, դատարկված շամպայնի առաջին բուկալի փոփուրն էին, որպես հիշողություն այն հեքիաթային օրերի, որպես հիշողության աստվածային

երիտասարդության»:² Այսպիսին էին և Աբովյանի համար նրա «Վերջ»-ի հերոսները: Նա սրտատրոսի էր ընտրել իր հերոսներին, քնքշությամբ նրանց շունչ տվել, հույսեր կապել նրանց հետ, այդ է պատճառը որ ուղղակի հնարավոր չէր փոփոխել նրանց:

Ժամանակի հետ հայ ռոմանտիզմը հասունացել է, Աբովյանի դյուբակն զգացականությունը փոխարինվել Բաֆֆու տրամաբանականով:

Դյուբոյից ազդակներ ստացած Բաֆֆին արդեն ցանկանում է պատճառափոխանքային կապ ստեղծել, բացատրել, թե ինչու է այս կամ այն հերոսը սիրում կամ բողոքում, ատում կամ փոփոխության եզրեր փնտրում: Ինչպես Դյուբոյի, այնպես էլ Բաֆֆու բացասական հերոսներն իսկ պատճառաբանված են: Նրանք ազատված են հեղինակի անմիջական միջամտությունից: Սրանով է հենց Բաֆֆու ռոմանտիզմը հետաքրքիր:

Նրա հերոսների յուրաքանչյուր շարժումը, միմիկան պատճառաբանված է: Եվ եթե Աբովյանի հերոսները կրքերին ու զգացմունքներին կտրվեին առանց մտածելու, թե ուր են տանում դրանք, ապա Բաֆֆու հերոսների արարքները ավելի մտացածին են, պատճառաբանված, հետևողական:

Եվ եթե Աղասին չունի ձևավորված նպատակներ ու ձգտումներ, նա գործում է այն դեպքերի բերումով, որոնցում հայտնվել է իր իսկ զգացմունքայնության հետևանքով, ապա Կարոն ու Ասլանը արդեն ունեն երազանք, զաղափարներ և ամեն ջանք գործ են դնում այն իրականացնելու համար: Ինչպես Դյուբոյի, այնպես էլ Բաֆֆու մոտ անվերլուծողականությունն ու զգացականությունը իրենց տեղը զիջում են տրամաբանականությանը, ռացիոնալությանը:

Դյուբոյի ռոմանտիզմը տարբերվում է Սկոտի ռոմանտիզմից, ինչպես Բաֆֆունն է տարբերվում Աբովյանից: Դյուբոյի մոտ համարյա չկան պատահականություններ: Ոչ թե դեպքն է որոշում հերոսների ապագան և այս կամ այն անցքը տեղի է ունենում ոչ նրա համար, որ ուղղակի սյուժեն այդպես է դասավորել հեղինակը, այլ որովհետև հերոսների արարքների ու հոգեբանության տրամաբանական լուծումը դա է: Դյուբոյի մոտ արդեն

² «Д.Г.Белинский о Гоголе» под ред. Машинского, М., 1949, стр. 262.

«Էրնանի»-ում զգացվում է պարտքի զգացողության կարևորությունը: Բաֆֆու Սամվելի արարքները ևս պարտքի, հայրենասիրական մղումների արդյունք են:

Յուզոյի ստեղծագործությունը աչքի է ընկնում իր հազվագյուտ ստեղծագործական միասնությամբ: «Կրոնվել»-ի «Առաջաբանում» տրված է նրա ռամանտիկական արվեստի տեսական լայն հիմնավորումը: «Որքան էլ որ հսկա լինեն մայրին և արմավենին, հնարավոր չէ դառնալ մեծ՝ սնվելով միայն նրանց հյութով, - որքան էլ հիասքանչ է անտիկ աշխարհի արվեստը, նոր գրականությունը չի կարող սահմանափակվել նրա ընդօրինակմամբ»³, - այսպիսին է «Առաջաբանի» հիմնական դրույթներից մեկը: Արվեստը, հայտարարում է Յուզոն, փոփոխվում է և զարգանում է մարդկային զարգացմանը զուգընթաց և քանի որ նա արտացոլում է կյանքը, ապա ամեն մի դարաշրջան ունի իր արվեստը: Կյանքը Յուզոյին պատկերվում է աններդաշնակությամբ և հակասություններով լի, որովհետև այստեղ ընթանում է Չարի ու Բարու միջև մշտական պայքար, որը Չարի հաղթահարման և Բարու հաղթանակի մեջ է: «Փարիզի աստվածամոր տաճարը» վեպը յուրովի պատմական էր, զաղափարապես՝ ժամանակակից: Որպես ֆրանսիական պատմության վեպի օրինակ, այն ներառել էր իր մեջ այդ ժանրի նվաճումները՝ տեղային երանգավորումը, գեղապատկերությունը, կենցաղի և բարքերի յուրօրինակությունը, հերոսների ճակատագրի կապը հասարակության պատմական կյանքի հետ: Վեպում ֆրանսիական միջնադարը վերստեղծված է երևակայության գրեթե մոզական ուժով:

Այդպես է և Բաֆֆու պատմավեպերում: Դիմելով անցյալին, հեղինակը հմտությամբ կենդանացնում է այն, վարպետությամբ մատուցում ընթերցողին: Բնապատկերները նախապատրաստում են դեպքերի ընթացքը: Հերոսների ճակատագրերը նա կարողանում է կապել դեպքերի զարգացման հետ:

Յուզոյի նման Բաֆֆին էլ է մեծ ուշադրություն դարձնում հերոսների լեզվի ոճավորմանը, տվյալ պատմական ժամանակաշրջանի երանգավորմանը և վերջինիս հատուկ կերպարների տիպականացմանը: Վերոհիշյալ երկու հեղինակների մոտ էլ հերոսների անհատականացումը սկսվում են նրանց

արտաքինի նկարագրությամբ, երբ հեղինակներն օգտագործելով յուրաքանչյուր հերոսի համար յուրահատուկ համեմատություններ ու մակդիրներ, ստեղծում են նրանց դիմանկարները և ապա դրանց համապատասխան բացահայտում նրանց հոգեկան աշխարհը, որի հետ և կապվում է այդ հերոսների վարքագիծը, բնավորությունը, հոգեբանությունը և հետագա գործողությունները: Ընթերցողի առաջին տպավորությունն ու վերաբերմունքը յուրաքանչյուր հերոսի նկատմամբ ստեղծվում են հեղինակային նկարագրության միջոցով: Վեպում հանդես եկող դրական կերպարները նկարագրելիս Յուզոն և Բաֆֆին օգտագործում են այնպիսի բառեր, մակդիրներ ու համեմատություններ, որոնք այդ հերոսին սիրելի ու համակրելի են դարձնում և հակառակ է տեղի ունենում բացասական հերոսների համար: Հերոսների նկարագրության ժամանակ ներկայացվում է նրանց շրջապատը, ինչպես և այդ ժամանակաշրջանին և տվյալ հերոսի դիրքին հատուկ տարազն ու արդուզարդը:

«Փարիզի աստվածամոր տաճար»-ում մենք տեսնում ենք թագավորի ապարանք Բաստիլը, Գոնդելյոյե ազնվական տունը և միևնույն ժամանակ փարիզյան հրապարակները, «հրաշքների բակի» ետնախորշերը, որտեղ բնակվում են թշվառները: Յուզոյից ավելի լավ ո՞վ կարող էր պատկերել XV դ-ի վերջի Փարիզի անհամար եկեղեցիները՝ սրածողերով ու բուրգիկներով, թագավորական մռայլ ամրոցները, նեղիկ փողոցները, լայնարձակ հրապարակները: Եվ այս ֆոնի վրա միջնադարյան քաղաքի մարդկանց գուներ կերպարներ, սենյորներ, վաճառականներ, սրածայր գլխարկներով ազնվական կանայք, քաղաքային պճնված բնակչուհիներ, փայլուն զրահներով թագավորական ռազմիկներ, կեղծ ու իրական խեղությամբ թափառաշրջիկներ և մուրացկաններ:

Իր արտասովորությամբ ու գեղատեսիլությամբ ռոմանտիկների համար այնքան գրավիչ այս ամբողջ աշխարհը Յուզոյի վեպերում հանդես է գալիս «լուսավորված թատերական լուսարձակներով, գուեմազարդված փարթամ դեկորների տեսքով»⁴:

³ "Литературные манифесты западноевропейских романтиков". М., 1980, с.447-459

⁴ Н.А. Соловьев "История зарубежной литературы XIX в." М., 1991, стр. 285.

Նկատենք, որ ոչ մի նկարագրություն Չյուզոյի մոտ պատահական չէ, ոչ մի բնապատկեր անգամ, ի միջի այլոց չի գրված: Ամեն ինչ արվում է հերոսներին ու նրանց գործողությունները պատճառահետևանքային դարձնելու համար: Դաժան և հաշվենկատ Լյուդովիկոս XI հիշեցնում է թագակիր ոճրագործներին: Մռայլ, մոլեռանդ աբբա Կլոդ Ֆրոլոյի կերպարը տրված է նրա զգացմունքների ողջ այլակերպվածությամբ: Նրա սերը, հայրական հակումները, գիտության ծարավը փոխարինված են եսասիրության ու ատելության: Կյանքից մեկուսացած, տաճարի ու փորձասենյակի պատերի մեջ պարփակված նրա հոգին գտնվում է մութ ու չար կրքերի իշխանության ներքո: Առերևույթ պերճ, սակայն իրականում անգութ հասարակությունը մարմնավորված է սպա Ֆեր դե Շատոպերի կերպարում, որը, ինչպես և աբբան, ընդունակ չէ անշահախնդիր ու անձնագոհ զգացմունքների: Եվ հակադրված նրանց, փողոցային պարուհի Էսմերալդան խորհրդանշում է մարդու բարոյական զեղեցկությունը, ճակատագրի դաժան խաղը՝ խուլ և այլանդակ Զվազիմոդոն: Չյուզոն այդքան մեծ ուշադրություն է դարձնում իր հերոսների նկարագրությանը, որովհետև գիտի, որ վերջիններս են կենդանացնելու իր ստեղծագործությունը, գիտի, որ վերջիններս բնական ու կյանքով հագեցած գործողություններն են գրավելու ընթերցողին: Իսկ գործողությունները հիմնականում կատարվում են Փարիզի աստվածամոր տաճարում, կառուցված հարյուրավոր անհայտ վարպետների կողմից, որի նկարագրության վրա պակաս ուշադրություն չի դարձնում հեղինակը: Պատահական չէ, որ տաճարի խավարներում, նրա կամայների ներքո, ծուլված մտահնար Քիմեռների ու զանգերի ձայների ղողանջին, միայնության մեջ ապրում է Զվազիմոդոն՝ «տաճարի ոգին», որի գրոտեսկային կերպարում անձնավորված է միջնադարը: Այդ «համարյա մարդու» էությունը վերածեն է սերը և նա ընդունակ գտնվեց ոչ միայն հասկանալ Էսմերալդայի և Կլոդ Ֆրոլոյի կոնֆլիկտը և արդարադատության ճանկերից խլել չքնաղ պարուհուն, այլ նաև սպանել Ֆրոլոյին, որը հետևում էր իրենց, չնայած նա վերջինիս որդեգիրն է:

Վեպում հանդիպում ենք ճարտասանական տերմիններ, մեջբերումներ լատիներենից, իսպաներենից, իտալերենից: Այսինքն հեղինակը փորձում է

յուրաքանչյուր հերոսի խոսեցնել իր լեզվով: Չյուզոն առատորեն օգտագործում համեմատություններ, մակդիրներ, փոխաբերություններ, անտիթեզեր: Այս ամենը հատուկ է և Բաֆֆուն: Գերոսների լեզվի ոճավորման հարցում ստեղծագործական մեծ վարպետություն է պահանջվում, հատկապես պատմական թեմայով ստեղծագործող հերոսներից: Բաֆֆուն հաջողվել է վերարտադրել տվյալ պատմական ժամանակաշրջանին հատուկ հասարակական – քաղաքական պայմաններ և համապատասխան լեզվական միջոցներով բացահայտել այդ միջավայրում հանդես եկող հերոսների, կենցաղի, զաղափարախոսության ու մտածելակերպի յուրահատկությունները: Օր. Սամվելին հատուկ է իշխանավայել տարազը, ինչպես ասենք ասրյա նուրբ վերարկուն, մետաքսյա ծաղկավոր պատմուճանը՝ թեքերի ոսկյա կոճակներով կամ ծանր ականակառ ոսկյա քամարը: Սուրհանդակը իր աստիճանին ու դիրքին համապատասխան հագուստ ունի «մի կարճ մուշտակ, մեջքը պնդած կաշյա լայն գոտիկով, որ պնդել էր կրծքի մի մասը՝ մինչև փոքի ստորին մասերը»⁵ և այլն: Կողմ դր ցամառայա ի րվմ իլ ժամրմայի նուսմի դի թզ անն Բաֆֆու պատմավեպերն ընթերցելիս առաջին հայացքից թվում է, թե բոլոր հերոսները խոսում են միևնույն լեզվով և դժվար է նրանց միմյանցից տարբերելը, բայց բոլորովին պարտադիր չէ, որ վեպում հանդես եկող հոգևորականները խոսեն գրաբարով, պարսիկները՝ պարսկերեն բառերով ու արտահայտություններով, իսկ ստորին խավի ներկայացուցիչները՝ իրենց բարբառներով: Անշուշտ բոլորը խոսում են գրական հայերենով, ուղղակի պահպանված է ոճավորումը:

Բաֆֆու ստեղծագործությունների թե՛ կոլորիտը, թե՛ հերոսների արտաքինը, անգամ նրանց դատողություններն ու խոսքը քայլ առ քայլ ստեղծում են հանգույցը ու նախապատրաստում հանգուցալուծումը: Գեղինակը այնքան մեծ փութաջանությամբ է կերտում իր հերոսներին, որ ընթերցողի համար, ստեղծագործության մեջ, բացակայում է հեղինակը: Եթե նրան պետք է գործողություններից դուրս ինչ-որ տեսարաններ ցույց տալ, նա դիմում է ճանապարհորդությանը: Եվ առանց իր կամքը թելադրելու իր հերոսին, նրան

⁵ Բաֆֆի «Մամվեր», Եր., 1956, էջ 26.

ՊԵՏԵՐ ՀԱՆԴԿԵԻ ԴՐԱՄԱՆԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ավստրիացի ժամանակակից հայտնի գրող Պետեր Հանդկեն (ծնվ. 1942թ.) արևմտաեվրոպական մշակութային ասպարեզ մտավ 60-ական թվականների կեսերին և իսկույն գրավեց գրական աշխարհի ուշադրությունը: Մեծ աղմուկ առաջացրեց նրա հայտնի ծրագրային ելույթը 1966թ. Պրիստոն քաղաքում (ԱՄՆ), ուր նա մասնակցում էր որպես «խումբ-47» գրական ընկերության համաժողովի պատվիրակ: Դա գերմանալեզու գրողների ամենահեղինակավոր միավորումն է: Հանդկեն հայտարարեց այդ համաժողովին, որ ժամանակակից Ավստրիայի և Արևմտյան Գերմանիայի գրականությունը «սոսկ նկարագրական է» և առաջ քաշեց իր պատկերացումը արդի գրականության առջև ծառայած խնդիրների վերաբերյալ: Ժամանակակից աշխարհում անհատի գոյության իր հայեցակարգը Պետեր Հանդկեն հակադրեց դարամիջում ստեղծված գեղարվեստական գործերին տրվող չափանիշներին: Նա մեղադրեց ավագ սերնդի գրողներին գեղարվեստական անկարողության մեջ: Սկզբնական շրջանում գրեթե բոլոր քննադատներն ունեին այն կարծիքը, որ «նորելուկ» այդ գրողը պարզապես սենսացիաների և սկանդալային փառքի սիրահար է: Քսանչորսամյա Հանդկեն մինչ այդ հասցրել էր ստեղծել դեռ միայն մեկ վեպ և ավստրիական ու արևմտագերմանական գրական ամսագրերում գրել մի քանի աղմկահարույց հոդվածներ: Սակայն Պրիստոնի հայտնի համաժողովից հետո Հանդկեն թողնում է անավարտ իրավագիտության ուսումնառությունը ավստրիական Գրաց քաղաքի համալսարանում (որը գրեթե ավարտել էր) և ամբողջովին նվիրվում գրական գործունեությանը: Եվ առաջին իսկ պիեսները, որոնք նա գրում է հենց 1966 թվականից սկսած, հերքում են գրաքննադատների թյուր կարծիքը և մեծ համբավ բերում սկսնակ գրողին:

Հանդկեի ստեղծագործական գործունեության սկիզբը կապված է 1960թ. Գրաց քաղաքում ստեղծված գրողների և արվեստագետների «Ֆորում

Շտադլարկ» միավորման հետ: Այդ միավորումը չուներ միասնական գաղափարական և գեղարվեստական ծրագիր, այլ առավել հայտնի էր իր համարձակ փորձարարական ուղղվածությամբ: Սկսնակ ստեղծագործողների համար դա թերևս ինքնահաստատման միակ հնարավորությունն էր, որը նախանշում էր նրանց ստեղծագործական ուղին և օգնում ձեռք բերել անհատական ոճ: Միավորումն ուներ իր ամսագիրը, որը կոչվում էր «Մանուսկրիպտներ» ("Manuskripte"): 1967 թվականին այդ ամսագրի շուրջը հավաքված մի խումբ երիտասարդ գրողներ՝ Գ. Ֆալքը, Վ. Բաուերը, Ա. Զոլերիչը, Բ. Ֆրիշմուլը, Կ. Դոֆերը և Պ. Հանդկեն ստացան «Գրացի խումբ» անվանումը: Այդ խումբը փաստորեն եղավ «Վիեննայի խմբի» (1954-1967թթ.) իրավահաջորդը: Վերջինիս կազմի մեջ մտնող գրողները՝ Դ. Արտմանը, Ֆ. Ախթալաթները, Կ. Բաուերը, Օ. Վինները, Գ. Բյուլը, նույնպես աչքի էին ընկել դրամատուրգիայի և հատկապես պոեզիայի բնագավառում իրենց փորձարարությամբ: Երկու խմբերի գրողներին ամենից շատ միավորում էր մեծ հետաքրքրությունը լեզվի և լեզվական հնարավորությունների նկատմամբ: Այս հարցում նրանք բոլորը հենվում էին ավստրիացի հանրաճանաչ փիլիսոփա Լյուդվիգ Վիթգենշտայնի լեզվաբանական տեսության վրա: Ելնելով Վիթգենշտայնի այդ տեսությունից և հիմնվելով իրենց սեփական ստեղծագործական որոնումների արդյունքների վրա՝ վերոհիշյալ գրողները եկան այն միասնական համոզմունքին, որ գրական լեզուն անհրաժեշտ է պարզեցնել, «մասնատել» պարզագույն բաղադրիչների:՝ Նոր սերնդի գրողներին առաջին հերթին հետաքրքրում էր լեզվի ազդեցությունը մարդկային գիտակցության ձևավորման վրա: Պետեր Հանդկեն առանձնապես քննադատաբար էր մոտենում այն փաստին, որ լեզուն այսօր դարձել է մի միջոց, որի շնորհիվ կարելի է մանիպուլյացիա կատարել մարդու գիտակցության հետ: Այդ թեման, որ առաջին անգամ իր հստակ արտահայտությունը գտավ «Կասպար» պիեսում (1968թ.), հետագայում դարձավ գլխավորներից մեկը Հանդկեի ստեղծագործության մեջ ընդհանրապես: Այս պիեսում դա ներկայացված է Կասպարի «Քատերական

¹Ruhm G. Zwei Arten von Phantasie; Frankfurt, a. M., 1982, -S.41

Ֆիգուրայի» օրինակի վրա: Սա իր մեջ ընդգրկել է ավստրիական ժողովրդական թատրոնի հերոս Կասպեռլի ավանդական հատկանիշները: Կասպարին խոսքով «վարժեցնելու» գործընթացը ներկայացված է մեծ վարպետությամբ և գաղափարապես շատ մոտ է Վիթգենշտայնի տեսությանը:

Քննադատների համար այս ամենը հիմք հանդիսացավ հայտարարելու, որ Պետեր Չանդկեն իր գեղարվեստական գործունեության մեջ պրակտիկ կերպով ներկայացնում է Վիթգենշտայնի լեզվաբանական տեսության որոշակի դրույթները: Այլ կերպ ասած՝ ավստրիացի փիլիսոփայի տեսությունը մեխանիկորեն անց է կացվում գրական ստեղծագործություն: Սակայն լավագույն պատասխանը այդ գործընթացի թյուր ըմբռմանը տալիս է հենց ինքը Պետեր Չանդկեն անվանի գերմանացի գրաքննադատ Վ. Չագեին տված իր հարցազրույցում. «Վիթգենշտայնը ազդել է ինձ վրա այն առումով, որ ես գրելու ընթացքում երբեք չեմ փորձել գտնել *սեփական* լեզու, չեմ փորձել «ստեղծել» օրիգինալ լեզու: Սակայն Վիթգենշտայնը չի ազդել ինձ վրա փիլիսոփայական առումով... Նա միայն հիմք է տալիս իմ գեղարվեստական մեթոդի համար»:²

Չանդկեի ամբողջ վաղ ստեղծագործական շրջանը անցել է յուր մեթոդի և ոճական ձևերի որոնումների նշանի տակ: Եվ հենց դրանով է պայմանավորված հեղինակի այդ շրջանում գրված ստեղծագործությունների փորձարարական բնույթը: Չի կարելի հաշվի չառնել նաև այն փաստը, որ Չանդկեն մեծ գրական ասպարեզ մտավ 60-ական թվականների կեսին, այսինքն՝ այն ժամանակ, երբ մշակութային կյանքը Ավստրիայում և Արևմտյան Գերմանիայում ձևավորվում էր զանգվածային ժողովրդավարական շարժման ընդհանուր մթնոլորտում: Այդ ժամանակ զգալի ուժեղ էին ռադիկալ տրամադրված երիտասարդության և մտավորականության «ծախ» հայացքները: Նոր «ըմբոստ սերունդը» չէր ընդունում «պոստինդուստրիալ» հասարակության քաղաքական, սոցիալական և բարոյական հիմքերը: Եվ շատ բնական է, որ այդ համատեքստում Չանդկեի քննադատական

²Hage V. Die Wiederkehr des Erzählers Frankfurt a. M., 1982, S.117.

դատողությունները, որոնք շատ հեռու էին ակադեմիականից և ինչ-որ տեղ անգամ ուղղված էին դրա դեմ, ինչպես նաև գրողի ընդհանուր կեցվածքը նրան էլ տվեցին «ծախ ռադիկալ» համբավ: Սակայն հեղինակը միշտ շատ զգուշանում էր գրականության քաղաքականացումից:

Չանդկեի ողջ ստեղծագործությունը և հատկապես նրա պիեսները կրում են ոչ ավանդական, ընդգծված նորարարական բնույթ: Դրամատուրգիայի բնագավառում Պետեր Չանդկեն հայտնի է որպես «խոսակցական պիեսների» հեղինակ: Դրամայի էպիկանացումը, բեմական պատրանքի վերացումը՝ այս ամենը 60-ականների արևմտաեվրոպական դրամայի բնորոշ գծերից էին: «Պիեսներ առանց կերպարների» (Schauspiele ohne Bilder), այսպես է բնորոշում «խոսակցական պիեսները» ինքը հեղինակը:³ Այս պիեսներում չկան ոչ միայն գործող անձիք, այլև չկան կոնֆլիկտ, բեմական գործողություն, բեմիներ, դեկորացիա: Այլ կերպ ասած՝ նրանք ամբողջովին գերծ են մեր ավանդական պատկերացրած թատրոնի ձևի և բովանդակության տարրից: Չեղինակը համարում է, որ այդ ամենը ավելորդ է և խանգարում է դերասանների և հանդիսատեսի անմիջական շփմանը: Դրամատուրգ Չանդկեն այս դեպքում ձգտում է առավելագույն չափով մոտեցնել արվեստը իրականությանը, ինչը շատ հատկանշական էր այդ ժամանակաշրջանի դրամատուրգների ստեղծագործական որոնումների համար:

«Չանդիսատեսին պախարակումը»՝ Չանդկեի ամենահայտնի «խոսակցական պիեսներից» է: Այն մեծ աղմուկ բարձրացրեց իր շուրջը և սուր վիճաբանության առարկա դարձավ ոչ միայն գերմանալեզու գրական միջավայրում, այլև ամբողջ Արևմտյան Եվրոպայի դրամատուրգների շրջանում: Ավստրիացի հեղինակի այս պիեսում բեմ են բարձրանում չորս դերասան և սկսում են խոսել՝ դիմելով անմիջականորեն հանդիսատեսին: Այդ «խոսակցության» հիմնական առարկան «թատերական մեխանիզմի կործանումն է»: Եթե գերմանացի ռոմանտիկ գրողները այդ ոճաձևին էին դիմում միայն որպես մի «հանկարծակի» դրվագ, որպեսզի հանդիսատեսը երկար

³ Handke P. Bemerkungen Zu meinen Sprechstücken, In: Publikumbeschimpfung und andere Sprechstücke. Stuttgart, 1968, -S.95

չմնար պատրանքի մեջ և որոշ մասնակցություն ունենար բեմական գործողությանը, ապա Հանդկեի մոտ դա դեկլարատիվ հայտարարվում է հենց պիեսի սկզբում, և այդ սկզբունքը պահպանվում է մինչև պիեսի ավարտը: Ռուս գրականագետ և քննադատ Ն. Պավլովան Հանդկեի պիեսների մասին գրում է. «Թատրոնի փոխարեն հեղինակն ուզում է հանդիսատեսին ներկայացնել ամենաիրական իրականությունը... Երիտասարդ Հանդկեի պիեսները մի բատրոն են, որոնք վերածում են կյանքը պարզագույն հասկացությունների, պսակազերծում ֆորմալ կյանքը»:⁴

Ավանդական բեմական խոսքը, որը կառուցված է երկխոսությունների և մենախոսությունների ձևով, Հանդկեն փոխարինում է ոչ ավանդականով, որը հայտնի է դեռ անտիկ շրջանից: Սակայն հանդիսատեսին անմիջականորեն դիմելը անտիկ թատրոնում ուներ բոլորովին այլ նպատակ. կապ պահպանել հանդիսատեսների հետ, իմանալ վերջիններիս կարծիքը և հաշվի առնել այն: Մինչդեռ Հանդկեի «խոսակցական պիեսներում» սա ոչ թե մի ոճածև է, որը կոչված էր ակտիվացնելու հանդիսատեսի ուշադրությունը, այլ ավելի շուտ բեմական «գործողության» և բեմական խոսքի միակ ձև: Դերասանները հենց պիեսի սկզբից խոստովանում են. «Մենք ոչինչ չենք ցուցադրում: Ոչինչ չենք բեմականացնում: Ոչ մի փաստ: Ոչ մի դեպք վերցված կյանքից: Մենք միայն խոսում ենք: Մենք խաղում ենք՝ ձեզ հետ խոսելով»⁵: Հեղինակի համար հիմնական խնդիրներից մեկը «օտարացումն է», ինչը շատ բնորոշ էր Սարոյանի և Բրեխտի դրամաներին: Օտարացման ոճածևը պետք է «ցնցեր» հանդիսատեսին, ստիպեր նրան նայել իր վրա որպես մի խորթ, օտար եակի: Պիեսը առաջին անգամ բեմադրվեց Մայնի Ֆրանկֆուրտի թատրոնում, 1966թ. հունիսին, հայտնի ռեժիսոր Կլաու Փեյմանի կողմից: Այն հենց սկզբից արժանացավ ամենահակասական գնահատականների: Սակայն հեղինակը

⁴ Павлова Н. С., Предисловие к кн.: Молодые авторы ФРГ, Австрия и Швейцария, М. 1982, с. 10

⁵ Handke P. Stücke I. Frankfurt a. M., 1977, S.203

հավատարիմ մնաց ժանրին, և այդ ժամանակաշրջանից սկսված «խոսակցական պիես» (Sprechstück) տերմինը իր հաստատուն տեղը գտավ քննադատների և գրականագետների բառապաշարում:

Հանդկեի ավելի ուշ գրված պիեսների «Կանխագուշակում», «Ինքնամերկացում», «Օգնության ճիչը», «Չիով Բողենյան լճի վրայով» և «Կասպարը», թեև պահպանել են «խոսակցական պիեսի» սկզբունքը, արդեն որոշ չափով «օգտվում են» ավանդական պիեսների տարրերից: Ամենը հերքող, ժխտող, դեստրուկտիվ այդ ոճածևը որոշ չափով իր վրա է կրում Բեկետի և Իոնեսկոյի դրամատուրգիայի ազդեցությունը:

«Չիով Բողենյան լճի վրայով» (1971թ) պիեսի անունը կապված է գերմանացի ռոմանտիկ գրող Գ. Շվաբի «Հեծյալը և Բողենյան լիճը» բալլադի հետ: Բալլադի հերոսը ընդունում է բարակ սառույցով և ծյունով ծածկած լիճը որպես ծյունածածկ հարթավայր և ձիով անցնում վրայով: Հասնելով մյուս ափ և այնտեղ իմանալով ինչ վտանգի էր ենթարկել ինքն իրեն՝ արսափից մահանում է:

Հանդկեի պիեսի գործող անձանց հաջողվում է խուսափել նման տխուր ճակատագրից և պահպանել իրենց անվրդով գոյությունը: Սակայն դա բնական հանգստություն և անվրդովություն չէ: Գործող անձիք ներքին մեծ ճիգերի շնորհիվ ստեղծում են այն պատրանքը, որ իրենց ոտքերի տակ ոչ թե սառույցի շերտ է, այլ իրոք ձնածածկ մի հարթավայր, այսինքն՝ վստահելի հեմարան, «ամուր հող»: Ըստ Հանդկեի հերոսների, ավելի անվտանգ է թողնել ամենը այնպես, ինչպես կա: Սա է Հանդկեի կողմից ատած կոնֆորմիզմի հիմնական սկզբունքը, որը հաստատում է պասիվությունը որպես վարվելաձևի և մտածելակերպի նորմ: «Կարգ ու կանոնի» պահպանումը օգնում է դիմակայել քաոսին: Սակայն դրա համար անհրաժեշտ է ճանաչել սահմանված կարգը «անսասան»՝ գիտակցաբար կամ բնազդաբար չնկատելով դրա ետևում (սառցե շերտի տակի պղտոր և մութ ջրում)՝ թաքնված անկանոնությունը: Իսկ դա իր հերթին՝ ենթադրում է հրաժարվել մտածելու և գործելու ազատությունից և վերջին հաշվով՝ յուր անհատականությունից:

Պիեսի գործող անձիք խամաճիկներ են, որոնք կրում են հայտնի դերասանների անուններ, սակայն զուրկ են անհատականությունից: Նրանք դրված են պայմանական վիճակի մեջ և ամբողջովին մեկուսացված են շրջապատող իրականությունից:

«Կասպար» պիեսի գլխավոր գործող անձը՝ Կասպար Յաուզերը՝ կես-կենդանի, կես-մարդ է: Այս կերպարը նույնպես վերցված է XIX դարից, սակայն ոչ թե գրականությունից այլ իրական մի դեպքից, որը տեղի էր ունեցել դարասկզբին: Կասպար Յաուզեր անունով մի երիտասարդ երկար տարիներ ինչ-ինչ պատճառներով անց է կացրել մի մենախցում: Եվ երբ նա տարիներ անց դուրս է եկել «լույս աշխարհ», արդեն անկարող էր ոչ միայն մարդկային լեզվով խոսել, այլև ընկալել այն ամենը ինչ կատարվում էր շուրջ բոլորը: Յանդկեի պիեսում այդ հերոսը ստիպված նորից սկսում է սովորել խոսել: Եվ հենց այդ գործընթացն է ընկած այս «խոսակցական պիեսի» հիմքում: Յեղիակը պարզորոշ ցույց է տալիս, որ թեև լեզուն հիմնականում ունի կառուցողական դեր, սակայն ինչ-որ պահից սկսած՝ նա արդեն կատարում է ապակառուցողական ֆունկցիա:

Լեզվական դարձվածների յուրացումը Կասպարի համար ընդհանում է շրջապատող իրողության և հասարակության նորմերի յուրացմանը գուզընթաց: Գոյություն ունեցող լեզվական և մտածելակերպի շտամպերը, ըստ Յանդկեի, զրկում են անհատին ինքնուրույն դատելու և վարվելու ազատությունից: Պատրաստի կաղապարներով ապրող մարդը ի վերջո կորցնում է իր դեմքը, իր «ես»-ը: Նա դառնում է կենդանական բնազդներով մեխանիկորեն գոյատևող մի էակ: Փաստորեն, իր պիեսներով Պետեր Յանդկեն փորձում է «շարժել» հանդիսատեսին, սթափեցնել նրան, «արթնացնել խոր քնից և ստիպել նրան նայել շուրջ բոլորը մեկ այլ նոր հայացքով»:⁵

Յեղիակը տալիս է իր պատկերացումը «մաքուր դրամայի» մասին, որը պետք է զերծ լինի «ձեռնածությունից ու ծամածությունից»: Յանդկեն

ասում է. «Մարդը խոսում է բեմից դիմելով հանդիսատեսին լուրջ և կրքոտ»:⁷ Յանդկեի «խոսակցական պիեսների» մեկ այլ յուրահատկությունն այն է, որ հեղինակը հակադրում է այդ ժամանակաշրջանի դասական դրամատուրգիային իր «խոսքի թատրոնը»: Դրա հիմքերը որոշ չափով քաջնված են նաև հեղինակի «ավստրիական արձատներին» և ավստրիական ժողովրդական թատրոնի որոշակի ավանդույթների մեջ: Որոշ քննադատներ, հաշվի առնելով, որ հեղինակի հայրը գերմանական ծագում ունի, փորձում են Յանդկեն ներկայացնել որպես գերմանացի գրող: Սակայն Պետեր Յանդկեն թե՛ իր արձատներով, թե՛ իր ծնունդով և թե՛ իր մտածելակերպով տիպիկ ավստրիական գրող է: Նա ծնվել է Կարինթիայում «ամենավստրիական գավառում»: Ծնունդով այստեղից էին նաև նշանավոր արձակագիր Ռոբերտ Մուզիլը և Յանդկեի ժամանակակից Ինգեբորգ Բախմանը: Յանդկեն իր ստեղծագործության մեջ շատ հաճախ է դիմում ավստրիական պատմամշակութային ավանդույթներին, և այդ «սնուցիչ միջավայրի» ազդեցությունը գնալով ավելի է զգացվում:

Պետեր Յանդկեի ամբողջ ստեղծագործության մեջ արտացոլում են գտել անհատի գոյության կարևորագույն խնդիրները ժամանակակից աշխարհում: Սակայն նա կապակցում է դա դարաշրջանի կոնկրետ սոցիալ-պատմական և մշակութային համատեքստի, ազգային գրական ավանդույթների հետ: Գրողի առաքելության խնդիրը ժամանակակից հասարակության մեջ Յանդկեի համար անչափ կարևոր է: Ստորելով գրականության դերի և խնդիրների մասին հեղինակը արտահայտում է այն միտքը, որ դա «հոգևոր զարգացման և իրականության ընկալման ու յուրացման միջոց է»:⁸ Յանդկեն խոստովանում է, որ նա իր համար դիտարկում է գրականությունը, որպես յուրօրինակ «ապրելակերպ» (Lebenshaltung):⁹ Յանդկեի մոտ «հերքումը», «ժխտումը» չի կրում համընդհանուր բնույթ, դա ավելի շուտ նորի պահանջի յուրատեսակ

⁷ Schluter J. An Interview with P. Handke, Pittsburgh, in: The plays and novels of P. Handke 1981, p. 168

⁸ Schluter J. An Interview..., p.154

⁹ Schluter J. An Interview..., p.158

⁵ Брук П. Пустое пространство, М. 1976, с. 101

արտահայտություն է: Դրանով իսկ այն ունի կառուցողական բնույթ և ոչ մի կապ չունի 60-ական թվականների վերջերին Արևմտյան Եվրոպայում տարածում գտած «գրականության մահվան» գաղափարի հետ: Յանդկեի բոլոր փորձարարությունները գրական ոլորտում և հատկապես տիպաբանական մեկ հարթության վրա գտնվող «խոսակցական պիեսների» ժանրում փորձ էր գտնելու նոր, սեփական ուղին, նոր գեղարվեստական միջոցներ ժամանակակից մարդուն հուզող խնդիրները արտացոլելու համար: Այդ պիեսները վկայում են նաև հեղինակի աշխարհայացքի և աշխարհընկալման կայացման բարդ և հաճախ հակասական գործընթացի մասին: Յանդկեի ստեղծագործությունը ամբողջովին չի «տեղավորվում» նեոավանգարդիստական գրականության շրջանակների մեջ, քանզի ռեալիստական տարրը զարգանում է նրա գրական որդուններին զուգընթաց: Այդ մասին են վկայում 80-90-ական թվականներին նրա գրած արձակ գործերը: Մի բանում է հեղինակը համոզված, որ գրողի ստեղծագործական մտածողությունը պետք է գերծ լինի ստերեոտիպերից և դրանով իսկ ուղղված լինի դեպի ապագան:

НЕЛЛИ АПОЯН

СКАЗОВАЯ ФОРМА ПОВЕСТВОВАНИЯ КАК
СТИЛЕВАЯ ДОМИНАНТА ПРОИЗВЕДЕНИЙ
А. АЙВАЗЯНА.

А. Айвазян — один из самобытных армянских прозаиков. Его произведения достигают определённой эпичности благодаря многозначности и ёмкости описываемых событий. Эпическая основа характера раскрывается не только посредством включения его в социально-значимый конфликт, но и преобразованного видения расширенной социальной предыстории. Фактически, полнота бытия в произведениях А. Айвазяна возникает не за счёт создания писателем развёрнутой картины действительности, а вследствие воплощения в духовном мире героя реальности жизни. Необходима правильная постановка вопроса, а не его решение в художественном произведении — такова модель айвазяновского мира. В современную жизнь вмешиваются фатальные силы, опровергающие плоскую альтернативу добра и зла, а также рационалистическое понятие индивидуальной вины. И вмешательство это трагично в той мере, в какой трагично столкновение доисторической моральной категории общего «рода» с индивидуальной судьбой живого человека.

В структуре повествования произведений чаще всего обнаруживается субъективная призма одного персонажа — героя произведения, воспринимающего и оценивающего события; камертоном ему служит субъективный план автора, особое

авторское повествование, что является характерной особенностью стиля А. Айвазяна.

По внешнему признаку - объёму - "Помощь сатаны" относится к рассказу. Но он поднимается до философского осмысления жизни человека. Исследование узлового конфликта бытия /Добро - Зло/, умение всеобъемлюще сконцентрироваться в образе, характере, приводит к тому, что небольшой по объёму рассказ получает глубокое осмысление. Эта художественная система представляет собой многосторонний комплекс художественных приёмов, раскрытие характеров и психологических состояний, в котором монологичная и диалогичная речь занимают одно из ведущих мест. В рассказе бросается в глаза исключительное стилевое мастерство А. Айвазяна, который искусно komponует различные формы повествования: монологическая речь оказывается не растворённой в авторском повествовании, а, напротив, многообразными нитями связанной и переплетающейся как с авторской, так и несобственно-прямой речью. Автор зримо и незримо включается в каждую реплику персонажа, либо комментируя её, либо подчиняя её своим индивидуальным принципам построения произведения.

В произведении "Помощь сатаны" доминирующие элементы в авторской речи связаны с изображением субъективного плана рассказчика-повествователя /здесь не принимаются во внимание различия между образом повествователя, который, по нашему предположению, сближен с образом автора и образом повествователя, являющимся своеобразной маской по отношению к образу автора в

стилизации сказа/. Эти различия в данном случае несущественны, поскольку образ повествователя рассматривается как постулируемый организующий центр авторской речи. Но нередко произведение строится таким образом, что доминирующие элементы повествовательной нормы связаны с изображением субъективного плана персонажа в формах авторской речи. Происходит это тогда, когда всё повествование ведётся с точки зрения одного персонажа: передаётся то, что он видит, чувствует, о чём размышляет, постоянно передаётся его оценка, но сам персонаж никогда не становится объектом оценки со стороны повествователя или других персонажей. Главный герой выступает в роли посредника в передаче авторской точки зрения.

А. Айвазян насыщает произведение определённый эмоциональный тон, читателя неизбежно охватывает совершенно определённое настроение, которое как будто даже и не принадлежит исключительному персонажу, а разлито в тексте, пропитывает его. Психологизм имеет самое непосредственное отношение к стилю произведения, всего творчества писателя. Психологизм выступает как организующий стилевой принцип, стилевая доминанта, то есть главное эстетическое свойство, решающим образом определяющее художественное своеобразие рассказа. Система элементов его стиля организована таким образом, что стимулирует читательскую активность, намечая лишь основные контуры психологического состояния, а в остальном вполне полагаясь на читателя. Отметим значительную роль, которую играет психологическое повествование от третьего лица: оно обладает

рядом преимуществ в изображении внутреннего мира. Внимание сосредоточено на сердцевине переживания, а не на нюансах и подробностях движений; психологическое состояние схвачено разом, мгновенно, полной деталью. В этом одна из главных особенностей айвазяновского психологизма /как, впрочем, и поэтики в целом/. Психологическое повествование необычайно концентрировано, сжато, избегает развёрнутого описания внутреннего мира.

Существенной стороной художественной системы данного произведения являются также стиливые приёмы, позволяющие читателю стать свидетелем внутренней, психологической деятельности персонажа. Весь текст превращён в одну мысль напряжённого нравственного поиска: в сюжете — героя, в организации творческого процесса — автора. Авторское сопровождение реплик героя замыкает повествование во внутреннем мире. Подобный контакт между читателем и персонажем установим автором приёмом контаминации. А. Айвазян сосредоточивает внимание на внутреннем /психологическом/ состоянии героя. Его эмоциональное состояние изображается на фоне нарочито беспристрастного авторского повествования. Такова в целом стиливая доминанта произведений А. Айвазяна.

ՏՐՈՂՎԱԾ ԲԱՑԱՂԱՅՏՉԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ
ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՂԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՆԳԼԵՐԵՆ ԼԵԶԿՈՒՄ

Բացահայտիչը, որպես նախադասության ինքնուրույն անդամ, նրա արտահայտման ձևաբանական միջոցները և տեղեկատվական դերը նախադասության մեջ շատ քիչ են ուսումնասիրված լեզվաբանական գրականության մեջ: Լեզվաբանների մի խումբ (Լ.Ս.Բարխուդարով, Ե.Ա.Կորբինա, Ն.Ա.Կորնեևա, Վ.Ն.ժիգալով, Ս.Պ.Իվանովա, Լ.Լ.Իոֆիկ, Օ.Ս.Ախմանովա, Բ.Ի.Խայնովիչ և այլք) բացահայտիչը չեն առանձնացնում որոշից, այն դիտելով, սակայն, որպես որոշիչի մի հատուկ տեսակ, որն արտահայտվում է գոյականով և ցույց է տալիս լրացյալի (բացահայտյալի) ով կամ ինչ լինելը, մի այլ անուն տալիս նրան: Հայ լեզվաբանության մեջ նույնպես տեղ է գտել այս կարծիքը: Մ.Աբեղյանը բացահայտիչը որակավորում է որպես առարկայական որոշիչ, որը դիտվում է որոշյալ բառից հետո և գործածվում է նույն հոլովով, ինչ և որոշյալ բառը:

Լեզվաբանների մի այլ խումբ, մասնավորապես, Ջ.Լիչը, Յա.Սվիրիժևիչը, Ռ.Քվիրքը և Ս.Գրինբաունը, հայ լեզվաբաններից Մ.Ասատրյանը, Գ.Ջահուկյանը, Ռ.Իշխանյանը, Ս.Գյուլբուղաղյանը, բացահայտիչն առանձնացնում են որպես նախադասության ինքնուրույն երկրորդական անդամ:

Բացահայտիչի բնույթի վերաբերյալ տարածայնություններն իրենց արտահայտություններն են գտել նաև տերմինաբանության մեջ: Որոշ հեղինակներ բացահայտիչն ու բացահայտյալը անվանում են համապատասխանաբար apposition և anticident, apposition և headword (Ն.Ա.Կորբինա, Ե.Ա.Կորնեևա, Բ.Իվիչ), appositive 1 և appositive 2 (Ռ.Քվիրքը Ս.Գրինբաունը), ռուս լեզվաբանության մեջ ընդունված են приложение և

определяемое слово տերմինները: Մեր կարծիքով, այս երկու շարահյուսական միավորների բնույթն ամենասպառաչ ձևով արտահայտվում է հայերեն «բացահայտյալ» (այսինքն՝ մի բան, որ բացահայտվում է և «բացահայտիչ» (մի բան, որ բացահայտում է) տերմիններում:

Անգլերենում ընդունված է տարբերակել բացահայտչի երկու տեսակ՝ չտրոհված (close apposition) և տրոհված (loose apposition): Սրանք միմյանցից տարբերվում են ինչպես արտահայտման ձևերով, այնպես էլ՝ նախադասության մեջ ունեցած տեղեկատվական դերով: Այստեղ մենք կփորձենք ներկայացնել տրոհված բացահայտիչը, անդրադառնալով նրա կառուցվածքին և իմաստային առանձնահատկություններին:

Տրոհված բացահայտիչը միշտ ունի ետադաս շարադասություն և բացահայտյալից անջատվում է հիմնականում ստորակետով, որոշ դեպքերում՝ նաև միջակետով կամ բութով, որը բացահայտիչին տալիս է մեծ շեշտ և կարևորություն նախադասության մեջ:

Տրոհված բացահայտիչը հիմնականում արտահայտվում է գոյականով կամ գոյականով կազմված բառակապակցությամբ և լրացնում է գոյականով կամ բառակապակցությամբ արտահայտված բացահայտյալի, ինչպես.

My brother, Don Croce, has sent me to ask if you would like to take refuge with him in Village. (Puzo)

After that she married Ridgway Becker, the American yacht owner. (Christie)

Հաճախ գոյականով արտահայտված բացահայտիչն իրենից ներկայացնում է բացահայտյալի կրկնությունը: Այս դեպքում այն կատարում է ոճաբանական ֆունկցիա, նախադասությանը հաղորդելով լրացուցիչ զգացմունքայնություն կամ ընդգծելով բացահայտյալի կարևորությունը: Բառի կրկնությամբ արտահայտված բացահայտիչը միշտ լրացվում է որոշչով, լինի դա բառ, բառակապակցություն, թե երկրորդական նախադասություն, քանի որ միայն բառի կրկնությամբ բացահայտիչը զուրկ կլներ որևէ տեղեկատվական արժեքից: Օրինակ.

And their hands were not the hands. She remembered, tapering, delicate hands... (Laurence)

Harvey had passed him convention programme and he scribbled the words on the back – words which would destroy him utterly they were used. (Hailey)

Բերված օրինակներում բացահայտիչի քերականական իմաստը, հետևաբար նրա կատարած ֆունկցիան նախադասության մեջ, պայմանավորված է նրան լրացնող որոշչով, քանի որ, եթե նախադասության միևնույն բառով արտահայտված անդամները լրացվեն իմաստով միմյանցից հեռու որոշիչներով, ապա դրանք պետք է համարել ոչ թե բացահայտիչ և բացահայտյալ, այլ նախադասության համազոր անդամներ, ինչպես հետևյալ օրինակում.

The insolence of the words, the insolence of those black-and-white uniforms, aroused an icy fury in Guiliano. (Puzo)

Այս օրինակում of the words և of those black and white uniforms որոշիչների շնորհիվ insolence բառը բառակապակցություններից յուրաքանչյուրում ձեռք է բերում տարբեր իմաստներ, հետևաբար the insolence of the words և insolence of those black – and – white uniforms բառակապակցությունները պետք է համարել նախադասության համազոր ենթականեր:

Անդրադառնալով բացահայտիչի ու բացահայտյալի և նախադասության համազոր անդամների հարցին, անհրաժեշտ է նշել, որ նրանց միջև տարբերությունը կայանում է ինչպես շարահյուսական կապի տեսակի, այնպես էլ՝ իմաստի մեջ: Եթե նախադասության համազոր անդամները միմյանց կապվում են համադասական կապով, ապա բացահայտչի և բացահայտյալի միջև հաստատվում է մի շարահյուսական կապ, որն ամենից ավելի մոտ է ստորոգմանը: Սա թեմա-ռեմատիկ կապ է, քանի որ բացահայտիչն իր իմաստով վերագրվում է բացահայտյալին: Այստեղից բխում են նաև համազոր անդամների և բացահայտիչի ու բացահայտյալի իմաստային տարբերությունները, եթե նախադասության համազոր անդամները մատնանշում են տարբեր առարկաներ, բացահայտիչն ու բացահայտյալը նշում են միևնույն առարկան, սակայն՝ տարբեր ձևերով: Հենց սրանով է բացատրվում վերը բերված օրինակների տարբերությունը:

Գոյականով արտահայտված բացահայտիչը կարող է լրացնել դերանվանմամբ արտահայտված բացահայտյալի: Այս դեպքում անհրաժեշտ է առանձնացնել բացահայտչի իմաստային երկու տեսակ.

ա) եթե բացահայտիչն անջատված է բացահայտյալից նախադասության այլ անդամով, ապա այն կոնկրետացնում, ճշգրտում է բացահայտյալի արտահայտած իմաստը, օրինակ.

They've no sense, girls, you must realize that. (Christine)

բ) եթե բացահայտիչն անմիջապես հետևում է բացահայտյալին, այն հաճախ կրում է արտահայտչական երանգ, գործածվում է ոճական նկատառումներով: Օրինակ. I tell that you. I, Poirot. (Christine)

Այսուհանդերձ չի կարելի պնդել, որ ճշգրտող բացահայտիչը միշտ բացահայտյալից անջատվում է նախադասության այլ անդամով: Այն կարող է դրվել նաև անմիջապես բացահայտյալից հետո, ինչպես.

When I considered that, I engaging smile, ... I could well understand that Isabel was in love with him. (Maugham)

Գոյականով արտահայտված բացահայտիչը կարող է լրացնել նաև խոնարհված բայով արտահայտված բացահայտյալին: Այս դեպքում անհրաժեշտ է առանձնացնել երկու մոդել.

ա) բայն ու գոյականը ունեն միևնույն արմատը, և գոյականը (բացահայտիչը) լրացվում է որոշիչ երկրորդական նախադասությամբ, օրինակ.

It had been raining for three days, an ugly rain that washed the brilliance of near spring (նույն արմատով) (Bain)

բ) բայն ու գոյականը արտահայտում են միմյանց մոտ լեքսիկական իմաստներ, ըստ որում գոյականը նորից լրացվում է որոշիչ երկրորդական նախադասությամբ, օրինակ.

Finally he looked up, a darting glance that bounced quickly between Virginia and Palmer several times. (միմյանց մոտ բառիմաստներով) (Bain)

Առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում այն դեպքերը, երբ բացահայտիչը լրացնում է ոչ թե նախադասության այս կամ այն անդամին, այլ ամբողջ նախադասությանը, կարծես ամփոփելով նրանում արտահայտված միտքը: Այս դեպքում բացահայտիչը միշտ արտահայտված է լինում

վերացական գոյականով և լրացվում է ինչպես նախորդ օրինակներում, որոշչով կամ որոշիչ երկրորդական նախադասությամբ: Օրինակ.

...the heel was badly worn on the outside edge, a peculiarity which told them the man belonging to that heel undoubtedly walked with a same what ducklike waddle. (Bain)

Then quickly and methodically he shot each of the fair mules, a warning to anyone who might help the enemies of Guiliano, even indirectly. (Puzo)

Բերված օրինակներում անհնար է առանձնացնել բայ-գոյական զույգեր, ինչպես "had been raining – rain", "looked up- glance":

Այսպիսով, գոյականով արտահայտված բացահայտչի համար կարելի է առանձնացնել հետևյալ մոդելները.

$N_1 + N_2$, Pr. + N, V + N (+Attr.), Sent. + N (+Attr.)

Չնայած ընդունված կարծիքին, որ բացահայտիչը միշտ արտահայտված է լինում գոյականով, նրա արտահայտման միջոցներն ամենատարբեր են: Կարելի է առանձնացնել ոչ-գոյական խոսքի մասերով արտահայտված բացահայտչի հետևյալ մոդելները.

1. Inf. + inf.

Այստեղ կարևոր է այն փաստը, որ ոչ-գոյական խոսքի մասով արտահայտված բացահայտիչը պետք է լրացնի նույն խոսքի մասով արտահայտված բացահայտյալի: Օրինակ, եթե նախադասության ինֆինիտիվով արտահայտված անդամը ետադաս շարադասությամբ լրացնի գոյականով արտահայտված անդամի, այն պիտի համարվի որոշիչ: Անհրաժեշտ պայման է նաև այն, որ երկու ինֆինիտիվները արտահայտեն միմյանց մոտ լեքսիկական իմաստներ, այլապես նրանք կհամարվեն նախադասության համագոր անդամներ, որի մասին խոսվել է վերը: Բերենք ինֆինիտիվով արտահայտված բացահայտչի օրինակներ.

For an instant he was tempted to confide in Margaret, to tell her everything that had occurred so swiftly. (Hailey)

Of course she began to dream about Count Dionys: to yearn wistfully for him.

(Laurence)

Եկրորդ օրինակում, բացի մեր բերած չափանիշներից, նաև կետադրությունն է ապացուցում, որ ինֆինիտիվներով արտահայտված անդամները համազոր չեն, քանի որ նախադասության համազոր անդամները չեն անջատվում միջակետով:

2. Adv. + adv. կամ adv. + prep. phrase

Մակրայով արտահայտված բացահայտիչը համապատասխանաբար պետք է լրացնի մակրայով արտահայտված բացահայտյալի, ինչպես.

You must get there at once – today. (Christine)

Նման բացահայտիչը սովորաբար ճշտում, կոնկրետացնում է գործողության տեղը կամ ժամանակը: Այս կոնկրետացումը երբեմն անհրաժեշտ է, երբ բացահայտյալն արտահայտված է այսպես կոչված դեյկտիկ բառերով: Դրանք, ըստ Ջ.Լայոնսի¹, այն բառերն են, որոնց արտահայտած իմաստը կախված է կոնկրետ իրադրության մեջ հանդես եկող այլ օբյեկտներից (here, there, today, now և այլն): օրինակ. I only spent a night there, at the station hotel. (Christine)

3. Adj. + adj. կամ Prep. phrase + adj.

Բացահայտիչը կարող է արտահայտվել ածականով, սակայն, ինչպես արդեն ասվել է, բացահայտյալի հետ ձևաբանական և լեքսիկական նույնության կամ նմանության պայմանով, ինչպես.

I'm of the earth, earthy. (Maugham)

Բերված օրինակում բացահայտյալը, թեպետ արտահայտված է գոյականով, of նախդիրի շնորհիվ այն ստացել է ածականական իմաստ, որի հետևանքով էլ earthy բառը պետք է համարել նրան լրացնող բացահայտիչ:

4. Երբեմն բացահայտիչը բավական ընդարձակ մեջբերում է, թեպետ նման օրինակները գրականության մեջ շատ չեն:

Օրինակ. He approached the matter with his famous tact, "Not as if I was her uncle, my dear fellow, but as man of the world speaking to an experienced girl" but he did not better than his mother had done. (Maugham)

¹ John Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge, 1968.

Գալով նախադասության մեջ բացահայտիչի տեղեկատվական դերին, անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած լեզվագիտության մեջ տեղ գտած հակիրճ սահմանմանը, ըստ որի բացահայտիչը մի այլ բառով է արտահայտում բացահայտյալի իմաստը, այլ անվանում տալիս նրան, բացահայտիչի արտահայտած իմաստներն ամենաբազմազան են սկսած մի այլ անվանում տալուց մինչև խոսողի վերաբերմունքն արտահայտելը:

1. Բացահայտիչն ու բացահայտյալը կարող են համընկնել իրենց լեքսիկական իմաստների ծավալներով: Բացահայտիչի իմաստի ընդունված ձևակերպումը ճիշտ է բացահայտիչի հենց այս տեսակի վերաբերյալ. այն մի ուրիշ անուն է տալիս բացահայտյալին, օրինակ.

Suddenly they were passing through a *stand of trees*, a small forest. (Puzo)

Նույնության իմաստ արտահայտող բացահայտիչը երբեմն կարող է արտահայտվել մեկ այլ լեզվից վերցված բառով, կամ էլ բացահայտյալն է արտահայտված օտարալեզու բառով, իսկ բացահայտիչը՝ անգլերեն (այս դեպքում բացահայտիչն այդ բառի բարձրագույնությունն է կամ բացատրությունը): Երկու դեպքում էլ բացահայտիչի և բացահայտյալի իմաստային ծավալները համընկնում են: Օրինակ.

Patrols of National Police, the carabinieri, roamed the countryside, set up road-blocks, paid information. (Puzo)

Then one night ... the neighbor had been found almost cut in two by the blast of a *lupara*, the sawed-off shotgun so popular in Sicily for such matters. (Puzo)

Եթե օտարալեզու բառով արտահայտված բացահայտիչը ոճական երանգ է կրում, գործածվում է որոշակի կոնտեքստում, համապատասխան լեզուն կրողների մտքերը կամ տրամադրությունները ընթերցողին փոխանցելու նպատակով, ապա հակառակ դեպքում օտարալեզու բացահայտյալի և անգլերեն բացահայտիչի դեպքում, բացահայտիչը կատարում է որոշակի տեղեկատվական դեր նախադասության մեջ, բացահայտելով, պարզաբանելով բացահայտյալի ինչ լինելը:

կոնկրետացնող ֆունկցիա: Այս տիպի բացահայտիչը կարելի է անվանել մասնավորեցնող, և քանի որ գոյականին համապատասխանող մասնավոր իմաստները լեզվում անսահմանապակ են, այս բացահայտչի տեղեկատվական հնարավորությունները նախադասության մեջ շատ լայն են:

ա) Բացահայտիչը կարող է նշել բացահայտյալի անունը, վերնագիրը և այլն:

Օրինակ. *Another man*, Comstock, with a sharp, foxy faze and alert eyes, broke in.

(Christie)

We were making *the picture*, "A Song is Born" with Danny Kaye, when that band happened, (Jones)

բ) Բացահայտյալի իմաստն է կոնկրետացնում նաև այն բացահայտիչը, որը նշում է բացահայտյալով արտահայտվածի պաշտոնը, մասնագիտությունը, ազգությունը, ինչպես.

At that time *Joe Glaser*, Louis' manager, had serious doubts about Europe as a commercial position. (Jones)

գ) Մասնավորեցնող բացահայտիչը կարող է արտահայտել ազգակցություն, ինչպես.

At that moment her maid announced *Lady Bingham* – her husband's sister.

(Laurence)

դ) Մասնավորեցնող են նաև դեյկտիկ բառերով արտահայտված բացահայտյալին լրացնող բացահայտիչները, որի մասին խոսվել է վերը:

3. Բացահայտչի լեքսիկական իմաստը կարող է ավելի լայն լինել, քան բացահայտյալինը: Այս դեպքում դիտվում է նախորդ կետում քննարկված երևույթի հակառակ երևույթը. խոսողի միտքն ընթանում է կոնկրետից ընդհանուրը, այսինքն՝ բացահայտիչը կատարում է ընդհանրացնող ֆունկցիա: Այստեղ կարելի է առանձնացնել հետևյալ ենթակետերը.

ա) Բացահայտիչը կարող է ամփոփել, ընդհանրացնել բազմակի բացահայտյալների առանձին իմաստները, օրինակ.

He would never leave *these mountains, these olive tress*, this Sicily. (Puzo)

The mother and I – we are lovers. (Christie)

բ) Ընդհանրացնող իմաստ է արտահայտում նաև այն բացահայտիչը, որը լրացնում է բայով կամ նախադասությամբ արտահայտված բացահայտյալին (այս մասին խոսվել է բացահայտչի արտահայտման միջոցների մասին խոսելիս):

Օրինակ. The father ... left home suddenly with another woman- a fact which her mother naturally resented. (Christie)

The Maresciallo lit a cigarette and stutted up the Via Bell not even noticing Guiliano – an oversight he was to regret in the weeks to come. (Puzo)

Ինչպես արդեն ասվել է, բացահայտչի այս տեսակը միշտ արտահայտված է լինում վերացական գոյականով. մի փաստ, որ նույնպես մատնանշում է բացահայտչի ընդհանրացնող իմաստին:

4. Բացահայտիչը կարող է կատարել նկարագրական ֆունկցիա, որը ձեռք է բերվում նրան լրացնող որոշի (որոշիչների) շնորհիվ, ինչպես.

A team of cricketness passed, agile young men in flannels and blazers... (Maugham)

So we take a walk in the country up near *Erice*, a beautiful town... (Puzo)

Նկարագրական ֆունկցիան կարող են կատարել նաև բազմակի բացահայտիչները: Օրինակ.

And I was glad when I got into the vast and sumptuous *drawing-room*, all statue, palms, chandeliers, old masters, and oversuned furniture. (Maugham)

He had a rugged, unfinished look; a short blunt nose, a sensual mouth, and the florid Irish complexion... (Maugham)

Նկարագրող կարող է լինել բառի կրկնությամբ արտահայտված բացահայտիչը, կրկին որոշի (որոշիչների) շնորհիվ, քանի որ միայն բացահայտյալի կրկնության դեպքում բացահայտիչն առհասարակ որևէ ինֆորմացիա չէր կարող ներմուծել նախադասության մեջ և պետք է համարվեր ոչ թե նախադասության անդամ, այլ զուտ բառի կրկնություն՝ ոճաբանական

հնարք: Բերենք օրինակներ, որոնցում բացահայտիչն ու բացահայտյալն արտահայտված են միևնույն բառով, և բացահայտիչը կատարում է նկարագրական ֆունկցիա.

His black eyes opened: large, black, unseeing eyes, with curved black lashes.

(Laurence)

... and their hand were not the hands she remembered, tapering, delicate hands – they were harsh from washing up and detergants. (Christie)

Այս նույն ֆունկցիան բացահայտիչը կարող է կատարել ոչ թե բառի, այլ բառիմաստի կրկնությամբ.

He had a scar on his left thumb, a deep seam going across the knuckle. (Laurence)

5. Բացահայտիչը կարող է արտահայտել որակավորող իմաստ, որը չպետք է շփոթել նկարագրական իմաստի հետ: Եթե նկարագրող բացահայտիչը տալիս է բացահայտյալի նկարագիրը, ապա որակավորող բացահայտիչը արտահայտում է խոսողի վերաբերմունքը բացահայտյալով արտահայտվածի նկատմամբ, նրա սուբյեկտիվ ընկալումը: Օրինակ.

And the rather handsome military man in the corner was real ... and the Bishop (dear Robbie!) was dead. (Christie)

Who could deny that Elliot, that arch-snob, was also the kindest, most considerable and generous of men? (Maugham)

Այս խմբում ընդգրկված բացահայտիչը երբեմն խոսքին տալիս է ոճական երանգ, գործածվելով որպես համեմատություն (ոճաբանական հնարք): Օրինակ.

The story stated that Guilliano was the greatest bandit of modern times, an Italian Robin Hood who rebbed the rich to help the poor. (Puzo)

In all big cities there are self-contained groups that exist without intercommunication, small worlds within greater world that lead their own lives... (Puzo)

6. Վերջապես բացահայտիչը կրողը է արտահայտել պարագայական իմաստ (այս իմաստով գործածվող բացահայտիչը չպետք է

շփոթել մակբայով արտահայտված բացահայտիչի հետ, որը լրացնում է նույնպես մակբայով արտահայտված բացահայտյալի): Օրինակ.

He knows all about everything – a man of the world. (Galsworthy)

A man of the world բացահայտիչն այստեղ կարծես գեղջված պարագա երկրորդական նախադասություն լինի: Չմմ. He knows all about everything as he is a man of the world (պատճառի պարագա երկրորդական նախադասություն)

Ամփոփելով վերը շարադրվածը, գալիս ենք երկու հիմնական եզրակացության.

1. Բացահայտիչի և բացահայտյալի արտահայտման ձևաբանական միջոցը չպետք է համարել միայն գոյականը:

2. Բացահայտիչի տեղեկատվական դերը նախադասության մեջ չի սահմանափակվում բացահայտյալը մի այլ բառով անվանելու ֆունկցիայով, այն շատ ավելի մեծ է ու բազմազան:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեդյան Մ., Չայնգ լեզվի տեսություն, Երևան, 1965, էջ 393, 509
2. N.A. Kobrina, E.A. Korneyeva, English Grammar, Syntax, M., 1986
3. B. Ilyish, The Structure of Modern English, լւ. 1971, էջ 244
4. R. Quirk, S. Greenbaum, A University Grammar of English, London, 1978, էջ 174
5. Իշխանյան Ռ., Արդի հայերենի շարահյուսություն, Երևան, 1965
6. E.C. Мхитарян, К вопросу о природе приложения. (Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում), Երևան, 1995
7. E.C. Мхитарян, Дейтйчейские слова в прямой и косвенной речи. (Вестник Ереванского Университета), Ереван, 1981
8. John Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge, 1968, էջ 138
9. П.С. Бархударов, Структура простого предложения современного английского языка, М., 1996, էջ 123-124

ԼՐԱԳՐԱՅԻՆ ՏԵՔՍՏԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ի ժամանակագրական հոդվածի փաստական նյութի հիման վրա

Ներկա հոդվածի հիմքում ընկած է այն համընդհանուր դրույթը, որ տեքստը որպես խոսքային ստեղծագործության արդյունք լեզվական հաղորդակցության /տե՛ս 7; 9/, ինչպես նաև հոգեբանական-խոսքային և գործաբանական բնույթի միավոր է /10, 36/:

Հարկ է նշել, որ լեզվական հաղորդակցությունը բավականին բարդ ու բազմատարր մի ամբողջություն է, որտեղ զուտ լեզվական ոլորտի ուսումնասիրությունները համակցվում են արտալեզվական ուսումնասիրություններին՝ անմիջական մասնակցություն ունենալով տեքստի կազմակերպման մեջ: Իսկ տեքստը հանդես է գալիս որպես հասցեագրողի կողմից կողակորված տեղեկատվություն, որը ենթարկվում է հասցեատիրոջ ապակողակորմանը: Կապված տեքստի հաղորդակցական հայեցակերպի հետ՝ վերլուծության մեջ ի հայտ է գալիս նաև մեկ այլ լեզվաբանական գիտակարգ՝ տեքստի գործաբանությունը:

Տեքստի գործաբանությունը բավականին ընդգրկուն հասկացություն է, սակայն միևնույն ժամանակ նույնքան էլ անմիանշանակ: Այն իր շրջանակներում ներառում է այնպիսի բաղադրատարրեր, ինչպիսիք են՝

ա/ տեքստի գործաբանություն բուն իմաստով, այսինքն՝ ցանկացած տեքստի այն անհրաժեշտ յուրահատկությունը, որը մատնանշում է հասցեագրողի վերաբերմունքը հաղորդակցման օբյեկտի, ինքնին հաղորդակցման ակտի և վերջինիս միջոցով հասցեատիրոջ հանդեպ, բ/ հասցեագրող /հեղինակ/ և հասցեատեր, գ/ տեքստի գործաբանական նպատակադրություն և ռ/ ծրագրավորվող գործաբանական ներգործություն:

Այս կապակցությամբ Վ.Լ.Նաերը միանգամայն արդարացիորեն գրում է. «Տեքստի գործաբանությունն՝ իր ամբողջ էությամբ հանդերձ հիմնված է

ներգործման գործառույթի վրա, որն ապահովվում է տեքստի համապատասխան կառուցվածքային մասնատմամբ, ասույթային և վերասույթային մակարդակներում առկայական տրոհման բնույթով ու որոշ այլ միջոցներով և ամենից շատ այն գործաբանական բովանդակությամբ, որը կարգավորում է բովանդակության իմաստային կողմի ընկալման տեսանկյունը, ինչպես նաև տեղեկություն է կրում արդեն ոչ թե արտաքին աշխարհի /հաղորդակցման օբյեկտի/, այլ հաղորդակցման ակտի մասնակիցների հասցեագրողի և հասցեատիրոջ մասին: Այս ամենն է, որ մեկ ամբողջություն դարձած՝ ապահովում է համապատասխան ազդեցությունը, հասցեատիրոջ կողմից տեքստի բովանդակության ապակողակորման շնորհիվ բացահայտում գործաբանական այն նպատակադրությունը, որն ընկած է տեքստի հիմքում» /9, 11/:

Արդի լեզվաոճաբանության մեջ մշակվող խնդիրների շարքում գրական լեզվի գործառական տարատեսակների ուսումնասիրությունները որոշակի կարևորություն են ձեռք բերել: Այնպիսի գործառական ոճերի լեզվական, ժանրային, կառուցվածքային, արտահայտչական և այլ առանձնահատկությունները, ինչպիսիք են գեղարվեստական արձակ ու չափածո ոճը, վարչագործարարական, գիտական, հրապարակախոսական ու լրագրային ոճերը, դարձել են բազմաթիվ դասագրքերի, հոդվածների, ժողովածուների ու մենագրությունների /այդ թվում նաև ատենախոսությունների/ հետազոտության օբյեկտը /տե՛ս 2; 3; 5; 6; 11/:

Ուսումնասիրությունները փաստում են, որ գրական լեզվի տարատեսակներից լրագրային ոճն է աչքի ընկնում իր ընթերցողների ընդգրկման ծավալով, քանի որ նրան հատուկ են հստակ արտահայտված հաղորդակցական նպատակներն ու ընդգծված գործաբանական ուղղվածությունը: Սա է պատճառը, որ տեքստի ապակողակորման հարցում լրագրային տեքստերը հիմնականում ապահովում են առավելագույն պայմաններ:

Լրագրային ոճի հիմնական նպատակն ընթերցողին տեղեկատվությամբ ապահովելու, նրա վրա ներգործելու, նրանում

համապատասխան աշխարհայացք ձևավորելու և հասարակական-քաղաքական գիտակցության մղելու առանձնահատկություններն են /տե՛ս 1; 4/։
Սույն հետազոտության թիրախ է դարձել ժամանակագրական հոդվածի ժանրը։

Ժամանակագրական հոդվածը տեղեկատվության պարզ ձևերից մեկն է, որը սովորաբար սեղմ տեղեկատվություն է պարունակում ընդգրկելով որևէ կարևոր նորություն։ Այս ժանրի հիմնական տարբերակիչ գիծը կայանում է նրանում, որ այն ներկայացնում է միայն ամենաթարմ ու նոր փաստերը՝ զերծ մնալով մանրամասնություններից։

Ժամանակագրական հոդվածների խնդիրը փաստերի ներկայացումն է, այլ ոչ թե վերջիններիս նկարագրությունը կամ մեկնաբանությունը։ Այս առանձնահատկությամբ հանդերձ՝ ժանրի խնդրով է պայմանավորվում նրա յուրահատուկ ոճական գծերից մեկը՝ լակոնիզմը։ Ավելորդ բառերն ու արտահայտությունները, շարահյուսական կառույցները դիտվում են որպես սլոյալ ժանրի թերություն և տեղեկատվության նորմերի խախտում։

Ժամանակագրության լեզվի հաղորդակցական գործառույթը հանդես է գալիս իր ուղիղ ձևով՝ ընդգծված ու հստակ և ընթերցողից չի պահանջում ավելորդ խորհրդածություն ու հուզական լարում։ Այստեղ կարևորվում է ոչ թե բառիմաստի խորամուխ լինելը, նրա իմաստաբանական միջուկի բացահայտումը, բովանդակության տրամաբանական ընկալունակությունը, ինչպես օրինակ՝ գիտական ոճում, ոչ թե գեղագիտական երանգավորումներն ու նրբիմաստները, որոնք շերտավորվում են բառի անվանական իմաստի վրա, ինչպես գեղարվեստական գրականության մեջ, այլև՝ անմիջական լրատվությունը։

Ժամանակագրական հոդվածն աչքի է ընկնում հաղորդվող նյութի հրատապությամբ, պաշտոնականությամբ, ու հեղինակային խոսքի անդեմությամբ, որի մասին է վկայում ժանրի չեզոք ու կաղապարված լեզուն և պաշտոնական ոճի ակնհայտ ներգործությունը։ Այս ընդհանուր գծերը հուշում են նաև ժամանակագրության հստակ արտահայտված հաղորդակցական ու գործաբանական նպատակադրության մասին, այն է՝ հաղորդել առավելագույն տեղեկատվություն չափազանց սեղմ տեքստային հատվածում։

«Հասցեագրողի /հեղինակի/ վարքագծում առկա են երկու ծայրահեղություն. կամ շարադրանքն ամբողջապես օբյեկտիվ է և նրանից անհնար է որևէ տեղեկություն քաղել հեղինակի մասին կամ ամբողջ շարադրանքը կապված է հեղինակի հետ» /8, 299/։ Ժամանակագրության ժանրում, ըստ երևույթին, դրսևորվում է առաջին տարբերակը, քանի որ այստեղ բացառվում է տեքստի հեղինակի /սլոյալ դեպքում՝ հոդվածագրի/ անհատականությանը բնորոշ գծերի ի հայտ գալը։ Սակայն նման տեքստերի արտաքին կառուցվածքի տրոհումը տալիս է միանգամայն այլ պատկեր։

French train fireball kills 12

TWELVE people were killed and 39 injured when a train rammed into a fuel truck at an automatic rail crossing in France, engulfing the train in flames. At least eight of the injured were said to be in a critical condition.

The train, travelling from Bordeaux to Bergerac in south-western France, ploughed into the fully laden truck in the town of Sainte-Antoine du Breuilh.

Local officials said the truck's cab slammed into a house while the tanker was dragged along by the train before its 30.000 litres of petrol burst into flames (*The Guardian, September 9, 1997*).

Սույն հոդվածը ներառում է երեք առավելագույնս սեղմ պարբերություն /այդ թվում՝ նաև տեքստի վերնագիրը/ և դասվում փոքրածավալ հաղորդագրական հոդվածների թվին։ Ակներև է, որ տեքստում առկա չէ ներկայացված իրադարձությունների ու երևույթների հեղինակային վերաիմաստավորում և անհատական երանգավորում։ Սա պայմանավորված է նրանով, որ հաղորդագրությունն աչքի է ընկնում իր հրատապությամբ, և վերջինիս համար առաջնակարգ կարևորություն է ներկայացնում անմիջական լրատվությունը։

Ակնբախ է այն փաստը, որ ներկայացված ոչ մի նախադասություն չի պարունակում զնահատողական ոչ մի տարր: Տեքստում հեղինակը զետեղել է փաստացի տեղեկատվություն:

Կառուցվածքային առումով վերոհիշյալ հաղորդագրությունը չունի տեքստային ավանդական կառուցվածքին բնորոշ այն տարրերը, որոնք մեծ կարևորություն են ներկայացնում տեքստային տեղեկատվության ընդհանուր ամբողջացման համար: Ակնբռն է, որ հոդվածը զերծ է տեքստային կառուցվածքին հատուկ դասական նախաբանից ներքին հիմնակմախքից ու վերջաբանից:

Հոդվածի վերջին հատվածը /չորրորդ պարբերություն/, ամբողջապես չի սպառում ընդհանուր շարադրանքը, այլ պարզապես հաղորդում է լրացուցիչ տեղեկություն առկա պատահարի վերաբերյալ /Local officials said the truck's cab slammed into a house while the tanker was dragged along by the train before its 30,000 litres of petrol burst into flames./:

Տեքստի վերնագիրն ընթերցողի ուշադրությանն է ներկայացնում ամբողջ հաղորդագրության հակիրճ բովանդակությունը: Վերջինս նպատակահարմար է դասել «վերնագիր-հաղորդագրություն» շարքին /տես 7/: Սա է պատճառը, որ «French», «train», «fireball», «kills 12» միավորները կազմում են տվյալ հաղորդագրության իմաստաբանական դաշտը:

Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ հաղորդագրությունը հարուստ է թվերով /«12», «39», «eight», «30, 000»/ և վերջինս մեկ անգամ ևս ապացուցում է տեքստում փաստացի տեղեկատվության առկայության մասին:

Այսպիսով, տվյալ հոդվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն ունի հնարավորին չափ պարզ կառուցվածք և պարունակում է միայն փաստացի տեղեկատվություն: Վերջինս բացատրվում է զնահատողական տարրերի ու հեղինակային անհատական եղանակավորման, ինչպես նաև հայեցակարգային տեսակետների բացակայությամբ, հուզականորեն չեզոք բառապաշարի, թվերի առատ կիրառության, շարահյուսության տեսանկյունից նախադասությունների ուղիղ շարադասության առկայությամբ: Եվ ավելին, տեքստում զետեղված ոչ մի բառային միավոր չի պարունակում որոշակի ոճական երանգավորում:

Վերոհիշյալ բոլոր հանգամանքները հիմք են ծառայում, որպեսզի սույն հոդվածը վերագրվի այն հաղորդագրությունների թվին, որոնք ունեն առաջնակարգ և հրատապ բնույթ: Սրանով հանդերձ պարզ են դառնում նաև տեքստի գործաբանական խնդիրները, այսինքն տեղեկատվությունը մատուցվում է հասցեատիրոջն անմիջական կերպով, առանց որևէ խոչընդոտների, և տեքստի ապակողավորման համար հասցեատիրոջից չի պահանջվում ավելորդ խորհրդածություն կամ լարում: Հենց այս գործաբանական նպատակով է հոդվածագիրը խախտում տեքստի ավանդական կառուցվածքային սկզբունքները և տեղեկատվության մատուցման հաջորդականությունը, որով բնորոշվում են տվյալ տեքստի կառուցվածքային առանձնահատկությունները:

Ընթերցողի ուշադրությունը գրավելու և առավել ևս լարված պահելու գործաբանական նպատակներով տեղի է ունեցել տեղեկատվական տեղաշարժ պատահարի փաստի և նրա արդյունքների ներկայացման միջև: Այս տեղաշարժը լիովին պատճառաբանված է թվում, քանի որ ընթերցողի ուշադրությունը գրավելու պարագայում առաջին պարբերությունն արտացոլում է առկա պատահարի արդյունքները /Twelve people were killed and 39 injured/, իսկ վերջիններս տեքստի գործաբանության առումով առավել ցայտուն են, քան ինքնին փաստը /The train...ploughed into a fully laden truck...engulfing the train in flames/:

Ասվածից հետևում է, որ իրադարձության հետևանքը հոգեբանական տեսանկյունից ավելի ազդեցիկ է, քան պատճառը: Սա հիմք է հանդիսանում, որպեսզի վթարի հետևանքը լուսաբանող հատվածը դառնա տեքստի վերնագրին հաջորդող առաջին պարբերությունը: Ահա թե ինչու տեքստի վերնագիրը դառնում է առաջին պարբերություն, որին անմիջապես հետևում է այն բացահայտող արդյունքների պատկերը և հետո միայն ներկայացվում փաստերը պատահարի պատճառի մասին: Վերջիններս արտացոլված են առաջին և երկրորդ պարբերություններում:

Տվյալ տեքստային ամբողջության մեջ մեծ դեր է կատարում վերնագիրը /գերթեմա/, քանի որ վերջինս համարվում է նաև այդ ամբողջության նախաբանը և պարունակում է բավականաչափ սեղմ տեղեկատվություն

հետագա շարադրման վերաբերյալ: Վերնագիրը նաև հասցեատիրոջը գրավելու առաջնակարգ լեզվական ազդանշանն ու տեղեկատվական դաշտն է:

Այսպիսով, սույն ուսումնասիրությունը գալիս է հաստատելու՝

1. Ժամանակագրական հոդվածը լրագրային տեղեկատվության ամենատարածված ժանրն է, որն աչքի է ընկնում շարադրանքի սեղմությամբ, ունի հստակ արտահայտված հաղորդակցական ու գործաբանական նպատակներ և ընթերցողից պահանջում է սահմանափակ ժամանակ: Այստեղ տեքստի ապակողավորման հարցում համեմատաբար քիչ խնդիրներ կան, ինչը պայմանավորված է ժանրի մատչելի լեզվով /ընթերցողի տվյալ լեզվական կողի իմացությամբ/, տեքստային պարզ կառուցվածքով և լեզվի կանոնակարգվածությամբ ու նորմատիվությամբ:

Նման հոդվածներում գերիշխող դերը պատկանում է ընդգծված պաշտոնական ոճին ու գրքային-գրավոր բնույթին: Սա էլ իր հերթին վկայում է ժամանակագրական հոդվածների ստանդարտայնության ու կաղապարացման մասին:

2. Ժամանակագրական հոդվածում, որպես կանոն, իշխող դերը պատկանում է փաստացի տեղեկատվության տարատեսակին և նրա ներքին կառուցվածքում գրեթե բացառվում են հեղինակային անհատական երանգավորման ու գնահատողական տարրերը, ինչպես նաև հայեցակարգային ու ենթատեքստային տեղեկատվության տարատեսակները: Սակայն տեքստի արտաքին կառուցվածքի գործաբանական-հաղորդակցական հայեցակերպի քննությունը տալիս է միանգամայն այլ պատկեր:

Չատկանշական է, որ յուրաքանչյուր տեքստ ստեղծվում է որոշակի հեղինակի կողմից և նրան է վերապահված տեքստի կառուցումն ու ձևավորումը, իսկ սա, բնականաբար, ենթադրում է տեքստում հեղինակի բացահայտ կամ թաքնված առկայության մասին:

Ժամանակագրական հոդվածում այդ առկայությունը, ըստ երևույթին, դրսևորվում է թաքնված կերպով:

Վերլուծության ենթարկվող հոդվածի կառուցվածքը ցույց է տալիս, որ տեքստի գործաբանական խնդիրների ներքո, այնուամենայնիվ, ի հայտ են գալիս թե՛ հեղինակային եղանակավորությունը, և թե՛ հայեցակարգային

միտումները: Սա բացատրվում է այսօրինակ փոքրածավալ տեքստային ամբողջության մեջ տեղեկատվության յուրօրինակ դասավորությամբ, տեքստային ավանդական կառուցվածքի տեղաշարժով ու փաստերի ներկայացման ինքնատիպ եղանակներով: Տվյալ դեպքում հեղինակի խնդիրն այն է, որ որոշի, թե ինչ մղի տեքստի առաջին պլան և դրան համապատասխան ինչպիսի կառուցվածքային ձև ընտրի:

3. Տեքստի հաղորդակցական խնդիրներին լուծում տալու նպատակով ստեղծագործության հեղինակը կարող է թույլ տալ կառուցվածքային «շեղումներ» խախտելով տեքստի դասական մոդելը, տեղեկատվության մատուցման հաջորդականությունը, առանձնացնել ու առաջնային համարել առավել ցայտուն ու գրավիչ հատվածներ, տեղաշարժել ամբողջական պարբերություններ և այլն: Իսկ այս ամենը կատարվում է շնորհիվ այն բանի, որ հեղինակը գործադրում է ցանկացած միջոց, որպեսզի ընթերցողի ուշադրությանն արժանացնի իր ստեղծագործությունը: Սա է պատճառը, որ նմանօրինակ փոքրածավալ տեքստերում «նախաբան-հիմնամաս-վերջաբան» կառուցվածքային տարրերը չեն պահպանվում կամ պարզապես ձեռք են բերում խառը դասավորություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Շալունց Ռ. Ն. Մամուլի և հրապարակախոսության լեզուն: - Եր.: ԳՍՄԳ ԳԱ հրատ., 1987.
2. Ջահուկյան Գ. Բ., Խլղաթյան Ֆ. Յ. Հայոց լեզու: Հանրակրթ. դպր. 9-10-րդ դաս. համար: - Ե.: Լույս, 1994.
3. Ջրբաշյան է. Մ. Գրական ժանրերի հիմնական չափանիշների մասին / ԲԵՀ. - Ե., 1970.-N3.
4. Вакуров В. Н. и др. Стилистика газетных жанров. - М.: Высш. школа, 1978.
5. Васильева А. Н. О целостном комплексе стилоопределяющих факторов на уровне макростилей // Функциональная

- стистика: теория стилей и их языковая реализация: Межвуз. сб. науч. тр. / Перм. ун-т. — Пермь, 1986.
6. Гавранек Б. О функциональном расслоении литературного языка // Пражский лингвистический кружок: Сб. статей / Ред. Н. А. Кондрашова. — М.: Прогресс, 1967.
 7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981.
 8. Джаукян Г. Б. Универсальная теория языка. Прологомены к субстанциональной лингвистике. — М., 1999.
 9. Колшанский Г. В. Текст как единство коммуникации // Проблемы общего и германского языкознания. — М.: Изд-во МГУ, 1978.
 10. Наер В. Л. Прагматика текста и ее составляющие // Прагматика и стилистика. — Вып. 245. — М., 1985.
 11. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка. — М.: Высш. школа, 1989.

QUESTIONS AND POLITENESS

Politeness is considered to be one of the highest points of civilization. However, a really polite person should know that politeness is recommended not only in submitting to the etiquette rules like table manners or gentleman and lady relationship but also helps us address our interlocutors politely and correctly. Just imagine what would happen if all the speech events were carried out in accordance with our 'direct' wishes demands and orders! People would shout at each other ordering to tell the time, pass the salt and do other things which still demand polite handling.

Language is not only an instrument for communicating information, it also marks identity, helps establish and maintain social relationships. Being polite is a complicated matter in any language as it involves both the social and cultural values of the community.

As we know speaking is similar to performing certain kinds of actions with the help of linguistic sign words [1; 8]. In reality the speech acts we produce undoubtedly depend on our communicative goals, emotions and psychological state. However, be it that, does our speech always meet the politeness required by the society? Do we always take into consideration which types of speech acts are more recommended to fit polite conversation or express our intentions in a proper way? Should the 'degree' of politeness depend on the fact who one's interlocutors are. All these questions are a matter of concern to the problem of politeness which is one of the most important topics in pragmalinguistic and sociolinguistic studies at present. [A]

It seems to us that the question of using polite speech is especially important in case of directive speech acts (requests, orders, demands, offers, prescriptions, questions) which show a high degree of determination, undertaking on part of Speaker One. [B] Therefore, within the framework of this article we shall deal with the problem of politeness in speech and indirect speech acts. We shall focus on the problem of the

use of indirect directives which is motivated by communicative strategies of politeness. For this purpose we have picked out two directive speech acts – request and offer, the felicitous realization of which needs polite handling on part of the speaker to a great extent [C].

Needless to say, the problem of politeness is not new in Pragmalinguistics. It has served the study object of many outstanding scholars (Brown, Levinson, Grice, Leech).

A great deal of work in this field has been done by the American philosopher H. P. Grice who developed the theory of conversational implicatures, explaining the mechanism of mental encoding and decoding of indirect speech acts. In an attempt to account for the way participants read into an utterance meaning and intention, Grice proposes the Cooperative Principle and a set of maxims which define the default assumptions underlying interpretations of a speaker's or writer's intentions [4]. In point of fact, Grice's maxims are mainly concerned with the extralinguistic semantic structure of speech (Quality, Quantity, Relation, Manner). Though these categories embrace the social-linguistic aspects of interpersonal communication, they disregard the social aspect of politeness. Nevertheless, realizing the importance of this facet of communication, Grice proposes the maxim 'Be polite' which underlies the Cooperative Principle and its maxims.

G.H. Leech went apparently further in his studies of politeness phenomenon by claiming that the speaker should reduce impolite means of speech as much as possible. Accordingly, he determines five maxims of politeness which the interlocutors should submit to in their speech. In defining them Leech takes into consideration the manipulation of such interactive personal skills and capacities as tact, generosity, modesty, sympathy, and etc. [D]. Moreover, analyzing the socio-pragmatic structure of speech acts, Leech differentiates between polite and non-polite speech acts. While the former are aimed at maintaining friendly relationships between the interlocutors (e.g. invitations, suggestions, permissions), the latter are involved in the realization of an action which is obligatory for Speaker Two and leaves him no freedom of choice (e.g. orders, advice, requests, instructions, etc). [5]

According to Brown and Levinson, politeness strategies are developed to save the hearer's face. The speaker is sure to avoid the so-called FTA acts (Face Threatening Acts) which are aimed at embarrassing and perplexing his or her interlocutors. To escape the infringement of the process of polite communication, a set of polite strategies which deal with the FTA-s have been elaborated. Realizing the importance of these strategies in the process of communication, we shall limit ourselves to enumerating and defining them; a) bald on record strategy – provides no efforts to minimize threats to the interlocutor's face; b) positive politeness strategy – tries to minimize the distance between the interlocutors by expressing friendliness and solid interest in the hearer's need to be respected; c) negative politeness strategy – the main focus lies on the assumption that the speaker may be imposing on the hearer; d) off-record strategy – strategy of using indirect speech acts [3].

Dealing with the problem of indirect speech acts, N. G. Pospelova supports the so-called 'intention-softening' manner in speech. According to this view, the speaker's choice of indirect speech acts is motivated by the communicative strategy of conducting cooperative interaction through veiling, softening the illocutionary force of the speech acts [11]. The communicative strategy which is based on the principle of politeness is aimed at discouraging conflicts in speech and maintaining face in situations where there is a threat to lose it. [9; 10].

To sum up, we can state that the principle of politeness is a communicative category which has at least two facets. On the one hand, this is a social-regulatory principle, obliging the speaker to respect the interests of his partner, his opinion, wishes and feelings, as well as to take into consideration the social role and the status of the latter. On the other hand, this principle determines the choice of marked linguistic forms depending on the communicative situation. Therefore, politeness cannot be treated as a purely social category. We agree with the idea that "The principle of politeness is realized differently in different types of speech acts and depends on the ethno-cultural peculiarities of verbal behaviour to a great extent." [10; p.168]

Our analysis is centred on certain types of speech acts – requests, offers. These directives, like any other speech acts, have twofold realization in speech – direct and indirect. Studies in the field of Speech Act Theory have revealed that direct order, request and command are realized with the help of imperative utterances. Meanwhile, a great endeavour in forming indirect directives falls upon interrogative utterances – questions as they are called in traditional grammar.

As required by the aims of this article, we would like to dwell upon the structural – pragmatic aspect of interrogative utterances. Traditional classification of sentences is assumed to be carried out according to the purpose of utterances (or type of communication as some grammarians call it) and structure.

Applying the first principle we obtain the classification of the sentences into declarative, interrogative, exclamatory and imperative ones. According to their structure, sentences fall into two classes – simple and composite [5]. The interrogative sentence is usually characterized by a number of structural and suprasentential markers such as inversion, proper intonation, the presence of interrogative pronouns, the lack of modal words expressing full certainty, intonation, question mark, etc. These specifications cover mainly the structural point of interrogative sentences. As far as their meaning is concerned, the linguists propose the classification of interrogative sentences into general, special, alternative and disjunctive questions [2; 7].

The above-mentioned types of questions differ not only in their communicative structure or intonation but also in their aim and the way they are responded. For example, general questions intend to be responded either positively or negatively. Special questions which are characterized by the presence of the so-called wh-words, aim at finding out some information which is still unknown to the speaker. Accordingly, alternative questions leave a matter of choice and disjunctive or tag questions tend either to state what the interlocutor already knows or reveal some new information to him [E].

Going over again, we state that the classification mentioned above is associated with the sphere of traditional grammar. Complete and

thorough as they are, these researches do not reveal one of the most essential aspects of linguistic signs, the aspect of practice, functioning. Conversely, pragmalinguistic analyses developed a functional trend in the language based on the notion that the social use of language is primarily concerned with the performance of certain communicative acts. These acts are referred to as illocutionary acts performed in accordance with our intentions as opposed to the locutionary acts which are performed by the mere act of speaking [8].

Consequently, the advocates of Pragmalinguistics treat interrogative utterances in a different way, taking into consideration the illocutionary semantic aspect of the latter. Austin, for example, who identifies speech acts with performatives, places questions among expositives, while directives are included in the class of exercitives [1].

Going further in his studies, J.R. Searle proposes a different classification of speech acts, which is based on their illocutionary properties. Thus, he places both questions, commands, as well as requests in the class of directives [8].

Pragmalinguistic analyses make it possible to go deeper into the communicative structure of speech acts and reveal the existence of two types of acts – direct and indirect speech acts.

Speech acts the grammatical structure of which coincides with their communicative meaning are considered to be direct. Direct speech acts denote the illocutionary force of the utterance with the help of grammatical markers (or the so-called “function indicating devices”), such as performative verbs, modal verbs, modal words, word order, intonation. Henceforth, direct speech acts mark the illocutionary force of the speech act implicitly. We can only agree that it is a matter of certain linguistic and extralinguistic knowledge on part of the speaker to decode the illocutionary force of the indirect speech act. Linguistic and extralinguistic knowledge can be identified with the communicative context which, as we think, is the main factor that helps to decode the indirect illocutionary force of the utterance.

Indirect speech acts present structural-semantic and communicative semantic divergence. These acts present incoherence of

utterance meaning and sentence meaning on the one hand as well as incoherence of communicative meaning and grammatical structure on the other hand. While interrogative utterances such as "Do you speak English?" or "Where do you live?" are considered to be direct speech acts – inquiries, it is also the case that in certain contexts these interrogative utterances can present some other illocutions as well. In the latter case interrogative utterances are said to perform indirect speech acts, such as polite request, order, suggestion, and even threat. In some cases the decoding of the illocutionary force of the utterance (i.e. the inference of the indirect meaning of the speech act) depends on the communicative context to a great extent. For example, it is quite possible to assume that in a definite context the interrogative utterance "Where do you live?" may denote an indirect offer to drive one home. In reality, certain interrogative utterances are more or less free from context and have their own 'fixed' indirect illocutionary force. Hence, having realized this fact, P. Grice distinguishes between conventional and non-conventional implicatures [4].

Another linguist, Shishkina, who defines indirect speech acts by taking into consideration the communicative content of the act and its functional meaning, suggests distinguishing three degrees of indirectness. She distinguishes between basic and actual illocution. The basic illocution deals with the linguistic structure of the utterance, while the actual illocution has to do with its communicative function. Thus, she states that in direct speech acts the communicative function and the illocutionary force coincide, while in indirect speech acts they may vary. This enables her to distinguish three degrees of indirectness:

1. The zero degree is applied to direct speech acts whose basic illocution is preserved, e.g. *Close the door*.
2. The low level of indirectness is applied to utterances the direct communicative meaning of which is determined with the lexical content of the sentence and other illocutionary indicators like modal verbs and particles, e.g. *Would you close the door?*

3. The high level of indirectness is prescribed to utterances, the pragmatic meaning of which is determined by context and other extralinguistic factors. (For example, the pragmatic meaning of the sentence 'It's cold' is 'Close the door!').

The analysis of certain indirect speech acts – requests and offers has also enabled us to determine variable dimensions of illocutionary force which we have accordingly termed low, middle and high grades of indirectness.

Thus, we assume that offers and requests realized with the help of imperative sentences and polite interjection 'please' which do not possess any grade of indirectness are to be considered direct speech acts. For example, 'Give me your book!' or 'Take your seat, please!' We shall have no concern with this type of acts in this article. Meanwhile, polite requests involving such modal verbs as *Can you?/ Could you?/ Would you?*, suggestions beginning with *What about?/ How about?; Shall I?* should be ranked in the low position of indirectness. For example:

- a) Victor: Would you care for a cocktail?
Sibyl: Oh no, thank you, really. [13, p.216]
- b) Meg: Could you give me a ride just down the corner? I need to stop at Helen's Bakery?
Barnette: Be glad to. [14, p. 545]
- c) Leo: How about poker on Thursday?
George: I'll let you know [14, p.23].

We cannot deny the fact that the reacting remarks in the above-stated adjacency pairs which express either refusal or agreement make it possible to regard the initiating remark as a request or an offer. Nevertheless, if we take the stimulating remark in isolation, out of its natural context, in most cases we cannot fail to decode their illocutionary force. Thus, the utterances like *Could you give me a ride just down the corner?*, *Would you care for a cocktail?* or *How about poker on Thursday?* are undoubtedly conventional ways of expressing indirect offer or request. These indirect speech acts are considered to be polite and they minimize the risk of being refused or turned down.

The middle grade of indirectness can be applied to certain general and special questions, the decoding of which depends on the context to a great extent. For example, general questions with auxiliary verbs *do* and *have*, special questions beginning with *Why not?*

For example:

Pearl: ... Harry, why don't you take some coffee?

Harry: When did you ever see me drink coffee? Why would I drink coffee now? [19, p.93]

As a matter of fact, it is Harry's refusal that helps the reader to decode the indirect meaning of the offer instead of taking it for a mere inquiry.

On the other hand, we can state that the initiating remark in the following adjacency pair is obviously a polite request, more or less independent of its sequencing remark.

Lola: ... Why don't you come in and have a cup of coffee with me, Mrs. Coffman, and we can chat awhile?

Mrs. Coffman: I got work to do Mrs. Delaney. I got work. [16, p.259]

It is worth mentioning that casual everyday speech is full of elliptical interrogative utterances expressing offer and request. For example:

Allan: Drink?

Dick: Quite.

Allan: Scotch?

Dick: Fine. [15, p.582]

So, we assume that communicative formulae belonging to the middle grade of indirectness are not necessarily context-dependent.

As we see, interrogative utterances make the first two degrees of indirect requests and offers. The third highest degree of indirectness is realized through declarative sentences [F]. The decoding of the illocutionary force of these utterances depends on the context only. Consider the following utterance:

Proclo: If you are ever in Cleveland, Vivian makes a great lasagna.

Chris: Well, that's the best offer I've had all night. [14, p.400]

It is almost impossible for a reader to regard Proclo's utterance as an offer if it is taken out of context as it remains unclear what the stay

in Cleveland has to do with one's wife making lasagna. Anyhow, the linguistic context allows the reader to regard this speech act as an indirect offer.

Our analysis comes to prove once more that the choice of indirect ways of expressing the illocutionary force of the utterance is dependent on the speaker's wish to be polite and avoid negative answer in reply to his request and offer. Politeness is a communicative strategy which contributes to the friendly, sociable atmosphere of interaction.

NOTES

- A. As we know, recent studies in language use have resulted in infringing the boundaries of interdisciplinary fields of analysis, such as Pragmalinguistics, Neurolinguistics, Psycholinguistics, etc. The outcome is twofold. On the one hand, it is becoming more and more difficult to set the above-mentioned linguistic fields apart. On the other hand, the intellectual integration of linguistic thought makes it possible to provide a deeper insight into the problem under question.
- B. This is a speaker role which is usually given to one of the interlocutors who takes the initiative of beginning a verbal exchange. Speaker Two, however, is not an inactive interpreter of the directive speech act. That is why, the reacting remark also conforms to certain patterns of politeness in speech, depending on the communicative goals of the interlocutor and/or general communicative situation.
- C. It is assumed that indirect requests and offers are performed with the help of interrogative utterances. This fact accounts for the title chosen for this article.
- D. It is important to note that all these maxims differ from culture to culture. What is polite for a European may seem extremely uncivil to an Asian and vice versa. Anyhow, acknowledging the importance of the criterion of culture in politeness phenomenon, we shall not go into detail in this question, as it is out of scope of our linguistic concern in this article.

- E. In our article we shall deal with the first two types of questions as they closely deal with the main topic of research.
- F. As a matter of fact, the use of declarative sentences is motivated mainly by the wish of the speaker to veil his communicative goal. We do not touch upon this problem in our article.

BIBLIOGRAPHY

1. J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Cambridge, 1962
2. B.Y. Blokh, *A Course in Theoretical English Grammar*, Moscow, 1983
3. Brown & Levinson, *Politeness*, 1978
4. H. P. Grice, *Logic and Conversation // Syntax and Semantics*, New York, 1975, vol. III, pp. 41-58
5. V. Ilysh, *The Structure of Modern English*, Leningrad, 1971
6. G.H. Leech, *Principles of Pragmatics*, New York, 1985
7. R. Quirk, S. Greenbaum, *A University Grammar Of English*, Moscow, 1982
8. J.R. Searle, *Indirect Speech Acts // Syntax and Semantics*, New York, 1978, vol.3, pp.59-83
9. Н.Альциферова *Вывески, являющиеся публичными директивами*, <http://st.karelia.ru/~nataluf/part.html>
10. Беляева Е.И. *Грамматика и прагматика побуждения: английский язык*. - Воронеж, 1992
11. Пospelova A. G. *Косвенные высказывания // Спорные вопросы английской грамматики*. Сборник научных трудов, Ленинград 1980, с. 141-153
12. Шишкина А. Т. *Проблема косвенного высказывания // сборник научных трудов, МГПИИЯ*, вып. 189, 1982, с. 219-225
13. Noel Coward, *Private Lives*, New York, 1933
14. Best American Plays, 1974-1982, New York, 1983

15. Woody Allen, *Play it Again, Sam*, Best American Plays, New York, 1975
16. William Inge, *Come Back, Little Sheba*, Best American Plays, 1945-1951, New York, 1952
17. Neil Simon, *The Prisoner of Second Avenue*, Best American Plays 1967-1973, Crown Publishers, New York, 1975

ՀԱՐՑԱԿԱՆԸ ՔԱՂԱՔԱՎԱՐ ԵՐԿԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Գործածը նվիրված է գործաբանական լեզվաբանության կարևորագույն խնդիրներից մեկին՝ քաղաքավար երկխոսությանը: Վերջինս դիտվում է որպես անկաշկանդ երկխոսություն վարելու ձև: Գործաբանական լեզվաբանության մեջ քաղաքավար երկխոսություն վարելու հիմնական միջոց են համարվում անուղղակի խոսքային իրողությունները, որոնք թույլ են տալիս խոսողին խուսափել հաղորդակցական կոնֆլիկտներից:

Գեղինակներն եզրակացնում են, որ անուղղակի խնդրանքները և առաջարկները, որոնք կատարվում են հարցական ասույթների օգնությամբ, քաղաքավար երկխոսության դրսևորումներից են:

INTERTEXTUALITY AND THE "SPHERE"
OF TRANSLATOR'S LITERARY REFLECTIONS

In the continuity and variety of genres and forms literature presents itself as a variegated world whose separate parts, at diachronically different points, may come into interaction, forming intertextual links. The art of translation as a parallel process deals with this diversity of creative worlds and texts on the pragmatic level, hence intertextuality is an actual problem for a translator, too. However specific the goals, the process of translation ought to be viewed from the fundamental standpoint of understanding, and in the final analysis - the feasibility of the task.

In the linguistic theory of literature, two basic concepts prove to be serviceable in this respect, namely: the concept of "reader's literary competence" and the idea of "superreader" proposed by Michael Riffaterre. The latter of the two is an analytic abstraction which M. Riffaterre defines as a "tool" which "in no way distorts the special act of communication under study; it simply explores that act more thoroughly by performing it over and over again".¹ According to M. Riffaterre a "superreader" (this complex is by him applied to Baudelaire's "Les Chats") is composed of the original, the interpretation and the translated version. It can be deduced from the above, that a translator, who is an active reader himself, and who re-creates the text in another language through his actual understanding and interpretation, holds a unique position, inasmuch as what he produces is part of the "tool" due to which further attempts at understanding are rendered actual. A translator's expertise incorporates his sufficient linguistic, and literary responsiveness. Without this response, he will not be capable of assimilating the text which he handles professionally.

In close logical and pragmatic connection with the concept of "superreader" goes Roger Fowler's "literary competence": "For the notion of competence serves to return the reader to the forefront of critical attention, texts are to be described and interpreted in terms of the systems of knowledge which the adequate reader brings to them, and in terms of the process of decoding by which he "realizes" the structure and meaning of texts"²

It is more than obvious from the quotation that in the reader's (and hence translator's) literary competence proper, his "background knowledge" covers a major part. It is due to this knowledge that he will succeed in shortening the cultural distance between himself and the author. As David Lodge formulated in his study "The Novelist's Medium and the Novelist's Art": "To test the closeness of any translation to its original, one would have to be not only bi-lingual but - [...] - bi-cultural..."³

The situation of philological reading and interpretation is rendered far more complicated in those literary pieces whose meaning cannot be reconstructed without the analysis of their vertical context; parody in this respect stands as an intricate set of puzzles for a literary translator. A true piece of parody presents itself as literature in literature. Being at heart a "light genre", it demands readers' high level of erudition and background knowledge though. A reader performs some kind of "double decoding" of the two planes, identifying the mimicked and so to call "re-processed" layer to further settle the parodist's intention.

It is at the very point when the reconsidered literary reality and the parodist-author's idea interact, that parody comes into being. The reasoning of this can be found in V.A. Cuddon's "Dictionary of literary Terms": "Parody is difficult to accomplish well. There has to be a subtle balance between close resemblance to the "original" and deliberate distortion of its principal characteristics. It is, therefore, a minor form of literary art which is likely to be successful only in the hands of writers who are original and creative themselves"⁴

For the present discussion, I have chosen James Thurber's fable "The Moth and the Star". The fable running short, it will be quoted below wholly:

"A young and impressionable moth once set his heart on a certain star. He told his mother about this and she counselled him to set his heart on a bridge lamp instead. "Stars aren't the thing to hang around", she said, "Lamps are the thing to hang around". "You get somewhere that way," said the Moth's father. "You don't get anywhere chasing stars." But the moth would not heed the words of either parent. Every evening at dusk when the star came out he would start flying toward it and every morning at dawn he would crawl back home worn out with his vain endeavour. One day his father said to him, "You haven't burnt a wing in months, boy, and it looks to me as if you were never going to. All your brothers have been badly burned flying around street lamps and all your sisters have been terribly singed flying around lamps. Come on, now, get out of here and get yourself scorched! A big strapping moth like you without a mark on him!

The moth left his father's house, but he would not fly around street lamps and he would not fly around house lamps. He went right on trying to reach the star, which was four and one-third light years, or 25 trillion miles, away. The moth thought it was just caught in the top branches of an elm. He never did reach the star, but he went right on trying, night after night, and when he was a very, very old moth he began to think that he really had reached the star, and he went around saying so. This gave him a deep and lasting pleasure, and he lived to a great old age. His parents and his brothers, and his sisters had all been burned to death when they were quite young.

Moral: who flies afar from the sphere of our sorrow is here today and here tomorrow.⁵

The narrative is enclosed in the traditional form of a fable with its characteristic moral, and is a reminiscence of Andersen's fairy tales, particularly: "The Moth." The fairy tale sounds like a fable, too, due to its allegorical presentation. In the main outline it is this:

The moth decided to marry a pretty flower. Looking around, he could not decide on any flower at first sight. He flew to the ox-eye daisy asking her to name his promised bride. The ox-eye daisy was hurt to be called "Mother Daisy", and the Moth was soon bored with her, too. As time passed, he lost interest in the violet, tulip, daffodil, lime-blossom and apple-blossom.

Only the sweet pea, white and pink in colour and with delicious smell, was impressed in his mind. And the moth was about to marry her, when he saw the faded haricot. He was scared to have an old wife by his side, and changed his mind. Days rolled on. The last one to attract his attention was the mint, who could only offer friendship. On a rainy and windy day, he flew into a house and was pinned and locked in a box.⁶

The common European cultural background is duly read through the fable, and the two motifs are heard as "echoing" each other in subtle interaction.

The second, specifically English allusive element, which is rather more overt, is played to arouse poetic associations. It is vivid and effective due to being concise, as it occurs in the moral, and wordy enough to be recognized. The phrase "the sphere of our sorrow" is a quotation from the poem of Shelley's entitled "To-," which touches upon the theme of love, desire and devotion:

One word is too often profaned

For me to profane it,

One feeling too falsely disdained

For thee to disdain it;

One hope is too like despair

For prudence to smother,

And pity from thee more dear

Than that from another.

I can give not what men call love,

But wilt thou accept not

The worship the heavens reject not, -

The desire of the moth for the star,

Of the night for the morrow,

The devotion to something afar

*From the sphere of our sorrow?*⁷

Borrowing one of the concurrent motifs, and namely that of "the desire of the moth for the star", J.Thurber places it in a new context, transferring it from the sphere of mental reflections back to earth, and earthly relations for the sole reason of ridiculing man's concerns and ambitions. This parody is not directed to Andersen's creative world, or Shelley's poetic contemplations in the strictest sense of the word. The parodist's intention covers a wider scope. I understand this to be his generalization on man's limited capabilities and the "sorrows" of this earthly life, through exaggerating the parodied authors' treatment of their subject matters and by literary and poetic means.

It is characteristic of James Thurber to have ridiculed "the anxieties of the average individual in modern society."⁸

In his urge for perfection, Andersen's idealistic moth is finally pinned in a box, and Shelley's lyric hero is inspired to grant to his beloved the deepest worship that "the heart lifts above". J.Thurber's "impressionable" moth "flies afar" from "the sphere of our sorrow" and finds the fulfilment of his ideals in his dream.

For a responsive reader, all these themes join in one, sounding in chorus, each with its voice.

Proceeding from M.Bakhtin's dialogic principle, which is hermeneutical in essence, and according to which dialogic relations occur between author and reader on the one hand, and author and his literary characters, on the other⁹, I can conclude that in parody this dialogue is multicomponential as in multilateral interactions are placed the themes, the heroes' subjectivity and the author's treatment of the themes.

A translator's task is pragmatic. On the basis of his critical approach, which he displays as a philologist, he is to reconstruct another "code" (using the linguistic term) on behalf of the author, - in our case the parodist's, - and present this multi-layer interpretation so that, while "decoding", it his reader may have adequate literary and, I dare say, linguistic associations - an extremely difficult task.

Parody, and literary parody, specifically, belongs to a single language and literary tradition; it is confined to the realm of linguistic and literary consciousness within one culture. However conceptual, it cannot exist as a literary work independent of its original language.

These wanderings of thought now bring to the one question: "To what extent is it possible to translate parody? Can it fully be assimilated in another culture to be "here today and here tomorrow?"

1. Michael Riffaterre, Describing Poetic Structures: Two Approaches to Baudelaire's "Les Chats", pp.362-392 //Essays in Stylistic Analysis, ed. by Howard S.Babb, Univ. of Calif., 1972, 392 p.
2. Roger Fowler, Cohesive, Progressive and Localizing Aspects of Text Structure, p.66// Literature as Social Discourse, Batsford Academic and Educational Ltd., London, 1981, 216 p.
3. David Lodge, The Argument from Translation (From "The Novelist's Medium and the Novelist's Art) p.52//Essays in Stylistic Analysis, ed. by Howard S.Babb, Univ. of Calif., 1972, 392 p.
4. J.A. Cuddon, A Dictionary of Literary Terms, Penguin Books, 1984.
5. James Thurber, "The Moth and the Star"//The Way It was Not (English and American Writers in Parody), Moscow, Raduga Publishers, 1983.
6. Ханс Христиан Андерсен, "Мотылек", стр.332//Сказки. Истории//Библ. всемирной литературы. XIX в, изд. "Худ. литература", М, 1973.
7. Percy Bysshe Shelley, "To-", p.88//An Anthology of English Literature: XIX, "Просвещение", Ленинград, 1978.
8. The World Book Encyclopedia, World Book Inc., USA, 1994, vol.19.
9. М.М. Бахтин, Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках (Опыт философского анализа)//Литературно-критические статьи, "Худ.литература", М, 1986, 543 стр.

СРАВНЕНИЕ КАК ИНДИКАТОР

ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ В. ВУЛЬФ

Язык и стиль писателя являются одним из важных объектов исследования стилистики. Изучение языка художественной литературы настолько важно и специфично, что эту область стилистики можно рассматривать как самостоятельную науку, отличную не только от литературоведения, но и от языкознания. Как отмечает В.В. Виноградов, цель стилистики художественного произведения - охарактеризовать и определить индивидуальный стиль писателя¹.

Каждый писатель имеет свою индивидуальную систему построения речевых средств, вырабатываемую и применяемую им при создании художественного произведения, характерную манеру выбора и употребления слов, связанную с содержанием произведения и обусловленную мировоззрением автора. Из этого следует, что одной из главных задач анализа словесной ткани художественных произведений является определение специфики языка писателя, индивидуального своеобразия его речевых средств в которых находят свое выражение идея и содержание произведения.

Поставленная в данной части работы основная задача, заключается в том, чтобы попытаться на конкретном примере показать тесную взаимосвязь между использованными В. Вульф выразительными средствами - а именно фигурой сравнения, - и индивидуальным стилем автора.

Բողոքնուն դիտարկվում են գրական երկի, մասնավորապես՝ գրական պարողիայի մեկնաբանման և թարգմանչիության հարցերը ներտեքստային աղերսների տեսանկյունից: Մեկ ստեղծագործության օրինակի վրա (Ջեյմս Թերբեր «Գիշերաթիթեռը և աստղը») վեր են հանվում մեկնաբանման այն հնարավորությունները, որոնք պարողիայի «ուղղահայաց համատեքստ» են ներմուծվում այլուզիվ տարրերի (ակնարկ, մեջբերում) շնորհիվ:

В процессе изучения индивидуального стиля исследуемого автора, через призму использованных ею сравнений², учитывались те внутренние и внешние факторы, которые оказали значительное влияние на творчество В.Вульф, а именно - биография, личность, психологические свойства, мировоззрение, эпоха, общественная и литературная среда. Сравнения в ее произведениях рассматривались также с точки зрения их лексического состава, экспрессивного потенциала, образной насыщенности и т.п.

Вирджиния Вульф является наиболее типичным представителем "психологической школы". Как для нее, так и для всех писателей данного направления характерна абсолютизация мира внутренних состояний и эмоций человека или биологизирование человеческой личности, когда на первый план выдвигаются человеческие инстинкты. Изучение литературы по данному вопросу, в том числе и литературно-эстетических взглядов, изложенных самими и представителями "психологической школы", а также исследование аутентичного материала по фигуре сравнения в их произведениях показывают, что их мировоззрение, в значительной мере, опирается на учение З.Фрейда.

На индивидуальный стиль В.Вульф оказали влияние идеи философов Бергсона и Дж.Мура, искусствоведа Роджера Фрая, творчество Марселя Пруста и других представителей группы "Блумсбери"³.

В своем взгляде на мир и личность Вульф опиралась на ту же философию Бергсона, что и Пруст, и разделяла с ним представления о власти интуиции над разумом. В.Вульф целиком приемлет Пруста,

даже во многом подражала ему, считая его творчество высшим достижением литературы.

Немаловажную роль в становлении взглядов В.Вульф на искусство сыграл неореализм философа-идеалиста Дж.Мура и его книга "Principia Ethica" (1903). Он трактовал проблему этики с позиций интуитивизма, при этом рассматривая добро как этическую категорию, которая может быть воспринята лишь интуитивно.

Исследование индивидуального стиля В.Вульф, выявило тот неоспоримый факт, что ее творчество явилось наиболее полным выражением эстетических принципов группы "Блумсбери".

Необычность романов и индивидуального стиля В.Вульф по сравнению с предшествующей английской литературной традицией не вызывает сомнений. И различие здесь не только в "поэтичности", но и в изменении самой структуры романа как жанра.

Индивидуальный стиль В.Вульф отличается тем, что ее произведения лишены какой-либо интриги, в них мало действия, события развиваются медленно, и в центре внимания автора находятся переживания героев⁴. Так, например, действие романа "Миссис Дэллоуэй" продолжается в течении одного дня. Утром миссис Дэллоуэй отправляется купить цветы. На протяжении всей книги автор показывает, как преломляются в сознании героини и других персонажей впечатления этого июньского дня в Лондоне, перемежающиеся с их воспоминаниями о прошлом. Воспоминания, жизнь, показанная через сознание героев, является в глазах автора более реалистичной, чем непосредственная реальная действительность. Произведения В.Вульф фактически представляют собой воплощение

потока сознания⁵. Поток сознания не только формальный, технический прием, характеризующий индивидуальный стиль В. Вульф, но, в известной степени, и важная особенность ее творческого метода.

Например: *What did it all mean? To this day she had no notion. A square root? What was that? Her sons knew. She leant on them; on cubes and square roots; that was what they were talking about now; on Voltaire and Madame de tael; on the character of Napoleon; on the French system of land tenure; on Lord Rosebery; on Greevey's Memoirs: she let it uphold her and sustain her, this admirable fabric of masculine intelligence, which ran up and down, crossed this way and that, like iron girders spanning the swaying fabric, upholding the world, so that she could trust herself to it utterly, even shut her eyes, or flicker them for a moment, as a child staring up from its pillow winks at the myriad layers of the leaves of a tree. (To the Lighthouse p.106)*

Боязнь хаоса улавливается в размышлениях главной героини романа "К маяку", миссис Рэмсей. Она как бы утешает себя мыслью о целесообразности существующего и при этом уподобляет "великолепную структуру мужского ума" "железным балкам", скрепляющим "колеблющееся здание", но, увы, эта мысль оказывается иллюзорной. Она осознает, что нет целесообразности, порядка, справедливости — есть старания, смерть, нищета. Такие пессимистические взгляды героини характерны и для самой В. Вульф.

В отрывке имеется запятая перед "like", которая как бы готовит читателя к необычной образности последующего сравнения. Запятая здесь необходима для того, чтобы выделить метафорическое сравнение

из метафорически осложненного высказывания, каким является все предложение в целом.

В данном сравнении В. Вульф передает не только мысли своей героини, но и с особым умением подчиняет это языковое средство задачам наиболее точного выражения своего мировосприятия и мироощущения, иначе говоря, своего поэтического видения действительности.

Чтобы передать мир чувств, помочь читателю проникнуться настроениями героев, В. Вульф сравнивает материальную и нематериальную качественность объектов в опоре на многозначность. Например:

But what a power was in the human soul! she thought. That woman sitting there writing under the rock resolved everything into simplicity; made these angers, irritations fall off like old rags; she brought together this and that and then this, and so made out of that miserable silliness...

(To the Lighthouse p. 160)

В проиллюстрированном отрывке героиня романа "К маяку", Лили Бриско, вспоминает о покойной миссис Рэмсей, которая сидела в тени скалы на берегу моря и писала письма, все проблемы разрешала, все делала простым: все обиды, гнев, раздражения отпадали, как старые лохмотья. В данном случае нематериальная качественность ("обиды, гнев, раздражения") уподобляется материальной ("лохмотьям"), где наблюдается нарушение валентности, которое порождает неожиданные, необычные сочетания лексических единиц в рамках стилистического приема. Здесь нарушение валентности является источником

дополнительной информации, которая своим звучанием усиливает и углубляет предметную информацию, придает ей новый оттенок.

Впечатление этого метафорического сравнения усиливается также благодаря “скоплению” звука [r] в данном контексте (например: writing, rock, resolved, angers, irritations, rags, brought, miserable).

В. Вульф воспринимает жизнь чрезвычайно субъективно. Она представляет ее явлением неустойчивым и фрагментарным, вот почему почти на протяжении всех романов В. Вульф мы встречаем изображение множества “моментов”,⁶ воссоздание которых Вульф считала основной задачей. Индивидуальный стиль В. Вульф характерен этими “моментами”, которые нашли свое отражение в ее художественных сравнениях. Так например:

The gruff murmur, irregularly broken by the taking out of pipes and the putting in of pipes which had kept on assuring her, though she could not hear what was said, that the men were happily talking; this sound, which had lasted now half an hour and had taken its place soothingly in the scale of sounds pressing on top of her, such as the tap of balls upon bats, the sharp, sudden bark now and then, How's that? How's that? of the children playing cricket, had ceased, so that the monotonous fall of the waves on the beach, which for the most part beat a measured and soothing tattoo to her thoughts and seemed consolingly to repeat over and over again as she sat with the children the words of some old cradle song, murmured by nature, “I am guarding you – I am your support”, but at other times suddenly and unexpectedly, especially when her mind raised itself slightly from the task actually in hand, had no such kindly meaning, but like a ghostly roll of drums remorselessly beat the measure of life, made one think of the

destruction of the island, and its engulfment in the sea, and warned her whose day had slipped past in one quick doing after another that it was all ephemeral as a rainbow – this sound which had been obscured and concealed under the other sounds suddenly thundered hollow in her ears and made her look up with an impulse of terror. (To the Lighthouse p. 16)

В данном отрывке В. Вульф с высоким мастерством передает состояние духа своей героини – миссис Рэмсей. По-видимому, в основе подобного состояния духа миссис Рэмсей лежит сознание, что от окружающего мира нельзя вечно отстраняться, что рано или поздно волны этого мира затопят “искусственно созданный остров”.

Мироощущение миссис Рэмсей сходно с позицией автора. Именно такое ощущение безнадежности В. Вульф передает с помощью неожиданного и метафорически усложненного сравнения, где “симфония звуков внезапно утрачивала свой добрый смысл, становилась подобной грохоту барабанов”.

С помощью вышеуказанного сравнения В. Вульф пытается передать слуховые ощущения своей героини, являющиеся средством ухода от действительности, в то же время общая картина воспринимается во всей полноте в живом и сложном единстве как образное отражение осознанных писателем закономерностей.

При изучении сравнений В. Вульф мы обратили внимание на следующие характерные особенности, сопровождающие использование этого стилистического средства, а именно:

- 1) выбор семантических сфер, из которых В. Вульф черпает образные средства;
- 2) стремление к развитию, разворачиванию сравнений;

3) известная устойчивость образов.

Остановимся, прежде всего, на семантических сферах, привлекаемых В. Вульф для создания образных средств.

Для характеристики тех или иных действий, ситуаций и ощущений своих героев В. Вульф нередко использует в прямом и в переносном смысле лексику, связанную с морем. Здесь сравнения поражают своей поэтичностью, образы почерпнуты из области природы и музыки. Например:

My children will carry me on; their teething, their crying, their going to school and coming back will be like the waves of the sea under me.

(The Waves p. 266)

The world is beginning to move past me like the banks of a hedge when the trains starts, like the waves of the sea when a steamer moves.

(The Waves p. 307)

В вышеуказанных метафорических сравнениях центральным образом является слово "waves" в различных словосочетаниях (например "the waves of the sea" (волны моря)). В этих сравнениях заметна тенденция сочетать контрастные в смысловом и стилистическом отношении речевые средства. В. Вульф стремится дать не синонимическую группу сравнений, а группу, члены которой характеризовали бы объект с разных сторон, вскрыли бы заложенные в нем противоречия.

В первом сравнении ("... like the waves of the sea under me") писательница пытается уподобить действия своих героев "волнам". Здесь также, наблюдается многократное использование конструкции -ing - (their teething, their crying, their going and coming), которое

усиливает эстетическое впечатление, создаваемое сравнением, и передает авторское отношение к описываемому.

Во втором примере ("... like the waves of the sea when a steamer woves") писательница сравнивает "движение поезда" с "волнами моря". Исследуемые примеры этого и многих других сравнений выявили тот факт, что у В. Вульф преобладают сравнения действия. Писательница, используя такие сравнения, считает важным то, как читатель воспринимает действие персонажей, поэтому она помогает ему, конкретизируя их действия.

Настойчивое употребление сравнений в художественной речи для оценки действия можно считать одной из составляющих стиля В. Вульф.

Интересно отметить, что анализ структуры сравнений, встречающихся у В. Вульф, показывает, что для нее характерно стремление к разворачиванию, развитию образа. Образ развивается и обростаёт новыми деталями, делающими его более конкретным и усиливающим его эмоциональное воздействие. Такие сравнения являются протяженными, в состав которых входят обстоятельственные атрибутивные, причастные обороты, а также придаточные предложения. Например:

Here she felt, putting the spoon down, was the still space that lies about the heart of things, where one could move or rest; could wait now (they were all helped) listening could then, like a hawk which lapses suddenly from its high station, flout and sink on laughter easily resting her whole weight upon what at the other end of the table her husband was saying about the square root of one thousand two hundred and fifty-three (To the Lighthouse p. 105)

В этом отрывке В. Вульф передает ощущения своей героини, используя развернутое сравнение, в первой части романа "К маяку" во время длительной сцены обеда.

Наряду с обрывками незначительных разговоров, здесь миссис Рэмсей углубляется в свои мысли. Но в то же время, автор в чрезвычайно сложной форме дает понять, что она осознает, что в любой момент может вернуться к разговору за столом, "подобно ястребу, который внезапно падает с высоты, парит и неторопливо опускается... падает всей тяжестью на то, о чем говорится...". Данное метафорическое сравнение, которое является плодом образного мышления В. Вульф, содействует восприятию художественного образа и усилению воздействия на читателя в плане желательном для автора. Эстетическое впечатление данного отрывка усиливается благодаря повторению модального глагола (could), и тех или иных звуков (как, например: [s], [l], [t], [z]), которые делают использованное сравнение еще более ощутимым и выразительным. Так, например, многократное воспроизведение бокового сонанта [l] в "...like a hawk which lapses suddenly from its high station flaunt and sink on laughter easily..." вызывает представление о чем-то легком, которое парит в небе. Язык и стиль В. Вульф очень экспрессивны. Выразительность индивидуального стиля В. Вульф в значительной степени достигается богатой образной структурой ее романов, в которых особенно выделяется частое использование сравнений. Для В. Вульф характерен прием развернутого сравнения с устойчивым образом, к которому она неоднократно возвращается.

Например, образы "моря", "волн", "раковин" наблюдаются почти во всех произведениях В. Вульф, которые в то же время являются своеобразными символами в творчестве писательницы. Например, фоном романа "Волны" ("The Waves") служит море, к нему обращены внутренняя и внешняя речь героев. Здесь дан "поток сознания" в полном смысле слова, который как будто сливается с шумом волн.

Вообще символ моря для В. Вульф – это образ, который навеивает чувство одиночества.

Приведем несколько примеров развернутых сравнений с вышеуказанными образами.

They swept and soared sharply in flights high into the air, twittering short, sharp notes, and perched in the upper branches of some tree, and looked down upon leaves and spires beneath, and the country white with blossom, flowing with grass, and the sea which beat like a drum that raises a regiment of plumed and turbaned soldiers. (The Waves p. 251)

How fresh, how calm, stiller than this of course, the air was in the early morning; like the flap of a wave; the kiss of a wave; chill and sharp and yet (for a girl of eighteen as she then was) solemn, feeling as she did, standing there at the open window, that something awful was about to happen; looking at the flowers, at the trees with the smoke winding off them and the rooks rising, falling; standing and looking until Peter Walsh said..."

(Mrs. Dalloway p.4)
The word "time" split its husk; poured its riches over him; and from his lips fell like shells, like shavings from a plane, without his making them, hard, white, imperishable words, and flew to attach themselves to their places in an ode to Time; an immortal ode to Time. (Mrs. Dalloway p.87)

Использование таких развернутых сравнений со стойким образом говорит о тонкости наблюдений, обостренности зрительных впечатлений В.Вульф. Выбор таких сравнений определяется не только содержанием произведения, но и мировоззрением автора, литературным направлением к которому он принадлежит.

Приведем следующий пример метафорического сравнения с образом "моря" (sea).

As for the beauty of women, it is like the light on the sea, never constant to a single wave. (Jacob's Room p. 115)

В данном сравнении В.Вульф сталкивает привычный объект сравнения с необычным для него субъектом.

Так, в вышеуказанном примере "женская красота", которая никогда не бывает постоянной, уподобляется "сиянию, блеску моря". Вообще образ женской красоты в качестве объекта сравнения является привычным в прозе и в поэзии, но у Вульф использование этого образа, явно отмечено авторской индивидуальностью и отличается новизной.

Таким образом рассмотрев сравнения в произведениях В.Вульф (а их обилие говорит о своеобразном индивидуальном стиле автора), мы можем сделать некоторые выводы.

Главное своеобразие В.Вульф заключается в использовании метафорических сравнений для раскрытия диалектики души героев. Эти сравнения описывают внутреннее состояние персонажей, передают душевное настроение, часто неподдающееся непосредственному изображению. Причем для В.Вульф характерно употребление таких метафорических сравнений, которые наиболее подходят для передачи "потока сознания".

У В.Вульф наблюдается явное преобладание оборотов с like и намного меньше используются обороты вводимые as. Естественно, что предпочтение в использовании тех или иных оборотов может быть связано просто с индивидуальными особенностями авторского стиля.

В произведениях В.Вульф, в ряде случаев состояния героев произведения, их чувства и ощущения раскрываются путем сопоставления с хорошо известными явлениями природы. Главная цель таких сравнений – образнее передать душевное состояние героя, а дополнительная образная информация, которую оно несет, придает ему значительную экспрессивность.

Человек и природа в произведениях В.Вульф единое целое, что и создает основу для сопоставления деятельности, поведения, характера, состояния человека с природой. У В.Вульф встречаются протяженные метафорические сравнения, в состав которых входят обстоятельственные, атрибутивные и причастные обороты. В.Вульф, рисуя погружение своих героев в "момент", использует именно такие развернутые сравнения для описания их эмоциональных ощущений, при этом показывая внешний мир отраженно преимущественно через восприятие своих героев.

В произведениях В.Вульф, наоборот наблюдается частое использование сравнений действия, когда проводится прямая аналогия между каким-то действующим лицом, событием, предметом и т.д., и между подобным действием, совершаемым предметом.

У В.Вульф, встречаются сравнения, для понимания которых необходимо знание глобального вертикального контекста.

У В. Вульф наблюдаются использование сравнений с устойчивыми образами (такие как, "sea", "waves", "death" и т.д.), которые в то же время являются символическими в ее произведениях. Обращает на себе внимание стремление автора дать характеристику объекта с учетом актуальных для данной ситуации качеств.

Анализ языкового материала позволил выявить стилевые особенности В. Вульф: писательница использует сравнения, которые характерны только для нее одной, и она пытается внушить читателю свое отношение к предмету, во всем этом проявляется ее индивидуальный стиль.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. См.: В.В.Виноградов *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика.* - М., АН СССР, 1963, ст. 79.
2. Следует отметить, однако, что широкое использование традиционных стилистических средств вовсе не является обязательным элементом языка и стиля любого писателя. Известно, что в стремлении к простоте изложения писатели нередко весьма сдержанно используют их. В таких случаях отсутствие или незначительное число различных тропов и фигур речи становится признаком, характеризующим индивидуальный стиль автора вообще или на определенном этапе его развития.
3. Блумсбери - район Лондона, где жили большинство из тех, кто вошел в группу Вульф: критик и эссеист Литтон Стрэчи, художник Клив Белл, журналист Леонард Вульф (муж В. Вульф), писатель Эдвард Морган Форстер, искусствовед Роджер Фрай и др. Все они стремились в своем

творчестве исследовать человеческую психологию в отрыве от общественной жизни.

Члены группы "Блумсбери" считали, что искусство является самой важной стороной жизни общества, высшим проявлением возможностей человека.

4. Такое построение произведений соответствует миропониманию Вульф: "Жизнь - не полоска симметрично расставленных ламп, жизнь - это светящийся ореол, полупрозрачная оболочка, окружающая нас с начала сознательной жизни до самого конца. Разве не является задачей романиста передать эту изменчивость, этот неведомый и ничем не связанный дух, - какова бы ни была его абберация, как бы он ни был сложен, - и при этом передать, насколько возможно, избегая примеси чуждого и внешнего. (цит. по: Edel L. *The Modern Psychological Novel.* New York Grove Press, 1955, p. 129).

5. Термин "поток сознания" (stream of thought) был впервые введен в обращение В. Вульф и писателями "психологической школы", он заимствован из работы психолога У. Джеймса (W. James). "Принципы психологии" ("Principles of Psychology" 1890).

6. В. Вульф вводит понятие "моментов видения" (moments of vision) и "моментов бытия" (moments of being). (V. Woolf. *The Common Reader.* Second ed. L., 1925, p. 120) "Момент" в ее понимании - это отдельно взятое ощущение жизни в данное мгновение, воспринимаемое в силу тех или иных неуловимых представлений человека.

ПЕРЕВОД ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ КАК КОНТАКТ И СТОЛКНОВЕНИЕ КУЛЬТУР

Говоря о переводе как о контакте культур и рассматривая в качестве контактирующих структур культуры как своеобразные исторически-конкретные формы человеческой жизнедеятельности в рамках определенных этнических, национальных и языковых общностей, видимо, будет правомерным попытаться понять, до какой степени в переводе контактирующие культуры могут сохраняться нетронутыми и в какой мере они взаимно влияют друг на друга. Очевидно, что в этой специфической области контактов культур их языковой аспект оказывается определяющим.

Объектом исследования французских структуралистов была культура как совокупность знаковых систем. Язык же являлся важнейшим из них. Для изучения перевода как контакта культур приоритет языка очевиден, так как этот контакт осуществляется только через язык. Последний в данном случае предстает не в виде семиотической системы, обладающей социальной предназначенностью, т.е. существующей для определенного языкового социума в целом, не как всеобъемлющая форма отражения окружающей человека действительности, а в виде текстов речевых произведений, созданных одной личностью для другой. Личность, иногда, воспринимается обобщенно как абстрактный читатель (хотя степень абстракции здесь не так уж и велика, так как каждый автор имеет свое индивидуальное представление о своем читателе), а иногда,

напротив, как вполне конкретный. Переводчик — это еще одна личность, но такая личность, которая в силу своего собственного, одной ей присущего мировосприятия расшифровывает воспринятую и описанную автором оригинального текста действительность и, переосмыслив и прочувствовав эту действительность, пытается ее воссоздать. Однако это уже не объективный фрагмент реальной действительности, а субъективная картина, написанная автором оригинального текста. В результате такого воссоздания рождается еще одна картина, в которой реальность просматривается сквозь призму двойной субъективности мировосприятия, а именно — субъективности автора и субъективности переводчика. Но в этом процессе субъективного отражения реальности и автор оригинала, и переводчик оперируют знаками языка, как общественно значимой формы отражения действительности, т.е. знаками той системы, которая включает в себе информацию о культуре всего языкового социума, а не конкретных создателей текстов оригинала и перевода. Сопоставительный анализ переводов показывает, что в переводе осуществляется не только *контакт культур*, но и *столкновение*, причем не культуры одного народа с культурой другого, а культуры как объективного способа жизнедеятельности одного народа, субъективно воспринятой и описанной автором оригинала, с субъективными представлениями переводчика об этой культуре и об особенностях ее интерпретации автором оригинала. Поэтому изучение взаимодействия культур народов через перевод и в переводе представляется делом достаточно сложным. Хотя в переводной литературе встречаются многочисленные примеры межкультурных совпадений, проявляющихся в семантике слов, в идиоматике, во фразеологии, в реалиях и т. п., однако нередко они

оказываются формальными, так называемыми "поверхностными" совпадениями. Так например:

"A young woman, with red-gold hair, about an inch long on her de-shingled neck, came and stood with her back to him, beside a soft man, who kept washing his hands. Soames could hear every word of their talk."
(*"The Silver Spoon"* p. 44)

Если исходить из семантики слов данной фразеологической единицы, то можно сказать, что она аналогична фразеологизмам существующим в русском и армянском языках — "умывать руки", "ծեղբերը լվանալ" т.е. "отстраняться, уклоняться от чего-либо; снимать с себя ответственность"; "սխալասխալանալովորյունն իր վրայից գցել, որևէ բանից ձեռք բաշել, հեռանալ" (см. "Фразеологический словарь русского языка"; "Фразеологический словарь армянского языка");). Однако уже сразу заметно, что данное значение не связывается по смыслу с контекстом. Данный пример наглядно показывает что это всего лишь "поверхностные" совпадения, т.к. в английском языке существует другой фразеологизм — "wash one's hands with invisible soap" — "потирать руки из-за нервного состояния", который и был употреблен автором при описании неуверенного в себе человека, стоявшего за Сомсом.

"Перед ним, повернувшись к нему спиной, остановилась молодая женщина с короткими золотисто-рыжими волосами; она разговаривала с глуповатым на вид человеком, который все время потирал руки. Сомсу слышно было каждое слово."
(стр.286)

"Մի երիտասարդ կին, որի ոսկեկարմիր, կարճ կտրված մազերը մի մատնաչափ երկարել էին ծոծրակին, եկավ ու մեջքով կանգնեց Սոմզի առաջ՝ հեզադեմ մի մարդու հետ, որն անընդհատ ծեղբերն էր շփում լվալու նման:"

Սոմզի ականջին հասնում էր նրանց խոսակցության ամեն մի բառը."
(էջ 418)

Иногда столкновение культур настолько очевидно, что приводит к непереводаемости или к непониманию данной единицы иноязычным реципиентом. Например:

"Hilary dropped at once into a warm, witty and through exposition of his views, dwelling particularly on the human character of a problem "hitherto", he said, "almost exclusively confined to Borough Councils, Bigotry and Blue Books"".

(*"Swan Song"* p.186)

Фразеологизм (ФЕ) "синяя книга" — книга официальных отчетов английской парламентской комиссии или Тайного совета, является носителем культурологической информации. Однако из-за отсутствия адекватной реалии в культурах языков переводов приводит к столкновению этих культур и к непониманию иноязычным реципиентом, а значит появляется лакуна культурологического характера. Это можно наблюдать в русском переводе:

"Хилери не заставил себя просить; он горячо, остроумно и обстоятельно изложил взгляды, особенно напирая на человеческий подход к проблеме, которой, как он сказал, "до сих пор занимались только муниципальные власти, Синие книги" и всякие ханжи." (стр.632.)

Армянский же переводчик прибегнул к экспликации культурологической информации, заложенной в данной реалии, и передал в переводе не калькированную и ничего не говорящую армянскому реципиенту фразеологическую единицу, а ее внутреннее значение.

"Հիլըրին անմիջապես անցավ իր տեսակետի ջերմաշունչ, սրամիտ ու հանգամանակից պարզաբանման, կանգ առնելով հատկապես այն բանի վրա, որ մարդկային մոտեցում ցուցաբերվի խնդրին, որը ցայժմ, — ասաց

նա.— գրեթե բացառապես բողմբել է քաղաքացիական խորհուրդների մոլեռանդ գործիչների և սառլամենտական գեկուգագրերի հայեցողությանը”։ (էջ 246)

Особого мастерства требует перевод фразеологических единиц, поскольку именно они отражают национальную специфику языка, его самобытность, особый склад ума данного народа, его дух. Во фразеологии запечатлен богатый исторический опыт народа, в ней отражены представления, связанные с трудовой деятельностью, бытом и культурой людей. Фразеологические единицы, и в особенности пословицы и поговорки, являются комплексом морально-этических правил и основываются на аксиологическом кодексе данного общества, отражением культурных приоритетов социума. Специфика ФЕ как знаков вторичной номинаций (Кунин А.В.стр.341-344; Федуленикова Т.Н.стр.3) заключается в том, что ее генетический прототип, то есть лежащее в ее основе исходное сочетание слов, посредством метафорических, метонимических, и иных трансформаций компонентного состава кодирует социо-культурную информацию о носителе данного языка и тем самым наделяет результирующую ФЕ кумулятивной функцией, то есть функцией фиксации, хранения и передачи значительного объема информации о постигнутой обществом действительности и формирует так называемый “вертикальный контекст” (Чиненова Л.А.стр.26.), т.е. запас фоновых знаний о многогранной культуре народа.

“The Forsyte Saga” и “A Modern Comedy” ценны для нас в первую очередь тем, что в них запечатлена полутароветовая эпоха в жизни английского общества и дан анализ определенных социальных слоев, развитие которых характерно для этой эпохи. В этих трилогиях человек изображен в процессе движения истории. Особенность

художественного времени во всем цикле определяется социальным временем, а оно осознается как зависящее от ритма жизни класса буржуазии в разные периоды его истории.

Социо-культурологический аспект исследования находится в зависимости от таких экстралингвистических факторов как возраст, уровень образования, социальное происхождение, профессия и род занятий персонажа и тем, насколько часто и как они употребляют “собственно идиомы” в своей речи, какие из них наиболее часто и естественно подвергаются деформации, какую информацию они несут о том или ином персонаже, и, следовательно, также и информацию об индивиде в реальной действительности, принадлежащему к тому или иному слою общества, эпохи, страны вообще.

Адекватная передача в переводе ФЕ и правильная интерпретация образа ведет к межъязыковому контакту и общению, что чрезвычайно важно для процесса коммуникации между автором оригинала и читателем перевода.

Ярким представителем семьи Форсайтов является старший Джолион. Его речь характеризуется высоким содержанием идиоматических клише, библеизмов, пословиц, “собственно идиом”. Все они соответствуют литературной норме того времени. Консерватизм викторианского поколения Форсайтов выявляется и подчеркивается в форме их употребления в тексте. Основной особенностью речи старшего Джолиона является высокая частотность идиом, воспроизводимых в их узуальной, недеформированной словарной форме. Количество различных идиом в его речи достигает сорока, и только в двух случаях они преобразованы, т.е. деформированы.

В речи старого Джолиона идиомы проявляются, как правило, в момент размышления или в разговоре о серьезных, важных для него вещах—о внучке Джун, ее несчастной любви, о его отношениях с сыном, а затем, и с Иран и др. Так, например:

(A) There was June the atom with flaming hair, who had climbing all over him, twined and twisted herself about him—about his heart that was made to be plaything and beloved resort of tiny helpless things. With characteristic insight he saw he must part with one or with the other; no half measures could serve in such a situation. I that lay its tragedy. And the tiny helpless things prevail. He would not *run with the hare and hunt with the hounds*, and so to his son he said good-bye. («The Man of Property», p.67)

Осталась Джун — песчинка с пламенеющими волосами, которая завладела им, обвилась вокруг него — вокруг его сердца, созданного для того, чтобы быть игрушкой и любимым прибежищем крохотных беспомощных существ. С характерной для него пронизательностью он видел, что надо расстаться или с сыном, или с ней, — полумеры здесь не могли помочь. В этом и заключается трагедия. И крохотное беспомощное существо победило. *Он не мог служить двум богам* и простился со своим сыном. (стр. 52)

Չու՛նը կար մեջտեղում բոցահեր պճիկը, որ հոգով—սրտով կպել էր պապիկին, փաթաթվել, ոլորվել պապիկի շուրջը—փաթաթվել իր մեծ Չուլիոնի սրտին, որն ստեղծված է փոքրիկ անօգնական արարածների խաղալիքն ու սիրելի ապաստանը դառնալու համար: Բնորոշ մի ներկաահումով ինքը հասկացել էր, որ պետք է բաժանվի կամ որդուց, կամ թոռնիկից. կիսամիջոցները չէին կարող օգնել այդպիսի դրության մեջ: Յենց այդ էր ողբերգությունը: Եվ փոքրիկ, անօգնական արարածը հաղթել էր: *Չէր կարող ինքը երկու տիրոջ ծառայել*, ուստի ցտեսություն ասաց իր որդուն: (էջ 46)

В данном микроконтексте старый Джолион размышляет о принятии решения, которое далось ему с трудом, т.к. касалось выбора между сыном и внучкой. Употребление идиомы в афористической и метафорической форме, имплицитно характеризует старого Джолиона, как человека нравственного, имеющего свои принципы и уверенного в правоте своих решений. При переводе ФЕ происходит культурологическая трансформация, т.е. замена «культурологического элемента». ФЕ «*run with the hare and hunt with the hounds*» восходит к характерному для английской жизни и колоритному понятию охоты. Однако в переводах мы находим близкие к оригиналу эквиваленты, но с измененными «культурологическими образами». ¹⁾ Так в русском варианте перевода образ охоты заменен образом богов «*он не мог служить двум богам* и простился со своим сыном». Выбор переводчиком компонента «*богам*» (а не, например, *господам*) более четко и тонко передает суть Форсайтов, особенно старшего поколения. Они считали себя «*богами на земле*», а служить могли только лишь «*богам на небе*». Кроме этого, сравнение двух любимых людей старого Джолиона, сына и внучки, с богами, говорит о его сильной любви к ним и о внутреннем духовном богатстве Джолиона. Переводчик, интерпретируя образ Джолиона старшего, нашел более адекватный перевод ФЕ для русского читателя.

В армянском переводе используется образ «*слути и господина*», т.к. этот образ более близок армянскому реципиенту (можно вспомнить знаменитое произведение О. Туманяна «*Տերն ու ծառա՞*»—«*Չէր կարող ինքը երկու տիրոջ ծառայել, ուստի ցտեսություն ասաց իր որդուն*» :

¹⁾ под культурологическим образом мы понимаем совокупность «культурологической информации», включающую в себя историческую, культурную, социальную, этнографическую.

Таким образом, хотя фразеологизмы выступают как социолингвистически обусловленные, т.е. являются носителями особенностей социальной жизни данного языкового общества, его традиций, культуры, жизненного уклада, иногда для адекватного восприятия образа героя, его правильной интерпретации носителем иной культуры, переводчик использует адекватные фразеологизмы своей национальной культуры, т.е. для передачи актуальной лингвистической информации приходится переинтерпретировать культурологическую информацию, заложенную в словарной единице.

Интересно рассмотреть образ Сомса, как представителя среднего поколения Форсайтов, представляющего "upper-middle class". Денежные вопросы волнуют Сомса в большей степени, чем старого Джолиона. На все он взирает глазами собственника. Для его речи характерно употребление "собственно идиом" и фразеологических единиц. "Собственно идиомы" встречаются в его речи не так часто, как в речи старого Джолиона, однако все они являются широко употребляемыми, вошедшими в литературный язык и имеющими метафорический характер. Например:

Bossiney looked clever he had also – and it was one of his great attractions—an air as if he did *not quite know on which side her bread were buttered*, he should be easy to deal with in money matters.

(“The Man of Property”, p. 97)

Боссини на вид очень толковый мальчик, но помимо всего прочего у него есть одна черта, чрезвычайно привлекательная: *в деловом отношении он, несомненно, простачок* – денежный вопрос с ним нетрудно будет уладить. (стр. 76)

Բոսինին խելացի է երևում, բայց նաև ունի մի հատկություն, որ նրա ամենագրավիչ գծերից մեկն է. թվում է, *թե նա բոլորովին չգիտե որ կողմից է իր հացին լուր բավում*, այնպես որ դրամական հարցերում հեշտ կլինի նրա հետ լեզու գտնել: (էջ 83)

Как видно из контекста, идиома употреблена для описания Боссини с точки зрения его отношения к деньгам. Сомс рад тому, что имеет дело с неопытным в денежных делах человеком, и готовится выгодать в сделке с ним. Рассмотрим переводы данной идиомы.

Исходя из армянского перевода, адресат (читатель) может проинтерпретировать эту метафорическую фразеологическую единицу, как информацию о человеке невоспитанном, малограмотном, не знакомом с элементарными вещами, а отсюда и вывод, что с ним легко договориться, так как он простачок. Интересно сравнить русский и армянский переводы. В русском переводе—это смысловая передача ФЕ, а в армянском—дословный перевод. Однако, культурологический образ, на наш взгляд, чужд армянскому читателю, ему более привычно выражение *«իմացալ իր լավն ու վատը»*:

Таким образом, несмотря на имплицитный характер действий, заложенных во фразеологизмах, их идентификация в высказывании (ФЕ), обладает рядом особенностей, специфических для разных языковых коллективов. Понимание и принятие таких особенностей зависит от эквивалентности, адекватности передачи значения фразеологических единиц в переводе. Хотя перевод сохраняет путем калькирования культурологическую информацию фразеологизмов, переводчик затрудняет толкование характера Сомса, его отношения к людям, т.к. Сомс Форсайт относится именно к той категории людей, которые знают "իր լավն ու վատը".

Почти все “собственно идиомы” встречаются во внутренней речи Сомса, в прямой же речи преобладают неидиоматические устойчивые выражения.

Если у Джолиона и Сомса, персонажей, олицетворяющих поколение консервативной и стабильной Англии, идиоматика устойчива, узуальна, недеформирована, а, значит, так же консервативна, то у описанных в “A Modern Comedy” представителей Англии 20-ых годов—хаотичной, противоречивой,—идиоматика и фразеология также характеризуются переменчивостью, т.е. деформациями, сленгом, просторечием.

Фразеологические сленгизмы придают речи молодых персонажей красочность, отличающую ее от речи старшего поколения, идиоматика которого остается в рамках общеупотребительной лексики.

При переводе поиск фразеологических средств для передачи одной и той же сленговой ФЕ производится с учетом требований речевой ситуации, а также социальных, возрастных и других индивидуальных особенностей действующего лица.

Ярким представителем молодежи начала века является Майкл Монт. Будучи человеком другого поколения, других ценностей и взглядов, он тем не менее, отличается постоянством и нравственностью, качествами о которых стали забывать в среде “золотой молодежи” 20-ых гг. XX столетия.

«Dash it!» thought Michael, getting. “I’ll try dictating an advertisement!”..... “These poems show all the brilliancy of meek and more than the technical accomplishment of the young author’s first volume”. “How’s that?”..... Oh, no! But possibly:

“All the brilliancy of diction, the strangeness and variety of mood”

“Good. But it’ll cost more. Say: “All the brilliancy strangeness”; that’ll *sing their bells in once. We’re nuts on the strange, but were not getting it—the outrй yes, but not the strange*” (“The White Monkey”, p.214)

“К черту,—подумал Майкл, вставая из-за стола—попробую продиктовать объявление!.... «В новых стихах—тот же блеск и живость, та же изумительная техника, что и в первом сборнике молодого автора».....

—Нет, нет. Но может быть лучше сказать: «Та же блестящая певучесть, те же изменчивые и оригинальные построения».

—Можно, только дорожке будет стоить. Напишите: «Тот же оригинальный блеск», *на это они сразу клюют. Мы обожаем* все оригинальное, но у нас ничего не выходит: утрировка еще, пожалуй, выходит, а «оригинальное»—никак. (стр. 185)

Թքած—մտածեց Մայքլը վեր կենալով.—փորձեմ մի հայտարարություն թելադրել: ... «Երիտասարդ հեղինակի այս նոր բանաստեղծությունը— ներում ի հայտ է գալիս նրա առաջին հատորի ամբողջ փայլուն տրամադրությունը, և ավելի կատարյալ տեխնիկայով»:—Օ՛, չէ: Բայց զուցե այսպես. «Ոճական ամբողջ փայլը, տրամադրությունների արտասովորությունն ու բազմազանությունը»:—Վատ չէ: Բայց երկար է և ավելի բանկ կնստի: Ասենք այսպես. «Ամբողջ արտասովոր փայլը»: *Պախկույն կիրապուրի ընթերցողներին: Սենք զգվում ենք* «արտասովորի» համար, բայց չենք կարողանում գտնել իսկական արտասովորը. outre-ն այն, իսկ արտասովորը՝ ոչ: (էջ 271)

Следует отметить, что на протяжении почти всей трилогии “A Modern Comedy” Дж.Голсуорси дает развернутую картину модернистского искусства того времени. Острые сатиры Дж. Голсуорси направлено против различных видов

модернистской литературы. Писатели "современной школы" говорят неплохо, однако "ничего оригинального не выходит".

В рассмотренном выше примере переводчики сумели донести все семантические и стилистические особенности оригинала, однако, на наш взгляд, фразеологизм «we are puts on» было бы точнее перевести не «мы обожаем», а «мы помешаны на» или «мы сходим с ума по», т.к. последние два варианта отражают окраску разговорной непринужденности и большей экспрессивности. А в армянском переводе фразеологической единицы «sing their bells in once» — «խլուով կըրաւարկի ընտրողներն» — не отражен разговорный стиль, в ней заметны оттенки нейтрально-литературной лексики. На наш взгляд, было бы адекватнее перевести разговорным выражением «ըրիւր խլուով խալիւր կըրաւարկի», т.к. глагол «կըրաւարկի» стилистически нейтрален. Однако в следующем предложении происходит компенсация выражением «մեր գգվում ենք», имеющее разговорный характер.

Социолингвисты и паралингвисты (Розина Р.И.) отмечают то, что разговорные ФЕ делают речь более информативной и экспрессивной. Использование сленга в речи Майкла Монта отражает «моду в языке» присущую молодому поколению, подчеркивается их возраст и придает ироническое значение устойчивым выражениям.

Таким образом, насыщенность речи идиоматическими выражениями является часто показателем общеобразовательного уровня, культуры и, следовательно, для классового общества — характеристикой социальной принадлежности персонажа.

В романах Голсуорси различается речь трех поколений, представителей различных социальных слоев общества и т.д.

Пополнение фразеологического состава английского языка, в основном, за счет сленга, связано с экстралингвистическими факторами, с экономической, политической и культурной жизнью общества. Использование молодым поколением преобразованных и новых разговорных фразеологизмов связано с условиями жизни, с эмоциональным состоянием этого поколения, его восприятием и оценкой действительности. Обыденные слова и выражения перестают удовлетворять народ, стремящийся переделать, изменить мир, и, возможно, поэтому в разговорной речи возникают новые, меткие и выразительные обороты.

Следовательно, можно сказать, что ФЕ является «контактером» на культурологическом уровне и обладает не только семантической, но и социо-культурологической образностью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунин А.В. Английская фразеология, М. 1970.
2. Розина Р.И. Социальная маркированность слова в современном английском языке.—АКД, М. 1979.
3. Сукиасян А.М.; Галстян С.А. Фразеологический словарь армянского языка—изд. Ереванского университета, Е. 1975.
4. Федуленикова Т.Н. Некоторые особенности ФЕ, как знака вторичной номинации.—рукопись деп. в ИНИОН РАН, Тюмень, 1994.
5. Фразеологический словарь русского языка —под редакцией А.И. Молоткова, изд. 4-ое, "Русский язык" М. 1986.

6. Чиненова Л.А. Идиоматическая фразеология современного английского языка в языковедческом и методическом освещении, /Сб. науч. трудов МГУ "Теория и практика изучения современного английского языка"/. М. 1985.
7. John Galsworthy, The Modern Comedy, (Book I, II, III) — Foreign Languages Publishing House. 1956.
8. Джон Голсуорси Современная комедия (перевод с английского Р. Райт-Ковалевой, А. Кривцовой. М. Лорие, под редакцией М. Лорие) Изд. "Художественная литература" М. 1973.
9. Հոն Գոլսուորթի. "Ժամանակակից Կատակերգություն" (Մաս I, II, III) (անգլերենից բարձրանեց Կարպիս Սուրենյան). "Սովետական գրող" հրատարակչություն, Երևան, 1979.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНГЛИЙСКОЙ
ФРАЗЕОЛОГИИ В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР

Перевод представляет уникальную возможность выявить не только различия, но и сходства в описании одних и тех же картин действительности средствами разных языков. В этом случае, картины действительности, описываемые в тексте оригинала и в тексте перевода, представляют собой ту необходимую "основу для сравнения" (*tertium comparationis*), без которой невозможно никакое сопоставление. При этом постулируется, что и текст оригинала и текст перевода адекватно описывают одну и ту же картину действительности.

В тексте перевода со всей очевидностью обнаруживаются сходства и различия в национальных культурах тех социумов, в которых рождаются тексты подлинников и переводов.

Как известно, число определений понятия "культура" в научной литературе огромно. Под термином "культура" обозначается широкий круг явлений этнографического, исторического, географического и т.д. характера. Некоторые авторы включают в понятие "культура" своеобразие языковой культуры мира. Другие особо подчеркивают необходимость учета явлений "локальной культуры" (Ю.Найда, 207)

В книге "Язык и культура" (1973) Е.М.Верещагин и В.Г.Костомаров дают следующее определение :

“Культура... — это созидательная деятельность человека, как прошлая, зафиксированная, опредмеченная в культурных ценностях, т.е. превращающая богатство человеческой истории во внутреннее богатство человеческой истории, во внутреннее богатство живых личностей, воплощаемая в универсальном освоении, переработки действительности и самого человека” (Е.М. Верещагин; В.Г. Костомаров, там же).

Воздействие культурного фактора нередко является определяющим для всей переводческой деятельности.” В конечном итоге мы переводим не языки, а культуры”, — писал Дж. Казагранде (стр.338)

Очень часто форма одной культуры идентифицируется носителями другой культуры как тождественная форме их собственной культуры, но фактически, имеет другое значение. Поэтому при переводе необходимо руководствоваться прагматической установкой, этнокультурным аспектом коммуникативной ситуации, принимая во внимание расхождения в восприятии одного и того же явления носителями разных культур.

Переводы важны именно потому, что позволяют их читателю выйти за рамки национальной культуры, что очень актуально в настоящее время.

“Фразеология считается наиболее специфичной и национально-самобытной областью языка. Специфика фразеологических единиц часто обусловлена экстралингвистическими факторами, “консервирующимися” в

их образности. (В.М.Мокиенко и др.) Фразеологический фонд — это не только языковая, но и культурно-историческая сокровищница каждого народа” (В.М.Мокиенко). Через ФЕ исследователи могут получить интересные сведения о народоносителе языка. Мало знать фразеологическую единицу, надо знать, что за ней стоит, надо рассматривать ее в связи с культурой страны, историей народа. (J. V. Casagrande, 1954.)

Многие языковеды считают фразеологизацию лингвистическим (семантическим) явлением. Некоторые исследователи не ограничиваются языковой стороной дела и выделяют дополнительные типы данного явления, связанные с внеязыковой действительностью.

Интерес к изучению культурно-информативной функции фразеологических единиц объясняется возможностью получить информацию как об определенных фактах и явлениях природного, этнокультурного и исторического порядка, так и об особенностях народного сознания.

Анализ исследуемых английских фразеологических единиц (ФЕ) в романах Дж.Голсуорси “The Forsyte Saga” и “A Modern Comedy”, обладающих национально-культурным компонентом, предоставил возможность их классификации по основным группам, в зависимости от сферы жизни общества, которую они отражают в своих особенностях. Во время классификации из общего числа (более 1000 ФЕ) были выделены единицы, во внутренней форме которых нашли отражение определенные предметно-вещественные реалии.

Полученный таким образом список пословиц, поговорок, поговорочно-поговорочных выражений, "собственно идиом", употребленных Голсуорси, и.т.д., группировался в соответствии с принадлежностью реалий к внеязыковым сферам. Разбивка на тематические рубрики представляет объективную трудность, обусловленную сверхсловным характером идиом, часто объединяющих денотаты, относящиеся к разным областям действительности. Поэтому многие фразеологизмы мы не помещаем сразу в двух разделах, что не противоречит поставленной задаче.

Поскольку рубрик оказалось в большом количестве и с различной наполненностью, то мы решили близкие по тематике рубрики объединить.

I) В романах Голсуорси наиболее многочисленной группой фразеологических единиц оказалась группа, образную основу которых составляют названия частей тела и органов человека.

(eat one's head off; steal somebody's heart; a flea in one's ear; pay through the nose; down in the mouth; cool hand; set one's foot on smb's neck; put one's foot down; put one's foot into one's mouth u.m.g.) Так, например:

(a flea in one's ear)

Irene was in front; that young fellow—what had they nicknamed him—"The Buccaneer!"—looked precious

hangdog there behind her: had got a flea in his ear, he shouldn't wonder. ("The Man of Property" 172)

Ирэн шла впереди; этот молодчик—как его прозвали—"пират?"—с унылым видом плелся сзади; ему должно быть, здорово влетело. (стр.137)

Այրի՛նը քայլում էր առջևից. իսկ այդ ջահել տիպը—ինչ անուն էին կարելի նրան «ծովահեն», -- մեղավոր շնիկ նման քարշ էր գալիս ետևից երևի ճի լալ կտել է քեզի: (177)

II) На втором месте, по количеству употребленных Голсуорси фразеологических единиц, находится тема "животные." Почти все животные, названия которых вошли в состав употребительных идиом, являются характерными для фауны Британских островов. Единственным "экзотическим" животным является слон—который стал частью английской реальности позднее, успел утвердиться в сознании народа как традиционное животное. Естественно, что в переводах мы встречаемся уже с переосмысленным фразеологизмом, в котором, зачастую теряется национальный колорит и информация о конкретном животном. Метафоризация исходных сочетаний чаще всего происходит по линии отождествления человека с животным или проецирования качеств человека на животное:

(a queer fish; "lame duck"; old cats; old guinea-pig; old bird; dirt dog; smell a rat; white elephant; as well to be hanged for a ship, as for a lamb; u.m.g.)

(white elephant)

"How nice!" said Imogen: "Our boys will have left when he goes. You look so well in thy hat, Uncle".

Soames took it off again.

"White elephant", he said. "Can't think what made Fleur get me the thing!". ("The Swan Song" 110)

—Вот славно!—сказала Имоджин.—Наши мальчики как раз кончат, когда он поступит. Как вам идет этот цилиндр, дядя!

Сомс опять снял его.

—Ничемный предмет,— сказал он.—Не понимаю, с чего это Флер вздумала мне его купить. (стр.571)

—Ինչ լավ կլինի,— վրա բերեց Իմոջինը:—Մեր տղաները կավարտեն, նա կմտնի: Չեզ այնքան լավ է սազում այդ գլխարկը, քեռի:

Սոմզը նորից հանեց գլխիկը:

—Ավելորդ բն է,—ասաց:—Չեմ հասկանում ինչ է փչել Ֆլերի խելքին, որ այս բանն է առել ինձ համար: (էջ 152)

В ряде случаев, животное может выступать символом проблемы, задачи—(a bees in the bonnet; run with the hare and hunt with the hounds;); элементов процесса, действия—(let the cat out of the bag; kill two birds with one stone; to let sleeping dogs lie и т.д.)

III) Образы большого числа фразеологических единиц в романах Голсуорси восходят к универсальным объектам и явлениям природы и строятся на переосмыслении, как правило, основных, наиболее общих признаков, черт, свойственных этим явлениям: (it's an ill wind; get wind of it; never let them get their wind; between wind and water; beating the air; a touch of the sun; once in a blue moon; to cry for the moon; high-water

mark; low-water mark; old as the hills; touch the ground; run the fellow to ground; и т.д.)

(once in a blue moon)

—Did he initiate? Once in a blue moon.

("The White Monkey" 158)

—Проявлял ли он когда-нибудь инициативу? Может быть один-единственный раз. (стр.139)

—Նախաձեռնում էր որևէ բան: Հազարից մեկ: (էջ 204)

IV) Тематический блок "Продукты питания", составляют как общие для различных народов, так и чисто национальные блюда или продукты, часто используемые именно в Великобритании. (make mincemeat of smth; as fat as butter; not quite know on which side his bread were buttered; the apple of his eye; put one's emotional eggs into one basket; squeezed smb like an orange to its dry rind; as cool as a cucumber; u.m.g.)

(drop smth. like a hot potato)

.... Wanted things so inexorable until she got them----- and then, indeed, often dropped them like a hot potato. ("In Chancery" p.383)

... так неуклонно добивалась всего, что бы ни задумывала, хотя потом, правда, нередко отказывалась от этого внезапно, словно обжегшись. (стр.383)

....էր հանգստանում, մինչև իր ուզածը ձեռք բերեր, բայց և հաճախ, ձեռք բերելուց հետո, իսկույն հրաժարվում էր, ասես ղեճ գգելով մատներն այրող կառտոֆիլը: (էջ 65)

(the proof of the pudding is in the eating; be in apple-pie order; mixed pickles; take the gilt off the ginger-bread; flat as a pancake; eating your cake, and wanting to have it; cooked one's own goose by trying; sell like hot cakes; eat humble pie over; и.т.д.)

"the proof of the pudding is in the eating"
Let us admit all he says, and look at the thing more widely.
The proof of pudding is in the eating. ("The White Monkey" p. 260)

Предположим, что он прав, и рассмотрим дело глубже. **Всякий судит по результатам.** (стр. 223)
Ընդունենք, որ նա ճիշտ է ասում, և ավելի լայն նայենք խնդրին: **Բանը գործով է աստիճանում:** (էջ 328)

V) "Предметы одежды", включают в себя традиционный для англичан аксессуар—шляпу. Нередко употребляются фразеологизмы с компонентом "туфли" или "юбка". Все подобные ФЕ несут ярко выраженный национальный характер. (bad hat; my hat; cocked hat; to shake in one's shoes over money; big for smb's boots; step into one's shoes; at the tail of a petticoat; wear a (flannel) petticoat; cut one's coat according to their cloth; go for gloves; shepherd's plaid)
(step into one's shoes)

..... with a hundred ready to step into his shoes at his first slip.
("The White Monkey" 164)
....а сотни других готовы **занять его место**, если он хоть раз оступится. (стр.143-144)

.....և մի հարյուր հոգի պատրաստ է, առաջին իսկ սայթախումից օգտվելով, այսպիսի մեկի **տեղը գրավելու:** (էջ 211)

VI) Названия денежных знаков, употребленные во фразеологизмах, содержат в себе, в основном, национальные реалии. (care twopence about smb; pretty penny; current coin; "nothing for nothing and really remarkably little for sixpence"; turn up like a bad penny; as bright and pink as a new penny; to turn a doubtful penny; и.т.д.)

(pretty penny)
And he had heard that the house was costing Soames a pretty penny beyond what he had reckoned on spending.
("The Man of Property" 182)

Вот теперь говорят, что постройка обойдется Сомсу **куда дороже**, чем он рассчитывал. (стр.145)
---Եվ ահա արդեն ասում են, որ տունը **շատ ավելի բանկ է** նստում Սոմսի վրա, քան նա նկարագրել էր ծախսել: (էջ190)

VII) ФЕ, содержащие в себе информацию, восходящую к мифологии, историческим фактам, библии, сказкам, литературным произведениям и.т.д. Большинство из них носит интернациональный характер. Однако, среди этих ФЕ есть и чисто английские национальные фразеологизмы. (Mad as a March hare; a skeleton in the cupboard; Box and Cox; prunes and prism; dead sea fruit; quarrel with one's bread and butter; a pretty kettle of fish; as cool as a cucumber; John Bull; every cloud has a silver lining; salad days; out of joint; midsummer madness; и.т.д.)

—“Well”, he said “they brought me up to do nothing, and here I’m in the sear and yellow getting poorer every day”. (“To Let” p.15)

—“Да”, сказал он, -- “я так воспитан, чтобы ничего ни делать, и вот теперь, на склоне лет моих, нищаю с каждым днем”. (стр.618)

...ինձ մանկությունից սովորեցրել են ոչինչ չանել, և ահա հիմա, եղբ տերևներս
ղեղնում ու բախվում եմ արհեսն, օրից օր ավելի եմ աղկատանում: (էջ 406)

Сопоставление вышеприведенных английских идиом с соответствующими узуальными единицами русского и армянского языков, содержащими предметно-вещественные реалии, обнаруживает интересный факт: менее половины из них являются полными или частичными структурно-семантическими эквивалентами, имеющими общую образную основу, — (*to look a gift horse in the mouth* — даренному коню в зубы не смотрят — ընծայված ձիու ատամներին չեն նայի).

Кроме того, определенная группа выражений занимает периферийную область узуального поля русского и армянского языков, -- (*empty vessels make the greatest sound* — пустая посуда громче всего звенит — դատարկ կարասը (տակառը) մեծ ձայն կուտ).

Значительная группа общих фразеологизмов получает различное образное отражение в английском, русском и армянском языках. (*the leopard cannot change his spots* — горбатого могила исправит — կարմիր կովը իր կաշվից դուրս չի գա)

Во многих англо-русских, англо-армянских идиоматических соответствиях с одинаковым значением обнаруживается принадлежность исходных реалий общей сфере внеязыковой действительности. (*still waters run deep* — в тихом омуте черти водятся — մարմանը գետից վախեցիր)

Полученные результаты позволяют сделать вывод о материальной и духовной близости трех народов, общности логико-мыслительных стереотипов восприятия окружающей действительности, что находит выражение в тенденции сближения фразеологии этих трех языков.

Чем большим является пространство пересечения культурных традиций коммуникантов, тем ближе значения в сознании иноязычного адресата и носителя языка, но тем меньшую ценность представляет для адресата соответствующая информация. Чем труднее и неадекватнее перевод одной непересекающейся части пространства на язык другой, тем более ценным в информационном и социальном отношении становится факт этого парадоксального общения.” (Ю.М.Лотман)

Особено интересны те фразеологические единицы, которые содержат новую для нашего адресата информацию. Это могут быть компоненты фразеологизма, в которых заложены сведения о неизвестных адресату явлениях или предметах, или о предметах и явлениях ему знакомых, но уже в контексте иной культурной традиции. Переводчику в данном случае отведена роль “посредника” между двумя социокультурными

общностями. Он должен выявить значение фразеологической единицы, сформированное в сознании носителей одного языка, детерминированное национальными особенностями одной культурной традиции, сохранив его образность, колоритность, и представить его в толковании, рассчитанном на восприятие иноязычным коммуникантом, "отягощенное" другой национальной традицией.

Переводчик, транслируя текст или определенную единицу языка с оригинала на язык перевода, должен иметь в виду, что переводческая единица языка будет восприниматься сознанием, находящимся во власти "своей" культурной традиции.

Перевод фразеологических единиц должен осуществляться в данном случае на основе сопоставления значения и образа фразеологической единицы, существующих в сознании носителей языка, с той информацией, которая имеется в сознании нашего адресата—в одних случаях это лакуна, в других—некий прообраз значения.

Неприемлемыми оказываются как попытки включить соответствующую информацию в свою, известную нормативно-ценностную систему, что неизбежно приводит к неадекватным результатам, так и попытки разорвать с ней связи и воспринять способ осмысления, характерный для иной социокультурной общности, что полностью и не может быть достигнуто.

Работая над текстом, переводчик выходит в широкое пространство культуры и сначала понимает текст оригинала, а

затем комментирует те понятия, которые он переводит. Только таким образом может быть частично решена задача "вести" читателя в пространство другой культуры и преодолеть в какой-то степени "разрыв" между двумя культурами.

ЛИТЕРАТУРА

- Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. М. 1980.
- Лотман Ю.М. Культура и взрыв. М. 1992.
- Мокиенко В.М. Образование фразеологических единиц в результате семантического расщепления глагольных лексем русского языка/Системные отношения лексических единиц/. Курск. 1981.
- Найда Ю. К науке переводить /Воросы теории перевода в зарубежной лингвистике/. М. 1978.
- Casagrande, J. B The Ends of Translation /*IRAL*, Vol, XX No4, Oct. /1954.

ՆԱԶԻԿ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

Հայ ժողովուրդը նյութականի մեջ երբեք չի գտել իր գերագույն արժեքը: Նա միշտ գիտակցել ու ամեն ինչից վեր է դասել գիրն ու գրականությունը, մշակույթը, եղել է և է՝ արարող ու մնայուն արժեքներ ստեղծող ժողովուրդ: Նրա որոշ հատվածներ դաժան ճակատագրի բերումով որ երկրում էլ, որ ապրել են, դարերի ընթացքում ստեղծել են անզնահատելի արժեքներ, որոնք կարոտ են համահայկական և ինչու չէ՞ նաև, համաշխարհային ճանաչման ու զնահատման:

Հայկական տարբեր գաղթօջախներում անմիջականորեն լինելը, համայնքների կյանքին ու առօրյային մոտիկից ծանոթանալը, գաղութների պատմության հանգամանակից ուսումնասիրությունները մեզ հանգեցրին այն մտքին, որ բոլոր հայկական գաղթօջախները, որոշակի նմանություններ ու ընդհանրություններ ունենալով հանդերձ, ունեն նաև առանձնահատուկ տարբերություններ, որոնցով և պայմանավորված է նրանց պատմությունների և, ընդհանրապես, հայ ժողովրդի պատմության ինքնատիպությունն ու հարստությունը:

Ամենաառաջին ընդհանրությունը, թերևս, բոլոր գաղթօջախների նույն ճակատագրին արժանանալն է. տարագրություն, օտար ավերում դեգերումներ, ֆիզիկական և հոգևոր տառապանքներ, ջարդ, կորուստ ու վիշտ, անվերջ որոնումներ՝ հույսի նշույլները սրտերում: Եվ վերջապես հարաբերականորեն ապահով որոշակի մի տեղում հաստատում: Օտար երկրում հիմք գցելով տարագիր հայը տարիների ճանապարհ անցնելով, իր հոգու խորքում միշտ փայփայում է Հայրենիքի գաղափարը, իր մեջ ամուր պահելով ազգային ավանդույթներն ու սովորույթները, մայրենին ու մշակույթը:

Սակայն ապրելով տարբեր օտար երկրներում, շփվելով ու հաղորդակցվելով իրարից չափազանց տարբեր ազգերի ու ժողովուրդների հետ, հայն իր մեջ մի ինքնատիպ կամուրջ է ստեղծել, որը կարողացել է ներդաշնակորեն միացնել իրար ազգայինի և օտարի առանձնահատկությունները:

Հայերի ապաստանած յուրաքանչյուր երկիր իր կառույցներով, տնտեսավարման համակարգով, քաղաքական, սոցիալ-հասարակական, կրթա-մշակութային ինքնատիպ արժեքներով ու հիմնահարցերով մեծ ներգործություն է բողել այդտեղ ապրող ազգային փոքրամասնությունների, որոնց թվում և հայ համայնքների գոյատևման և զարգացման վրա:

Եվ պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում տվյալ երկրների վերոհիշյալ գործոնները կրել են լուրջ փոփոխություններ, փոխելով նաև նրանցում ապրող ժողովուրդների սոցիալ-տնտեսական, հասարակական և կրթա-մշակութային կյանքը, փոխելով նրանց պատմությունը: Ահա սա է այդքան տարբեր ու բազմազան դարձնում մեր գաղթօջախների պատմությունը, որը, այնուամենայնիվ, ինչպես իրավամբ նշում է մեծ պատմաբան Լեոն, մի ամբողջություն է կազմում մեր Հայրենիքի պատմության հետ. «Հայոց ժամանակակից պատմութեան ամենախոշոր ամեն ինչ վճռող եւ բացատրող յատկութիւնն այն է, որ նա կազմուած է հայ գաղութների հզօր ազդեցութեան տակ, համարեա նրանց ձեռքով միայն: Բուն Հայաստանն ապրել է սկսում իր գաղափարներով, ցուցումներով, ներշնչուած շարժումներով...: Հասկանալ եւ բացատրել այն ամենը ինչ 19-20-րդ դարերում կատարուեց բուն Հայաստանում այնպիսի արագաստի ու ժգնութեամբ, որպիսին չի տեսել հայոց պատմութիւնն իր առաջին օրերից, երբեք չի կարելի, եթե նրանցից անջատենք գաղութները: Այս բոլորովին անհնարին է, որովհետև ժամանակակից պատմութեան ընթացքում գաղութների եւ մայր երկրի կեանքը միախառնուած է, ամբողջացած է, եւ անկարելի է բաժանարար գծեր դնել երկու կողմերի մէջ»:¹

¹ ԼԵՕ, Երկրի ժողովածու, հ. 4, Երևան, 1984թ., էջ 73:

Աշխարհի հայաիծ գաղթօջախներից է Սիրիայի հայկական գաղութը: Այն ձևավորվել է դեռ շատ հին ժամանակներից՝ պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում կրելով տվյալ երկրում տեղի ունեցող իրադարձությունների համապատասխան կառուցվածքային, սոցիալ-տնտեսական ու կրթա-մշակութային փոփոխություններ:

Սիրիայի պետական կառույցներում հայերը ներկայացված են ըստ կրոնական համայնքների՝ հայ առաքելական, հայ ավետարանական և հայ կաթոլիկ եկեղեցիների հովանավորությամբ ու ղեկավարությամբ:

Գաղութում ազգային մթնոլորտն ու ավանդույթները պահպանող հիմնական գործոններ են եղել և են հայկական եկեղեցին, դպրոցը, տպարանը, թերթը, մշակութային և հասարակական-բարեգործական միությունները:

Սիրիայում գործող հայկական ամենօրյա դպրոցների թիվն այսօր հասնում է 31-ի: Դրանք գործում են Սիրիայի մայրաքաղաք Դամասկոսում, հայկական գաղթօջախի սիրտը համարվող Զալեպում, Լաթաքիայում, Յագուբիեում, Քամիշլիում, Ռաքքայում, Դասիչեում, Ռաս էլ Այնում, Թերիքում, Քեսապում: Սեկօրյա դպրոց կա նաև Դեր էլ Ջոր քաղաքում: Վերը նշված 31 դպրոցներից 14-ը գործում են Զալեպում:

Դպրոցները գտնվում են հայ առաքելական, հայ ավետարանական, հայ կաթոլիկ եկեղեցիների, ազգային կուսակցությունների, բարեգործական, մշակութային, հայրենակցական միությունների հովանու տակ:

Ամենահին հայկական ամենօրյա դպրոցները Ազգային Զայկազյան վարժարանը և Զայ Ավետարանական Նահատակաց Միացեալ վարժարանը, թվագրվում են 1852-ին: Ազգային Զայկազյան վարժարանը բացվել է Զալեպում Զայ առաքելական եկեղեցու Առաջնորդարանի ջանքերով, իսկ Զայ Ավետարանական Նահատակաց Միացեալ վարժարանը՝ Քեսապում, Զայ Ավետարանական համայնքի կողմից:

Զաջորդ դպրոցը՝ Ս.Գր. Լուսավորիչ ճեմարանը, բացվել է 1910թ.-ին Զայ կաթոլիկ եկեղեցու հովանավորությամբ, դարձյալ Զալեպ քաղաքում: Սրանց հետևում են Զայ քույրերի Անարատ հղության վարժարանը /1913թ., Զալեպ/, Կիլիկյան ճեմարանը (Դնչակյան կուսակցություն, Զալեպ), Սրբոց Նահատակաց վարժարանը /1922թ., Լաթաքիա/, Զայ Ավետարանական

վարժարանը /1923թ., Զալեպ/, Ազգային Սահակյան վարժարանը /1927թ., Զալեպ/, Միխիթարյան վարժարանը / Միխիթարյան միաբանություն-1938թ., Զալեպ/, Քարեն Եփփե ճեմարանը /1947թ., Զալեպ/, Նաջարյան-Գյուլպենկյան երկրորդական վարժարանը / ԳԲԸՄ, 1954, Զալեպ / և այլ դպրոցներ Սիրիայի տարբեր քաղաքներում, ուր ապրում ու արարում է հայությունը:

Սիրիայում գործող հայկական ամենօրյա դպրոցները կրթական երեք աստիճան ունեն.

1. Նախակրթարան-1-ից 6-րդ դր.

/մեր հանրակրթական դպրոցի տարրական դպրոցին է համապատասխանում/

2. Միջնակարգ-7-ից 9-րդ դր.

/մեր հիմնական դպրոցին է համապատասխանում/

3. Երկրորդական-10-ից 12-րդ դր.

/մեր ավագ դպրոցին է համապատասխանում/

Բոլոր հայկական դպրոցները Սիրիայի կրթական համակարգի կազմի մեջ են և պարտադիր իրականացնում են պետական կրթական ծրագրերը:

Սիրիայի հայկական ամենօրյա դպրոցները վճարովի են, սակայն, սոցիալապես անապահով և ոչ վճարունակ ընտանիքների երեխաները սովորում են ամբողջական կամ կես զեղչով: Նրանց ուսման ծախսերը իրենց վրա են վերցնում թե՛ եկեղեցիները, թե՛ մշակութային /Համազգային, Թեքեյան/, բարեսիրական / ՍՕԽ, Գ.Բ.Ը.Մ/, հայրենակցական միությունները և՛ թե՛ անհատ բարերարները: Մի խոսքով՝ ամբողջ հայ համայնքն է շահագրգռված հայ երեխաների հայեցի կրթության ու դաստիարակության խնդրով և ամեն ճիգ ու եռանդ գործադրում այն լուծելու համար:

Սիրիայում հայ կրթական գործը լավ կազմակերպված բնույթ ունի, այն մի կուռ ամբողջություն է: Սիրիահայությունը մեծ նվիրումով բարձր պատասխանատվությամբ է իրականացնում Սիրիայում ապրող հայ երեխաների հայեցի կրթության և դաստիարակության գործը:

Սիրիայի հայկական գաղթօջախում անձամբ լինելու ժամանակահատվածում մեր ուսումնասիրություններն ու անմիջական

շփումները սիրիահայության տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչների մտավորականների, քաղաքական, հասարակական, կրթական, մշակութային գործիչների, հոգևորականների, արհեստավորների հետ, մեզ հանգեցրին այն եզրակացության, որ սիրիահայությունը, մուսուլմանների շրջապատում ապրելով հանդերձ, ամուր կապված է իր ազգային արմատներին, հավատարիմ իր ազգաշահ գաղափարներին, նրանցում ուժեղ է ազգային ոգին, անսահման է նվիրումը հայրենանվեր ու ազգապահպան գործերին՝ հանուն հայ երեխաների երջանիկ ապագայի:

Մինչև 1967թ. Սիրիայի հայկական դպրոցներն առավել ազատ էին իրենց գործունեության մեջ: Չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաների՝ հայոց լեզվի, հայ գրականության, հայ ժողովրդի պատմության և կրոնի ուսուցման գործում:

Ավելին, հայկական դպրոցների տարրական դասարաններում /իրենց մոտ՝ նախակրթարաններում/ բոլոր առարկաների ուսուցումը տարվում էր հայերենով, ավելացրած արաբերեն լեզուն և արաբերեն թվաբանությունը:

Սակայն 1967թ.-ին երկրում ռեժիմի փոփոխման հետ կապված տեղի են ունենում լուրջ արգելքներ ու սահմանափակումներ նաև կրթական ոլորտում՝ հատկապես ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ:

Երկրում հաստատվում է տնտեսավարման սոցիալիստական համակարգ, խիստ կարգուկանոն, նոր սկզբունքներ ու նորմեր, որոնց անհրաժեշտ էր անվերապահորեն ենթարկվել: Դրանց ենթարկվեցին նաև ազգային բոլոր փոքրամասնությունները, այդ թվում և հայերը:

Սիրիահայությունը տազնապալից օրեր էր ապրում: Վտանգի էր ենթարկված հայկական դպրոցների գոյությունը: Կամ պետք էր ենթարկվել բոլոր սահմանափակումներին կամ փակվել:

Ի՞նչ էին իրենցից ներկայացնում նոր ռեժիմի բերած արգելքներն ու սահմանափակումները կրթության ասպարեզում՝ ազգային փոքրամասնությունների համար:

Ամենաստացիներ՝ բոլոր դպրոցները համարվեցին պետության ենթակայության տակ՝ արաբական, արաբերեն անվանումներով:

Երկրորդ - բոլոր դպրոցներում մշանակվեցին արաբ տնօրեններ:

Երրորդ - արգելվեցին հայագիտական բոլոր առարկաների /հայոց լեզու, հայ գրակ., հայ ժող. պատմ./ դասավանդումը դպրոցներում, բացի կրոնից:

Չորրորդ - արգելվեց տարրական դասարաններում /նախակրթարանում / ուսուցումը կազմակերպել հայերենով:

Հինգերորդ - պարտադրվեց առաջինից մինչև 12-րդ դասարան ուսուցումը տանել արաբերեն լեզվով, ընդհուպ մինչև կրոնի պատմության ուսուցումը 9-րդ և 12-րդ դասարաններում, որն ավարտվում է պետական քննությունով:

Վեցերորդ - բոլոր դպրոցներին պարտադրվեց պետական կրթական ծրագրերի անխափան կատարում:

Յոթերորդ - պետականորեն սահմանվեց աշակերտների ուսման վճարը:

Ութերորդ - բոլոր դպրոցները պետությունից ստանում են որոշակի ֆինանսավորում, ուսուցիչների վարձատրման չափը որոշում է պետությունը /միասնական/:

Հայկական շատ դպրոցներ՝ հայ կաթոլիկ, հայ ավետարանական եկեղեցիների, Հնչակյան կուսակցության և Հ.Բ.Ը.Մ.-ի հովանավորության, չջանկացան ենթարկվել վերոհիշյալ սահմանափակումներին և որոշ ժամանակով փակվեցին: Անհրաժեշտ էր տվյալ ժամանակի համար խելացի ու ճկուն քաղաքականություն վարել՝ իրավիճակից նվազագույն վնասով դուրս գալու համար: Մշակվեցին նոր մոտեցումներ և ժամանակի ոգուն համապատասխան գործելակերպ՝ հիմք ընդունելով «որոշ մասը կորցնելով՝ ամբողջը պահպանելու» սկզբունքը:

Եվ ազգային վարժարանները /առաքելական եկեղեցու/ կտրականապես դեմ կանգնեցին դպրոցները փակելու վտանգավոր գաղափարին: Որոշվեց խուճապի չենթարկվել և թույլատրված գործունեության շրջանակներում շարունակել գործել և ինչ գնով էլ լինի՝ իրականացնել հիմնական նպատակը՝ մատաղ սերնդի հայեցի կրթությունն ու դաստիարակությունը:

Երկարատև ու համառ բանակցությունների շնորհիվ հնարավոր եղավ ձեռք բերել հայկական դպրոցներում մայրենի լեզվի ուսուցման քույլտվությունը՝ այս անգամ կրթության բովանդակության մեջ ներառելով որպես ծիսական լեզու՝ նրան տրամադրվեց 4 ժամ, ևս 4 ժամ՝ կրոնին:

Սա, իհարկե, արդեն որոշակի հաղթանակ էր տվյալ բարդ իրադրության պայմաններում, սակայն շատ չնչին՝ կորցրածի համեմատ:

Ինչևէ, առաջին քայլն արված էր, անհրաժեշտ էր մտածել հետագա անելիքների, կորցրածը կամաց-կամաց հետ վերադարձնելու մասին: Ու ազգային վարժարանները, չնայած բարդ իրավիճակին, շարունակեցին իրենց կրթա-դաստիարակչական գործունեությունը՝ աշխատելով հայ երեխաներին որքան հնարավոր է պահել հայկական շրջանակներում, նրանց շուրջը ստեղծել հայկական մթնոլորտ, նպատակաուղղելով նրանց դեպի ազգային արժեքները՝ նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության ոգին բարձր պահելու նպատակով:

Կարճատև դադարից հետո փակված հայկական դպրոցները, գիտակցելով իրենց քայլի ոչ ճշմարտացիությունը, կորցրածի չափը և ազգային վարժարանների ճկուն ու խելացի կեցվածքը, որոշեցին վերաբացվել՝ եղած հնարավորությունների սահմաններում իրականացնելու իրենց կրթա-դաստիարակչական և մշակութային գործունեությունը:

Սիրիայի հայկական դպրոցներն ունեն նույն կրթական աստիճաններն, ինչ պետական դպրոցները՝ ըստ Սիրիայի կրթության մասին օրենքի:

Արաբ եվ հայ տնօրենները հայկական դպրոցներում

1967թվից կրթական սահմանափակումներին զուգահեռ պետությունը հսկողություն է սահմանում ազգային փոքրամասնությունների մասնավոր դպրոցների վրա: Այսօրվա դրությամբ հայկական դպրոցներում արաբ տնօրենների ներկայությունն արդեն դրա վառ ապացույցն է:

Արաբ տնօրենը պետության ներկայացուցիչն է՝ կրթության նախարարության կողմից նշանակված, չորս տարի ժամանակով: Մեծ մասամբ տնօրենները նաև ԲԱԱՍ կառավարող կուսակցության անդամներ են, երկրի քաղաքական կուրսն իրականացնողները: Արաբ տնօրենը հսկում է հայկական

դպրոցներում պետական կրթական ծրագրերի անխափան կատարումը և ուսուցիչների ուսումնա-մեթոդական աշխատանքները: Նա պատասխանատու է դպրոցում տեղի ունեցող բոլոր իրադարձությունների համար:

Ուսուցման գործընթացի անխափան աշխատանքի և ուսուցիչների մեթոդական պատրաստվածության հարցերով զբաղվում են նաև պետական կրթական մարմինների տեսուչները՝ (բոլոր առարկաների գծով), որոնք պարբերաբար դասալսումներ են կատարում հայկական դպրոցներում դասավանդվող պետական պարտադիր (ծրագրային) առարկաների ուսուցման որակն ուսումնասիրելու և անխափան ուսուցումն ապահովելու համար:

Փաստորեն հայկական դպրոցների բոլոր իրավասություններն արաբ տնօրենների ձեռքին են: Նա է ուսումնական, կազմակերպական, կարգապահական բոլոր հարցերի վերջնական որոշում ընդունողը և համապատասխան փաստաթղթերի վավերացնողը:

Իսկ ինչպիսի՞ն է հայ տնօրենի դերը, որո՞նք են նրա գործառույթներն ու իրավասությունները դպրոցում ընթացող ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքներում:

Պետական կրթական մարմիններում հայ տնօրենը դիտվում է որպես սեփականատիրոջ ներկայացուցիչ: Այսինքն՝ քանի որ բոլոր հայկական դպրոցների շենքերը, նրանցում եղած գույքը պատկանում են որևէ հայկական եկեղեցու առաջնորդարանին, կամ որևէ կուսակցության բարձրագույն մարմնին, կամ բարեսիրական, հայրենակցական միություններին, հետևաբար, որպես սեփականության տիրոջ ներկայացուցիչ հանդես է գալիս դպրոցի հայ տնօրենը:

Սակայն, ելնելով մեր անմիջական շփումներից, տեսածից, ու վերլուծություններից, մենք հանգեցինք այն եզրակացության, որ չնայած իրավաբանորեն (de jure) դպրոցի տնօրեն է համարվում արաբ պետական ներկայացուցիչը, բայց, փաստորեն (de facto), իրականում կրթա-դաստիարակչական բոլոր աշխատանքները համակարգում ու ղեկավարում է հայ տնօրենը՝ ունենալով մեկ գերագույն նպատակ՝ դպրոցում սովորող հայ երեխաների համար ապահովել հայեցի կրթություն ու դաստիարակություն:

փոխանցել նրանց ազգային արժեքներ՝ սերմանելով նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության բարձր ոգի:

Եվ այսպես, Սիրիայի հայկական դպրոցներում տիրում է երկտնօրինության իրավիճակ:

Հայկական դպրոցների տնօրենների հետ ունեցած զրույցներից մեզ համար պարզ դարձավ, որ արաբ և հայ տնօրենները հրաշալի համագործակցում են: Արաբ տնօրենները քաջ գիտակցում են, որ իրենք գտնվում են ռաբայանք ու ոգով հայկական դպրոցներում, ուր 99% -ով սովորում են հայ երեխաներ, ուր ուսուցչական կազմի 100%-ը՝ նախակրթարանում կամ 80 %-ը՝ ճեմարանում, երկրորդական վարժարանում, հայ մանկավարժներ են, վարչա-տնտեսական և տեխնիկական աշխատողների 100%-ը հայեր են: Այնտեղ տիրում է հայկական մթնոլորտ, հայկական ոգի, հայկական մշակույթ, քրիստոնեական հավատք:

Հիրավի, բոլոր հայկական դպրոցների գործունեության ամենամեծ հաղթանակը նրանցում տիրող ազգային բարձր ոգին է հայ ուսուցիչների մեծ նվիրումը երեխաների հայեցի կրթության ու դաստիարակության դժվարին ու պատասխանատու գործին՝ չնայած վերը նշված սահմանափակումներին, արգելքներին ու հսկողությանը: Այն էլ այն դեպքում, երբ գրեթե բոլոր դպրոցներում առկա են ծրագրերի, դասագրքերի, մեթոդական ուղեցույցների և մանկավարժական կադրերի մեծ խնդիրներ:

КОГНИТИВНЫЙ ПЛАН РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В истории науки двадцатого века одним из интереснейших и важнейших ее событий явилось, несомненно, возникновение новой науки — когнитивной науки, объединяющей под своей эгидой все те дисциплины, которые так или иначе связаны с изучением человеческого мозга и его работой. Существуют разные дефиниции этой науки, в которых называются разные феномены, и рассмотрение каждого из них приносит в науку свою специфику, к тому же каждое направление исследования по сути дела требует своего собственного эмпирического подтверждения и своей теоретической платформы. Когнитивная наука — это наука, занимающаяся человеческим разумом, мышлением и теми ментальными процессами и состояниями, которые с ним связаны (1); это наука, предметом которой является когниция — познание и связанные с ним структуры и процессы (2); это наука, исследующая феномен знания во всех формах его получения, хранения, переработки и т.п. В связи с этим главными проблемами когнитивной науки считаются вопросы о том, какими типами знания и в какой форме обладает человек, как репрезентировано знание в его голове, каким образом приходит к знанию и как он его использует, и некоторые др.

Подобное положение дел говорит о том, что когнитивная наука, которая по своей природе полярна и сложна, относится к

обширной и весьма общей программе научных исследований, объединяемых единым их объектом — когницией. Это центральное понятие когнитивной науки причудливо сочетает в себе значения двух латинских терминов — *cognitio* и *cogitatio* — передает смыслы “познание” и “познавание” (т.е. фиксируя как процесс приобретения знаний и опыта, так и его результаты), а также “мышление”, “размышление”. Чаще всего “оно обозначает познавательный процесс или же совокупность психических (ментальных, мыслительных) процессов — восприятия мира, простого наблюдения за окружающим, категоризации, мышления, речи и пр., служащих обработке и переобработке информации, поступающей к человеку либо извне по разным чувственно-перцептуальным каналам, либо уже интериоризированной и реинтерпретируемой человеком” (З, с.81). Таким образом “когниция” относится ко всем процессам, в ходе которых сенсорные данные, выступающие в качестве сигналов информации, данные “на входе”, трансформируются, поступая для их переработки центральной нервной системой, мозгом, преобразуются в виде ментальных репрезентаций разного типа (образов, пропозиций, сценариев и т.п.) и удерживаются при необходимости в памяти человека с тем, чтобы их можно было извлечь и снова пустить в работу. Поэтому в качестве когнитивных рассматриваются не только процессы “высшего порядка” — мышление и речь, но и процессы перцептуального, сенсомоторного опыта, происходящего в актах простого соприкосновения с миром. В этом смысле когниция соответствует как осознанном и специально

протекающим процессам научного познания мира, так и простому постижению окружающей человека действительности.

С широким распространением когнитивной науки можно связать появление разных школ и разных направлений в разных странах. В европейских течениях когнитивной науки особое внимание уделяется процессам языковой обработки информации, а в американских направлениях огромный скачок вперед сделала когнитивная психология.

Связь лингвистики и психологии, характеризовавшая начальные этапы становления когнитивной науки, приобретает настолько тесный характер, что проблемы понимания речи и порождения речи начинают ставиться в новом ключе — они вызывают к жизни поток специальной литературы, направленной на объяснение всей речемыслительной деятельности с когнитивной точки зрения.

Когнитивная психология — особое когнитивно ориентированное направление в психологии, связанное с изучением протекания и специфики ментальных состояний и ментальных процессов в голове человека, а также систем и механизмов, обеспечивающих их осуществление. Когнитивная психология обращается в первую очередь к изучению памяти и вообще всех внутренних систем в мозгу человека, в силу чего важное место в ней занимает изучение языка. Можно сказать, что язык изучается здесь как интериоризованная система знаний о языке, языковой компетенции, языковых умениях и навыках.

На повестку дня ставится задача создания такой когнитивной модели языка и речевой, коммуникативной

деятельности, которая объединила бы в интегральной форме сведения о производстве или порождении речи со сведениями о ее восприятии и, наконец, о ее понимании.

Если когнитивная психология занимается всеми когнитивными способностями человека и их взаимодействием, то когнитивная лингвистика — только такой когнитивной способностью, как язык.

В центре ее внимания находится язык как общий когнитивный механизм, как когнитивный инструмент — система знаков, играющих роль в репрезентации и трансформировании информации. В сферу когнитивной лингвистики входят “ментальные” основы понимания и продуцирования речи, при которых языковое знание участвует в переработке информации. Результаты исследований в этой области дают ключ к раскрытию механизмов человеческой когниции в целом, особенно механизмов категоризации и концептуализации. В отличие от остальных дисциплин цикла в когнитивной лингвистике рассматриваются когнитивные структуры и процессы, свойственные человеку: системное описание и объяснение механизмов усвоения языка и принципы структурирования этих механизмов. Ментальные процессы не только базируются на репрезентациях, но и соответствуют определенным процедурам — “когнитивным вычислениям”, что ведет к постановке вопросов о числе и типе операций, совершаемых над символами. Поэтому центральная задача когнитивной лингвистики состоит в описании и объяснении языковой способности и знаний языка как внутренней когнитивной структуры и динамики говорящего-слушающего, рассматриваемого

как система переработки информации, состоящая из конечного числа самостоятельных модулей (3, с.53) и соотносящая языковую информацию на различных уровнях (4). Существовая как новая область теоретической и прикладной лингвистики, когнитивная лингвистика оказывается связанной с изучением когниции в ее лингвистических аспектах и проявлениях, с одной стороны, и с исследованием когнитивных аспектов самих лексических, грамматических и прочих явлений, с другой. В этом смысле “она занимается репрезентацией собственно языковых знаний в голове человека и соприкасается с когнитивной психологией в анализе таких феноменов, как словесная или вербальная память, внутренний лексикон, а также в анализе порождения, восприятия и понимания речи” (3, с.54).

С возникновением когнитивной науки речевая деятельность стала исследоваться с новых позиций как весьма сложный и важный когнитивный процесс. Когнитивная обработка информации, поступающей к человеку во время дискурса, чтения, любого знакомства с языковыми текстами, осуществляется как во время понимания, так и во время порождения речи. Последним подчеркивается, что при анализе обработки языковых знаний следует изучать не только те ментальные репрезентации, которые возникают по ходу обработки или извлекаются из долговременной памяти, но и те процедуры или операции, которые при этом используются. Язык рассматривается как определенный когнитивный процесс, заключающийся именно в переработке информации, заключенной в любом речевом произведении.

В рамках данной работы мы не можем вдаваться глубоко в анализ когнитивного процесса порождения и восприятия речи, а ограничимся лишь рассмотрением когнитивных операций, непосредственно реализующихся в процессе речевой коммуникации.

Целесообразным представляется рассмотрение лишь основных когнитивных операций, которые непосредственно связаны с процессом переработки информации при речевой коммуникации, исходя из самого процесса ее протекания в цепочке: восприятие — представление — мышление — абстрагирование.

Восприятие — одно из фундаментальных понятий когнитивных наук. Оно охватывает широкий круг явлений и процессов. Термин равно относится как к отдельным сенсорным актам, так и к процессам интеграции и синтеза полученных чувственных данных, как к способностям человека выделять в действительности признаки качества, стороны разных объектов и процессов, так и формировать их целостный образ, а также и к способностям членить, дискретизировать и структурировать сенсорные данные — весь поток обрушивающейся на человека информации и воспринимаемой им как множество разных материальных сигналов или стимулов. “Человеческое восприятие удовлетворяет свойствам высших психических процессов, которые им приписал Л.С.Выготский — оно носит операциональный, действенный и опосредованный характер” (5, с.290). Понятно, что если восприятие определяется также как деятельность, посредством которой разум человека соотносит свои ощущения с

тем, что обнаруживает в окружающем его мире, видя в нем источник и причину своих ощущений, то в исследовании восприятия должны быть учтены как физические и нейрофизиологические его аспекты, так и аспекты когнитивные. К их числу, помимо перечисленных выше, относятся в первую очередь вопросы о внутренней организации простейших перцептуальных актов и роль их в проведении специальных проводников, а также вопросы о связи восприятия с мышлением, с ментальными репрезентациями, со знанием и способами его получения, ибо для всех этих процессов базой является именно восприятие.

В фазе восприятия осуществляется первичное запоминание с помощью памяти. Сохранность зрительных впечатлений и их кратковременную доступность для дальнейшей обработки У.Найссер (6) назвал *иконической памятью*. “Икона — зрительный отпечаток — может содержать больше, чем мы можем запомнить” (7, с.66). Иконическое хранение является довольно примитивным видом памяти, в котором информация не преобразуется и не связывается с другой информацией. Его емкость оценивается как минимум в 9 элементов, а длительность — примерно 250 мсек. У.Найссер назвал сенсорную слуховую память *эхойческой памятью*. Эхойческая память дает нам дополнительное время, чтобы расслышать слуховое сообщение. Эхойческое хранение, сохраняя на короткое время слуховую информацию (около 4 сек.), обеспечивает нас непосредственными контекстуальными признаками, необходимыми для понимания слуховой информации. Иконическое и эхойческое хранение

позволяют нам отбирать существенную информацию для дальнейшей обработки, обеспечивая тем самым одно из решений проблемы ограниченной пропускной способности, присущей системе обработки информации. Таким образом, после того, как информация обнаружена и произошла ее регистрация сенсорными регистрами, она кодируется и помещается в рабочую память.

Итак, согласно схеме первоначальной обработки информации данный процесс не может рассматриваться как линейный, ибо предполагает различные структурные средства, обуславливающие пространство построения. Для формирования навыков и умений переработки информации, поступающей из слухового или зрительного канала, ее хранения, и манипулирования ею в рабочей памяти следует построить конкретные микросистемы упражнений применительно к каждому механизму (компоненту) названного выше процесса. Это значит, что каждый речевой механизм предполагает решение специальной задачи. Специальная микросистема заданий механизма первичной рецепции (первоначальной стадии приобретения информации) сводится к формированию умений распознавания, запоминания (хранения), передачи сведений о фонетическом, акустическом, просодическом и морфолого-синтаксическом "содержании" изучаемого языка в рабочую (кратковременную) память для последующей стадии (фазы) переработки.

Представление. К процессу представления относится *репрезентация*. Существуют разные подходы к выделению репрезентаций: по способу представления выделяются образная или вербальная; модальная и амодальная; аналоговая и

символическая. Совокупность репрезентаций образует то, что называется памятью, а поэтому и в ней различают словесную и образную, или эпизодическую (событийную) память; совокупность вербальных репрезентаций называют ментальным лексиконом, и наконец, совокупность всех концептуальных репрезентаций (то есть смыслов и аналоговых, и символических репрезентаций) именуется концептуальной системой, или же концептуальной моделью мира.

По теории репрезентации существуют несколько когнитивных моделей переработки информации: 1) "снизу-вверх"; 2) "сверху-вниз"; 3) сравнение с эталоном; 4) подетальный анализ и 5) прототипное сравнение.

Опознавание информации может начинаться с ее частей, которые затем суммируются (обработка снизу-вверх), или с выдвижения реципиентом гипотезы, позволяющей опознать информацию в целом, а затем — ее составные части (обработка сверху-вниз). Применительно к обучению рецепции информации для осуществления таких операций необходимо создание специальной микросистемы упражнений, направленной на выработку умений: опознавать отдельные факты (отдельные предложения, фразы, абзацы), составляющие основное содержание воспринимаемого текста (макротекста); на основе отдельных фактов (событий) изложить главную идею текста; на основе названия темы текста определить его подтемы и т.п.

Сравнение с эталом предполагает, что распознавание информации происходит в случае точного совпадения сенсорного стимула с соответствующей внутренней формой. Такой механизм

имеет практическое значение для построения микросистемы упражнений, ориентированной на выработку умений: опознать незнакомые слова, словосочетания в предложении; незнакомые конструкции, предложения, составляющие текст и т.п.

Механизм *подетального* анализа гласит, что распознавание информации происходит только после того, как стимулы будут проанализированы по их элементарным компонентам. Это значит, что прежде чем произойдет оценка информации в полном объеме, осуществляется минимальный анализ его составных частей. Это служит основанием для создания микросистемы упражнений, направленной на выработку речевых умений: построить сообщение на основе его плана; передать содержание прослушанного (прочитанного) текста и т.п.

Альтернативным сравнению с эталоном и подетальному анализу как средствам распознавания паттернов является *прототипное сравнение*, под которым понимается не только абстракция из набора стимулов, но и "краткий конспект", наилучшая репрезентация данного паттерна. В этом процессе принимает участие и *долговременная память*, в которой, как доказано, хранятся не конкретные эталоны и тем более не детальные признаки многочисленных паттернов, которые приходится опознавать, а своеобразная абстракция паттернов, служащая в качестве прототипа. Паттерн сопоставляется с прототипом и при наличии сходства происходит его опознание. *Паттерн* — это комплексное объединение сенсорных стимулов наблюдателем как принадлежащее некоторому классу объектов (7). Восприятие паттерна происходит в результате сравнения

стимулов с абстракциями, хранящимися в памяти и служащими в качестве идеализированных форм, с которыми сравниваются стимульные паттерны. С точки зрения теории прототипов предложены две модели: модель центральной тенденции, утверждающая, что прототип представляет собой среднее из набора образцов; и модель частоты признаков, которая говорит, что прототип представляет собой некую форму или результат суммирования наиболее часто встречающихся признаков. Применительно к процессу обучения речевому общению первая модель имеет практическую значимость для создания микросистемы упражнений, ориентированной на выработку умений: найти более подходящий ответ на определенный вопрос; а вторая модель предназначена для формирования умения обнаруживать наиболее частотные признаки объекта.

Мышление. В фазе мышления осуществляются процессы анализа, синтеза и обобщения. Мышление когнитивно, то есть происходит "внутренне", в уме. Оно есть процесс, при котором в когнитивной системе происходит некоторая манипуляция знаниями. Если рассматривать его с точки зрения теории переработки информации, то можно сказать, что мышление — это процесс, с помощью которого формируется новая мысленная репрезентация, то есть происходит преобразование информации.

Преобразование информации достигается в сложном взаимодействии мысленных атрибутов суждения, абстрагирования, рассуждения, воображения и решения задач (принятия решений).

При рассуждении достоверность вывода можно проверить путем дедуктивной логики. "Если посылки силлогизма истинны и

верна его форма, то вывод также верен, то есть что есть уверенность в правильности полученного заключения" (7, с.442). При индуктивном рассуждении, по Л.Р.Солсо, вывод скрыто или явно выражается на языке вероятности. *Принятие решений* основывается не только на результате хорошо продуманной силлогистической парадигмы, но и на прошлом опыте, а *выводы* — на том, что мы считаем наилучшим вариантом из всех возможных. Это означает нахождение способов решений. С точки зрения информационного подхода, во многих случаях, принимая решение, мы выбираем нужный вариант, постепенно отбрасывая менее привлекательные. Если какие-либо варианты не удовлетворяют минимальному критерию, они устраняются из рассматриваемого набора альтернативных решений. Эти важные моменты под методическим углом зрения дают возможность создать микросистему упражнений для формирования умений: делать вывод или дать оценку прочитанного (прослушанного) текста; выбирать наилучший (самый подходящий) вариант ответа; оценить важность (ценность) рассматриваемой проблемы обсуждения и т.п.

А б с т р а г и р о в а н и е. В фазе абстрагирования осуществляются процессы категоризации, концептуализации и классификации. *Категоризация* — одно из ключевых понятий в описании познавательной деятельности человека: в узком смысле это подведение явления, объекта, процесса и т.п. под определенную рубрику опыта, категорию и признание его членом этой категории; в широком смысле — процесс образования и выделения самих категорий, членения внешнего и внутреннего мира человека

сообразно сущностным характеристикам его функционирования и бытия, упорядоченное представление разнообразных явлений через сведение их к меньшему числу разрядов или объединений и т.п.; а также — результат классификационной деятельности.

Концептуализация — понятийная классификация, один из важнейших процессов познавательной деятельности человека, заключающийся в осмыслении поступающей к нему информации и приводящий к образованию концептов, концептуальных структур и всей концептуальной системы в мозгу человека.

Процесс концептуализации тесно связан с процессом категоризации: являя собой классификационную деятельность, они различаются вместе с тем по конечному результату или цели деятельности. Первый направлен на выделение неких минимальных единиц человеческого опыта в их идеальном содержательном представлении, второй — на объединение единиц, проявляющих в том или ином отношении сходство или характеризующихся как тождественные, в более крупные разряды. Эти когнитивные операции применительно к процессу обучения речевому общению позволяют построить микросистему упражнений, направленную на выработку умений: воспроизводить категоризованные элементы, факты по одному или нескольким параметрам (признакам).

Классификация — способность группировать объекты по одному или более параметрам, предполагающая понимание того, что субкатегории можно объединять (это называется трансформацией) для формирования высшей категории, от нее снова переходить к прежним субкатегориям (7, с.553).

Важным при обучении речевому общению представляется такое когнитивное положение, на основе которого можно: создавать или описывать аппарат упражнений, системы упражнений и микросистемы упражнений, направленные на выработку умений речевого общения; группировать подходящие подтемы в общую тему исследования; систематизировать виды речевой деятельности, формы и их разновидности, комбинированные речевые акты и их типы, разновидности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноград Т. К процессуальному пониманию семантики// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XII, М., 1983, с.123-170.
2. Eckardt В. What is cognitive science. Cambridge, 1993.
3. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. Под общ. ред. Кубряковой Е.С. М., 1996.
4. Демьянков В.В. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода.// Вопросы языкознания, 1994, # 4, с.17-33.
5. Зинченко В.П. Комментарий: Запорожец А.В. Избранные психологические труды. Т.1. М., 1986.
6. Найссер У. Познание и реальность// Смысл и принципы когнитивной психологии. М., 1976.
7. Солсо Р.Л. Когнитивная психология. М., 1996.
8. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма. Лингвистика, психология, когнитивная наука.// Вопросы языкознания, 1994, # 4.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ДВУАЗЫЧИЯ НА РЕЧЕВОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Двуязычие, как неизбежное общественное явление выступает предметом разностороннего изучения многих специалистов: лингвистов, педагогов, психологов, логопедов (Е.М. Верецагин, 1969; У. Вайнрайх, 1972, 1979; Б.М. Есаджания, 1997, 1999; В.В. Федорова, А.Л. Варданян, М.З. Гукасян, 1984; Н. Gordon, 1984)

В логопедии эта проблема рассматривается как с точки зрения определения ее влияния на речевое развитие, так и изучения особенностей речевых нарушений и их коррекции у двуязычных (Н.М. Филимопкина, 1980; Ж.А. Пайлозян, 1999 и др.)

В связи со сказанным, важно было определить насколько информированы учителя в этих вопросах.

С этой целью нами проведено исследование, задачей которого было изучить информированность учителей начальных классов и старшекурсников факультетов начального обучения педагогических вузов в вопросах двуязычия, речевых нарушений, особенностей их выявления и коррекции.

В исследовании приняли участие 538 учителей начальных классов, из них 154 учителя пяти школ Еревана, 268 - из 12 школ Гюмри и 116 - из пяти школ Ванадзора, а также 86 старшекурсников факультетов начального обучения педагогических вузов республики. Анкетированием выявлено, что 55%

опрошенных учителей имели педагогический стаж работы в школе от 6 до 25 лет, 29% - свыше 25 и 15% - более 30 лет. 69,8% опрошенных учителей имели высшее специальное образование, 3,2% - незаконченное высшее, а 27% - среднее специальное образование.

Результаты исследования показали, что среди всех опрошенных учителей 3,3% в какой-то степени знакомы со специальной логопедической литературой, а старшекурсники педагогических вузов, с данной литературой вообще не знакомы. Опрошенные учителя утверждают, что у 10% их учащихся они наблюдали различные нарушения речи. По данным опроса учителей Еревана этот показатель составляет 12,8%, Гюмри и Ванадзора - соответственно - 9,6% и 7,0%.

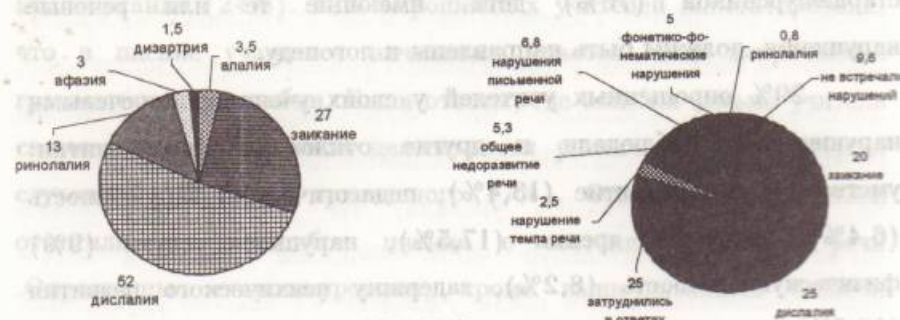
В плане исследуемой нами проблемы важно было выявить, какие именно нарушения речи чаще встречались учителям начальных классов у учащихся в процессе педагогической работы. Исследованием установлено, что в 25% случаев этим нарушением была дислалия, в 20% - заикание, в 6,8% - нарушения письменной речи. В 5,0% и 5,3% выявлены соответственно фонетико-фонематическое нарушение и общее недоразвитие речи. Некоторые учителя указывали также и такие речевые нарушения, как ринолалия (0,8%) и нарушения темпа речи (2,5%).

Следует отметить, что 9,6% учителей указали, что в своей педагогической практике каких-либо речевых нарушений среди своих учеников не встречали. Настораживает тот факт, что 2,5% опрошенных учителей затруднились отметить какое-то речевое

нарушение, и в графе анкеты на этот вопрос они поставили прочерк.

Необходимо отметить, что по определению опрошенных учителей, детей с дислалией в Гюмри больше (29,7%), чем в Ереване (22,2%) и в Ванадзоре (17,2%). Заикание же в своей педагогической практике они чаще встречали в Ванадзоре (29,3%). В Гюмри наличие заикания у своих учеников отметили 23,8%, в Ереване - 10,3% учителей.

На вопрос: "Какие речевые нарушения могут встречаться у учащихся начальных классов общеобразовательных школ?" старшекурсники педагогических вузов отметили дислалию (52%), заикание (27%), ринолалию (13%), а некоторые также отметили дизартрию (1,5%), алалию (3,5%) и афазию (3%) (рис. 1).

по данным старшекурсников

по данным учителей

Рис. 1. Основные речевые нарушения учащихся начальных классов общеобразовательных школ по данным анкетирования (в%).

Важно было выяснить, обращаются ли за помощью к учителям родители детей, имеющих речевые нарушения. 59% опрошенных учителей констатировали, что родители только в отдельных случаях обращаются к ним с просьбой оказания помощи их детям. 41% учителей отметили, что с такой просьбой к ним родители вообще не обращались. Нам важно было также определить в чем заключается практическая помощь учителей начальных классов своим ученикам, имеющим речевые нарушения. Анализируя ответы учителей, мы выявили, что 24% из них направляли таких учеников к логопеду, 42% педагогов пытались исправить речь сами, в условиях класса. 34% опрошенных учителей оказывали помощь этим детям только в повышении их успеваемости.

По мнению подавляющего большинства студентов-старшекурсников (76%) дети, имеющие те или речевые нарушения, должны быть направлены к логопеду.

29% опрошенных учителей у своих учеников с речевыми нарушениями наблюдали и другие отклонения в развитии: умственное недоразвитие (13,4%), педагогическую запущенность (6,4%), снижение зрения (17,5%), нарушение слуха (9%) физическую слабость (8,2%), задержку психического развития (18,6%) и нарушение поведения (13,8%).

40,5% старшекурсников также придерживаются мнения, что у учащихся с речевыми нарушениями могут проявляться и отклонения в развитии. По результатам наблюдений в период педагогических практик, проведенных в школах, они отмечали следующие отклонения, которые могут сопутствовать нарушениям

речи: умственное недоразвитие (57%), физическую слабость (13,3%), нарушение поведения (21,6) и снижение зрения, слуха (8,1%).

Анализируя и обобщая мнение опрошенных учителей начальных классов и старшекурсников об отрицательном влиянии речевых нарушений на школьную успеваемость учащихся, можно заключить, что большинство учителей (51%) и старшекурсников (54,6%) считают, что нарушения речи могут стать причиной школьной неуспеваемости. Кроме того многие учителя (30%) и старшекурсники (46,7%) отмечают, что нарушения речи мешают ученикам строить дружеские и деловые отношения со взрослыми и сверстниками.

По мнению опрошенных учителей основные ошибки письма у учащихся связаны с невнимательностью (41%), с незнанием правописания (24%). 12% опрошенных учителей констатировали, что в письме учащихся начальных классов чаще встречаются грамматические ошибки. Были ответы, где ошибки письма учителя связывали с нарушением деятельности различных анализаторов: слухового (4%) или зрительного (7%). Однако 12% учителей отметили связь ошибок письма с состоянием устной речи. Опрошенные старшекурсники, кроме вышеуказанных ошибок письма у учащихся, выделяли также пропуски и перестановки букв и слогов (32,1%) и ошибки, вызванные воздействием диалекта (2,4%) (рис. 2).

Рис. 2. Виды ошибок письма учащихся начальных классов общеобразовательных школ по данным анкетирования (в %)

В плане исследуемой проблемы нас интересовали также ответы, связанные с наличием двуязычия у учащихся начальных классов, и выявлением у них основных речевых нарушений и т.д.

Анкетирование показало, что 30% опрошенных учителей начальных классов считают, что большинство их учеников говорят на двух языках. 31,6% указали, что двуязычные ученики составляют незначительную часть учащихся класса, а 38,4% засвидетельствовали, что среди учащихся их классов двуязычных нет.

По мнению опрошенных учителей у двуязычных учащихся начальных классов чаще всего встречаются такие нарушения речи, как дислалия (8,0%), нарушения письменной речи (4,7%) заикание (4,4%) и общее недоразвитие речи (2,2%). 21,7%

опрошенных учителей отметили, что они затрудняются указать речевые нарушения своих двуязычных учащихся, а 50% констатировали, что у двуязычных учащихся не наблюдали каких-либо речевых нарушений.

На вопрос: "На каком языке больше ошибок допускают двуязычные учащиеся?" 49% испытуемых не смогли ответить. 22% опрошенных отмечают, что как на родном, так и на втором языке двуязычные учащиеся допускают примерно одинаковое количество ошибок. 15% учителей утверждает, что больше ошибок двуязычные дети допускают на родном языке, и столько же учителей отмечают неродной язык.

Итак, анкетирование учителей и старшекурсников свидетельствует, что большинство из них недостаточно осведомлены о нарушениях устной и письменной речи учащихся и особенностях их проявлений, о средствах и методах их устранения. Это особенно проявляется в отношении двуязычных учащихся. Видимо, сказывается; недостаточная компетентность учителей начальных классов в данных вопросах, неумение отличить временные трудности от тех, которые носят специфический характер, недостаточный контакт учителей и логопедов, слабая постановка логопедической работы в школах и отсутствие научно-методических разработок по данной проблеме.

На основании результатов исследований нами разработаны практические рекомендации, методические приемы и учебные задания (игры, игровые упражнения, диктанты и др.) в помощь учителям общеобразовательных школ для своевременного выявления нарушений речи и их преодоления вместе с логопедом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма), - М.,1969.-160с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты.- Киев,1979.-261с.
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие//Новое в лингвистике.-вып.6.-М.,1972.-С.25-60.
4. Есаджанян Б. М .Краткое обоснование концепции дву- и полиязычного образования в национальной школе//Дшир.- Ереван,1997.-N1-2.-С.31-34.
5. Есаджанян Б.М.Статус русского языка в РА в контексте современности и система образования//Русский язык в Армении.- Ереван,1999.-N1.-с.7-12.
6. Федорова В.В.,Варданян А.Л.,Гукасян М.З. Особенности работы учителя -логопеда в национальной школе с русским языком обучения//Дефектология.-N4.-М.,1984.-С.45-47.
7. Филимошкина Н.М. Разграничение речевой патологии от проявлений билингвизма//Дефектология.-М.,1980.,С.22-26.
8. Пайлозян Ж.А. Особенности логопедической работы при афазии у билингвов//Проблемы патологии развития и распада речевой функции.- СПб.,1999.-С.135-139.
- 9.Gordon H. Cerebral organization in bilinguals .-Braun Lang,1980.- P.225-268.

АРА САГАТЕЛЯН

ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АРМЕНИИ

Эволюция веками сложившейся традиционной системы образования сегодня переживает, в буквальном смысле слова, революционный бум, обусловленный особенностями постиндустриального общества. В нем первостепенную роль приобретают компьютерные и коммуникационные технологии, венцом которых в настоящее время является глобальная информационная сеть – Интернет.

Глобализация мирового экономического рынка, имевшая место благодаря высоким технологиям, кризис теорий социально-экономического развития, заставили все мировое сообщество по-новому взглянуть на роль человеческого фактора* в экономике, выдвигая в качестве основных приоритетов его развития знание и информацию.

Как показали итоги Всемирной конференции ЮНЕСКО по высшему образованию (1), во всем мире отмечается неуклонный рост желающих получить высшее образование, о чем свидетельствуют следующие данные по возрастающей динамике: 1970г. – 28 миллионов студентов; 1981г. – 51 миллион; 1995 – 82 миллиона студентов/ и пр...

Констатируется, что в условиях постиндустриального или информационного общества главной производительной силой становится прослойка «синих воротничков» - менеджеров – научная и научно-техническая интеллигенция, по-новому решающая проблемы развития будущего, управления на макро и микроуровнях, работающая с компьютерами и обеспечивающая новыми технологиями более высокую производительность труда.

* «Человеческий фактор», т.1 (под редакцией Г.Сагванди, Москва, Мир 1991 г.)

Внимание акцентируется на том, что сегодня и в обозримом будущем все будут решать уровень образования, объем и степень получаемых знаний. Из чего следует, что будущее за теми странами, которые смогут превзойти других в освоении новых знаний, научных достижений и трансформации их в современные технологии. Оптимальным вариантом образования в этом случае является непрерывное и направленное мобильное обучение по системе:

обучение – повышение квалификации – переквалификация – получение дополнительного образования. Подобному социальному заказу общества отвечает дистанционное образование, основанное на инновационных компьютерных технологиях и общепризнанное, как образование XXI века.

По данным мировой статистики (2) число учебных заведений, ведущих подготовку кадров по нетрадиционным технологиям неуклонно растет. В последние десятилетия темпы роста числа обучающихся в системе дистанционного образования значительно превышают темпы роста численности студентов очных отделений. По принципам дистанционного образования работают мегауниверситеты, в отдельные из которых ежегодный прием колеблется от нескольких десятков тысяч до ста тысяч студентов и более (4, 5) при бюджете от 10 до 300 миллионов долларов. Основные центры дистанционного образования действуют в Европе: Великобритания, Германия, Франция, Нидерланды, Норвегия, Испания, Израиль; в Северной Америке – США, Канада; в Южной Америке – Бразилия, Мексика; в Африке – Южно-африканская республика; в Азии – Индия, Китай, Япония; на Ближнем Востоке – Иран, Турция. Из стран СНГ дистанционное образование интенсивно развивается в России. Здесь в настоящее время действуют более 70 региональных центров новых информационных технологий, на базе которых Министерством образования России планируется создание Российского Университета дистанционного образования. В плане координации работ, международного сотрудничества и прогресса в области дистанционного образования особая роль принадлежит Институту ЮНЕСКО по информационным технологиям в

образовании. В Армении по дистанционному образованию работают зарубежные филиалы: СГУ (Россия), «Линк» – Великобритания. Национальная политика в данном вопросе пока отсутствует.

Между тем, создание и развитие системы дистанционного образования отвечает как потребностям населения Армении, так и интересам государства. Она способствовала бы повышению образовательного уровня населения и спаду социальной напряженности, ввиду своей гуманистичности, экономической эффективности (стоимость), гибкости и доступности.

Согласно общепринятым определениям (3, 4), дистанционное образование является одной из форм непрерывного образования, которое призвано реализовать право человека на образование и получение информации. Дистанционное образование – это комплекс образовательных услуг, предоставляемых широким слоям населения с помощью специализированной информационно-образовательной среды, которая базируется на средствах обмена учебной информацией на расстоянии (компьютерная связь, электронная почта, интернет, спутниковое телевидение, радио и т.д.).

Информационно-образовательная среда дистанционного образования представляет собой системноорганизованную совокупность средств передачи данных, информационных ресурсов, протоколов взаимодействия, аппаратно-программного и организационно-методического обеспечения, ориентированного на удовлетворение образовательных потребностей пользователя.

Дистанционное обучение – это совокупность информационных технологий, обеспечивающих доставку обучаемым основного объема изучаемого материала, интерактивное взаимодействие обучаемых и преподавателей в процессе обучения, предоставление студентам возможности самостоятельной работы по освоению изучаемого материала.

Дидактическая система, основанная на использовании компьютерных средств в обучении, позволяет максимально

индивидуализировать процесс обучения. В данном случае наибольшие трудности представляют не технические системы, а чисто дидактические, связанные с программой обучения. Диалоговая система «преподаватель-ученик», трансформированная в новой образовательной среде в триаду «преподаватель-ученик-компьютер», с одной стороны максимально повышает учебно-методическую значимость работы преподавателя, а с другой выдвигает более строгие требования к расширению самостоятельной работы обучаемого. Новые технологии получения знаний, основанные на использовании дидактических свойств компьютера, позволяют индивидуализировать учебный процесс при сохранении его целостности за счет интеллектуальных компьютерных систем. Использование же в обучении телекоммуникационных сетей, по существу, обеспечивает эффект непосредственного общения между преподавателем и обучаемым независимо от дальности расстояния друг от друга. В ходе дистанционного обучения на преподавателя возлагаются такие функции, как координация учебного процесса, корректировка преподаваемого курса, консультирование при составлении индивидуальных учебных планов, руководство учебными проектами и др. Он управляет учебными группами взаимоподдержки, помогает обучаемым в их самоопределении.

Характерными чертами дистанционного образования являются: гибкость, экономическая эффективность, модульность, а также специфика «носителей информации». Модульность и носители информации выступают в качестве стержня дидактической базы ДО и по своему требуют отдельного рассмотрения.

Модуль - структурный элемент, включающий материал различных циклов обучения, который может быть интегрирован в различных комбинациях и временной последовательности; это объем учебного материала, состоящий из одного или множества учебных элементов и модульных единиц, а также практические навыки, которые должен получить обучаемый для выполнения какой-либо конкретной работы.

Основой модульного метода являются следующие принципы:

1. Учебные программы подготовки должны максимально соответствовать требованиям конкретного вида работ, а также учитывать индивидуальные особенности обучающихся (уровень общего образования, способности обучающихся, способности к обучению, мотивацию и т.д.);
2. Обучение должно вестись по пути постепенного накопления знаний. Переход к следующему уровню осуществляется индивидуально, после прохождения предыдущего;
3. Учебные материалы ориентированы на обучаемых, т.е. должны быть представлены в таком виде, чтобы по ним можно было обучаться самостоятельно, или под общим руководством тьютора;
4. Учебные программы должны быть гибкими, с целью их приспособления к конкретным условиям работы, уровню общего образования и индивидуальным способностям обучаемых;
5. Обучающий модуль может содержать возвраты к предыдущим блокам. Некоторые фрагменты учебной деятельности выполняются более одного раза, тем самым взаимосвязь блоков реализуется как преемственность различных ступеней обучения.

Применение модульной системы обучения создает условия для осознания самостоятельного достижения обучаемыми определенного профессионального уровня подготовленности к определенным видам работы.

Модуль представляет собой совокупность функционально взаимосвязанных самостоятельных учебных элементов, которые имеют содержательные и функциональные отличия.

Формирование учебных элементов является наиболее трудоемкой и ответственной частью работы по модульному методу обучения. Эта работа должна выполняться специалистами высокой квалификации в соответствующей области.

Модульный метод обладает рядом особенностей:

законченностью структурных единиц, самостоятельностью, целевой установкой, наличием учебного элемента, выполняющего методические функции, что позволяет его успешно использовать в дистанционном обучении.

Предоставление информации для обучаемых осуществляется в виде

- Печатных материалов (учебно-методические комплекты литературы и заданий);
- Электронных материалов (компьютерные образовательные среды, базы данных, банки знаний, электронные учебники);
- Аудио и видеопроодукции;
- Телевизионных передач;

Носителями информации являются:

- Книги;
- Гибкие магнитные, лазерные или жесткие диски;
- Аудио и видеокассеты.

В качестве средств обучения в ДО используются

- Учебно-методические комплекты;
- Компьютеры;
- Телефоны;
- Магнитофоны;
- Видеомагнитофоны;
- Специальная техника (мультимедиа).

Центральным звеном системы дистанционного образования являются средства коммуникации и их транспортная основа, которыми Армения сегодня обладает. Их роль заключается в обеспечении образовательного процесса следующим:

- Необходимыми учебными и учебно-методическими материалами;
- Связью между преподавателем и обучаемым;
- Обменом управленческой информацией внутри системы ДО;

- Выходом в международные информационные сети (также для подключения в СДО зарубежных пользователей).

Предпосылки создания в Армении национальной системы дистанционного образования обуславливаются рядом причин социально-экономического и политического характера, к числу которых относятся:

1. Резкий спад уровня образованности населения в республике по сравнению с его уровнем в составе СССР. По официальным данным 51% школьников оставляют школу, недоучившись до конца. 48% призывников не имеют среднего образования.
2. Острая потребность сельских школ республики в преподавателях, роль которых выполняют выпускники с десятиклассным образованием.
3. Безработица, исчисляемая приблизительно в 40000 человек*. Преобладающую часть из них составляют специалисты с высшим образованием.
4. Потребность в повышении квалификации работников гос. аппарата различного уровня в республиканском масштабе.
5. Неуклонный рост иммиграции, обусловленный тяжелым социально-экономическим положением и невостребованностью кадров.
6. Наличие многомиллионной диаспоры в ближнем и дальнем зарубежье.
7. Ограниченная пропускная способность вузов по традиционным формам обучения по сравнению с существующим запросом на высшее образование по определенным специальностям и прочее.

Вышеперечисленное выдвигает вопрос организации и развития системы дистанционного образования в число приоритетов национальной безопасности страны. Она создаст возможность гражданским и военным лицам, безработным, студентам, школьникам и самым широким слоям населения, как в пределах республики, так и за рубежом равные образовательные возможности обучения на родном языке, повысит качество уровня образования за счет более активного использования

* Официальные данные Министерства социального обеспечения РА.

научного и образовательного потенциала ведущих университетов и вузов республики и зарубежья. Создание СДО, по существу, расширит образовательную среду Армении и будет способствовать полной реализации права человека на получение образования любого уровня, в любое время и в любом месте.

В условиях Армении система дистанционного образования может содействовать решению ряда социальных проблем, к числу которых относятся:

- Восстановление и повышение уровня образованности общества;
- Реализация потребностей населения в тех видах образовательных услуг, в которых оно нуждается;
- Снижение уровня безработицы, за счет подготовки и перепрофилирования безработных в соответствии с потребностями экономики страны;
- Возможность получения образования для лиц, отбывающих повинность;
- Повышение образовательного уровня военнослужащих, работников МВД и погранвойск;
- Повышение социальной и предпринимательской активности;
- Интегрирование в единое образовательное пространство дистанционного образования в рамках СНГ и мировой образовательной системы, что обеспечит возможность получения нострифицированного образования в любом месте.

Предпосылки развития дистанционного образования в Армении базируются на таких социальных группах, как

- Молодежь, не имеющая возможности получить образовательные услуги в традиционной системе образования в силу ее ограниченной пропускной способности, либо необходимости совмещения учебы с работой;
- Студенты или лица, намеревающиеся получить дополнительное образование;
- Лица, имеющие медицинские ограничения для обучения в стационарах;

- Менеджеры различного уровня, работающие на предприятиях всех форм собственности;
- Преподаватели системы образования;
- Лица, проходящие действительную срочную службу в вооруженных силах Армении и персонал службы МВД;
- Уволенные и сокращенные с места работы граждане;
- Демобилизованные из вооруженных сил Армении;
- Руководители центральных и региональных органов власти;
- Граждане, имеющие образование и желающие приобрести новые знания;
- Лица, отбывающие наказание в местах лишения свободы;
- Армяноязычное население ближнего и дальнего зарубежья и др.

Важнейшими социальными приоритетами системы дистанционного образования в период её создания и первоначального функционирования могут явиться:

1. Широкомасштабное обеспечение подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров для образовательных, конверсионных, региональных и ряда других государственных и общественных программ, обеспечивающих развитие приоритетных отраслей экономики и социальной сферы республики.
2. Эффективное предоставление населению образовательных услуг высшей школы по специальностям и дисциплинам, пользующимся максимальным спросом, неудовлетворенным традиционной системой обучения.
3. Первоочередное развитие инфраструктуры СДО в стратегически важных программах и горных районах с целью предоставления населению возможности получения общего и любого уровня профессионального образования по месту жительства, что поможет предотвратить отток трудоспособного населения и молодежи и создать местные кадры, отвечающие потребностям социально-экономического развития районов.

4. Развитие интегральных форм дистанционного образования, создающих условия для качественно новой академической мобильности студентов. Одновременное обучение в различных учебных заведениях, как местных, так и зарубежных, переход от одной образовательной программы к другой, из одного учебного заведения в другое и т.д.

Основными задачами, связанными с созданием системы дистанционного образования в Армении по существу являются:

- Разработка концепции развития системы дистанционного образования в Армении.
- Создание межвузовского центра по дистанционному образованию;
- Интенсификация начатого в республике процесса компьютеризации. В целях удешевления стоимости компьютерной техники, создание льготных форм налогообложения;
- Создание правового поля, обеспечивающего развитие системы дистанционного образования;
- Разработка теоретических, научно-психологических основ и конкретных методик дистанционного обучения с учетом социо-культурной, профессиональной, этнической, возрастно-психологической и иной специфики пользователей ДО;
- Создание специализированных информационно-образовательных сред и курсов ДО;
- Развитие широкого двухстороннего и многостороннего сотрудничества в области дистанционного образования.

А также целый ряд мероприятий, находящихся в стадии изучения.

Развитие системы дистанционного обучения, использующей методы, основанные на современных технологических достижениях с высокой степенью охвата и дальностью действия, должно способствовать укреплению международных позиций Армении, поскольку сегодня образование становится предметом взаимопроникновения как знаний и технологий, так и инструментом борьбы за рынок и решения геополитических задач.

В случае реализации национальной программы, система дистанционного обучения (СДО) дополнит существующие очные и заочные системы обучения. Она естественным образом интегрируется в эти системы, совершенствуя и развивая их, способствует усилению взаимопроникновения разнообразных образовательных структур и развитию непрерывного образования граждан. За счет создания и функционирования мобильной информационно-образовательной среды ДО и сокращения удельных затрат на обучаемого в сравнении с традиционными системами образования СДО обеспечит принципиально новый уровень доступности образования при сохранении его качества.

Таким образом, ДО является наиболее гуманной и перспективной формой образования широких слоев населения в XXI веке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепция информатизации образования (Информатика и образование. №6, 1988, стр. 3-25).
2. Высшее образование в XXI веке. Подходы и практические меры. (Материалы Всемирной конференции по высшему образованию. Париж, 5-9 октября 1998 г. (Москва 1999)).
3. Научно-аналитический обзор: Состояние и перспективы развития дистанционного образования в системе подготовки и переподготовки служащих государственного управления Российской Федерации. Москва, 1999.
4. Филатов О.К. Информатизация современных технологий обучения в высшей школе. Ростов, 1997.
5. Компьютерные технологии в дистанционном обучении. (Новые информационные технологии в образовании. Выпуск 12, Москва, 1997).
6. Дистанционное обучение, опыт проблемы, перспективы. (Новые информационные технологии в образовании. Выпуск 5-й, Москва 1997).

ՌՈՒԲԵՆ ԱՂՈՒԶՈՒՄՅԱԸ
ՄԱՐԻՆԵ ՊԵՏՐՈՍՅԱԸ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

ՕԺՏՎԱԾ ԵՐԵՒԱԼՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Օժտված երեխաների բացահայտումը, կրթությունը, ուսուցման մեթոդների մշակումը, համապատասխան մանկավարժական կադրերի պատրաստումը և այս ուղղություններով գիտահետազոտական աշխատանքները վաղուց անհրաժեշտություն են դարձել:

Օժտվածության խնդիրը և թե ինչ գործոններով է այն պայմանավորված, վաղուց է հետաքրքրում հետազոտողներին: Այս խնդրին առնչվելիս առաջնային է դառնում այն հարցը, թե ինչ է իրենից ներկայացնում օժտվածությունը: Ֆենոմենը: Օժտվածության հաճախ նշվող բնութագրականներից են իմացական ակտիվության և հետաքրքրասիրության անսովոր վաղ դրսևորումները, մտավոր օպերացիաների արագ և ճշգրիտ կատարումը՝ պայմանավորված ուշադրության կայունությամբ և օպերատիվ հիշողությամբ, տրամաբանական մտածողության ձևավորվածությամբ, ակտիվ բառապաշարի հարստությամբ, բառային ասոցիացիաների արագությամբ, յուրօրինակությամբ, խնդիրների լուծմանը ստեղծագործական մոտեցման ակտիվ դիրքորոշմամբ, ստեղծագործական մտածողության և երևակայության զարգացման մակարդակով, սովորել կարողանալու համար անհրաժեշտ գործոնների տիրապետմամբ:

Օժտվածություն հասկացության մեջ կարևոր տեղ է գրավում միակողմանի օժտվածությունը: Երբ մտավոր ընդունակությունների կառուցվածքում կան տարբերություններ, այսինքն՝ որոշ ընդունակություններ զարգացած են բացառիկ ձևով, չնայած, որ մյուսները միջինից ցածր մակարդակի են: Միակողմանի օժտվածությունը հաճախ նույնացնում են

հատուկ մտավոր ընդունակությունների հետ, բայց իրականում միակողմանիությունը նշանակում է աններդաշնակություն ընդունակությունների միջև, այսինքն՝ մարդու որոշ ընդունակություններ չեն համապատասխանում տարիքային նորմային: Եթե տվյալ աշակերտը երաժշտական բարձր ընդունակություններ ունի, չի նշանակում, թե նրա մյուս ընդունակությունները զարգացած չեն: Որպես կանոն, հատուկ ընդունակությունները զարգանում են բավականին զարգացած ընդունակությունների ֆոնի վրա: Միակողմանի օժտվածությունը ուսումնական գործընթացի միակողմանի ուղղվածության հնարավոր հետևանքներից մեկն է հանդիսանում:

Տարբերակում են օժտվածության մի քանի տիպեր՝ հոգեշարժողական, ինտելեկտուալ, ստեղծագործական, ակադեմիական, սոցիալական և հոգևոր:

« Օժտվածություն » տերմինը ունի բավականին շատ հոմանիշներ՝ մտավոր ընդունակություններ, ինտելեկտ, ինտելեկտուալ ընդունակություններ, իմացական ընդունակություններ, մտավոր զարգացածության բարձր մակարդակ և այլն: Մտցնելով օժտված երեխաներ հասկացության մեջ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ բնորոշումը, անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե ինչ է նշանակում «բարձր»: Ընդունված տեսակետ է, որ բարձր մակարդակը որոշվում է համապատասխան տարիքային նորմի միջոցով, իսկ դրա համար ցուցանիշ է հանդիսանում տվյալ տարիքային խումբը: Բոլոր երեխաները իրենց ֆիզիկական և մտավոր զարգացման ընթացքում անցնում են զարգացման նույն հաջորդական փուլերով: Զարգացման նույն հաջորդականությունը տարբեր երեխաներ անցնում են տարբեր արագությամբ և հաջորդ փուլին հասնում են տարբեր տարիքներում: Մտավոր զարգացման մակարդակը անվանում են մտավոր տարիք և, հաճախ նույն անձնագրային տարիքը ունեցող երեխաները մտավոր տարիքով խիստ տարբերվում են իրարից: Վերջիններիս ընդունված է անվանել մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաներ: Զնույնացնելով մտավոր զարգացման բարձր մակարդակը օժտվածության / որն ավելի լայն հասկացություն է / հետ, հարկ է նշել, որ հասակակիցներից մտավոր տարիքով առաջ անցնելը, տարբերվելը առավել բնութագրական է օժտված երեխաների համար:

Նունսդի օժտվածության ախտորոշման արդյունավետությունը պայմանավորվում է հոգեբանական գրականության մեջ հայտնի մոտեցումների ընտրությամբ: Այսպես, կողմնորոշիչ կարող է լինել « օժտվածության » ֆենոմենի սահմանման ընտրությունը, տարբեր տարիքներում օժտվածության քանակական և որակական բնութագրականների / տեսակը, զարգացման մակարդակը և այլն / որոշման հնարավորությունը, հասարակության տարբեր խավերի և ազգային փոքրամասնությունների մոտ օժտվածության առանձնահատկությունների բացահայտումը, սոցիալական պայմանների դիտարկումը և այլն:

Թեստերը այն հիմնական միջոցներն են, որոնք կիրառվում են օժտվածության բացահայտման համար: Պահանջները, որոնք առաջադրվում են այդ թեստերին, հետևյալներն են. ստանդարտիզացիան՝ անցկացման և արդյունքների գնահատման հաստատված միօրինակությունը, հուսալիությունը՝ միևնույն փորձարկվողների հետ թեստի կրկնակի անցկացման ժամանակ արդյունքների կայունությունը, վալիդությունը՝ պիտանելիությունն է այն որակի չափման համար, ինչի համար նախատեսված է թեստը: Ըստ օժտվածության տեսակների էլ՝ առանձնացնում են այն թեստերը, որոնք չափում են այս կամ այն որակը:

Անանիա Շիրակացու անվան ճեմարան - գիտակրթական համալիրի նպատակն է մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների կրթության կազմակերպումը: Դիմորդները ճեմարան ընդունվում են առարկայական քննությունների արդյունքների հիման վրա և, քանի որ գիտելիքները ոչ միշտ է, որ կարող են լինել մտավոր ընդունակությունների բացահայտման չափանիշ, անհրաժեշտություն է գիտելիքների ստուգմանը զուգահեռ կիրառել այնպիսի մեթոդներ, որոնք կբացահայտեն մտավոր ընդունակությունները նույնպես:

Նպատակ ունենալով բացահայտել, թե որքանով հոգեբանական մեթոդները կարող են նպաստել մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների ընտրությանը, ինչպես նաև՝ նրանց հոգեբանական առանձնահատկությունների լիարժեք բացահայտման համար մեթոդիկաների ճիշտ ընտրության միտումով՝ 1998թ.-ին ճեմարանի դիմորդների հետ

անցկացվել է հոգեբանական թեստավորում / հոգեբանական թեստավորում ճեմարանի դիմորդների հետ անցկացվում է յուրաքանչյուր տարի, սկսած 1998թ.-ից, ընդունելության քննություններից առաջ, այդ արդյունքները որևէ կերպ չեն ազդում ընդունելության վրա և միայն հետապնդում են հետազոտական նպատակ / :

Թեստավորումն անցկացնելուց առաջ մանրամասնորեն ուսումնասիրվել են այդ մեթոդիկաների կիրառման արտասահմանյան և նախկին ԱՊՀ երկրների փորձը: Ընտրվել և անցկացվել են 3 թեստեր, որոնք փորձարկվել են ճեմարանում սովորող սաներին թեստավորելու միջոցով:

Կիրառվել է Քեստելի՝ մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստը, որի արդյունքները բերվում են մտավոր զարգացման գործակցին՝ կամ ինտելեկտի գործակցին / IQ-ին /: Թեստի ընտրության ժամանակ հաշվի է առնվել կիրառելիությունը տարբեր մշակույթներում: Ճեմարանի սաների մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը բացահայտելու նպատակով կատարվել է հետազոտություն:

Գնահատման նպատակով կիրառվել է Քեստելի անձնային որակների 16 գործոնների թեստը: Թեստը տեղայնացվել է կրկնակի թարգմանության միջոցով: Յետագա տեղայնացումը կկատարվի արդեն թեստավորման արդյունքում ստացված տվյալների հիման վրա:

Կիրառվել է նաև « Ինտելեկտուալ լաբիլության թեստ », որը բացահայտում է ուշադրության տեղափոխելիության առանձնահատկությունները:

Ըստ որոշ աղբյուրների, որտեղ տրված է մանրամասն վերլուծություն, մտավոր զարգացման մակարդակի հետևյալ սահմաններն են ներկայացված, որն էլ մեր կողմից ընդունվել է որպես սկզբնական ելակետ:

Եթե $IQ = 100$, համարվում է, որ մտավոր զարգացումը /մտավոր տարիքը/ համապատասխանում է անձնագրային տարիքին, եթե $IQ < 100$, երեխայի մտավոր զարգացումը ետ է մնում իր տարիքից, եթե $IQ > 100$, մտավոր տարիքը գերազանցում է անձնագրային տարիքին:

Օժտված, այսինքն մեզ համար մտավոր զարգացածության շատ բարձր մակարդակ ունեցող համարվում է, ըստ մի աղբյուրի՝ 120 և ավելի, ըստ մեկ այլ գործնականորեն լին սարտուսկում արտահայտված արտագրային

աղբյուրի 130 և ավելի IQ ունեցողը, 160 և ավելի IQ ունեցողները համարվում են բարձր օժտվածությամբ երեխաներ / 7 /:

Ճեմարանի սաների համար մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը որոշելու համար կատարվել է հետևյալ հետազոտությունը: Ճեմարանի 1- 4-րդ կուրսերի սաների հետ անցկացվել է հոգեբանական թեստավորում՝ Քետտելի մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստի միջոցով, որոշվել է մտավոր զարգացման գործակիցը / IQ/: Որից հետո հաշվարկվել է IQ-ի միջին քառակուսային շեղումը: Որոշվել է մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքը /IQ/, որը մոտավորապես հավասար է 101: Ընդունված թույլատրելի տատանման սահմանները ավելացնելուց հետո ստացվել է, որ ճեմարանականների միջին IQ-ն տատանվում է 95-105 սահմաններում, որն ամայժմ կիրառվում է որպես միջինին համապատասխանող ցուցանիշ: Ըստ դրա, պայմանականորեն կատարվել է հետևյալ բաժանումը՝ 105-110 IQ՝ միջինից բարձր մտավոր զարգացման մակարդակ ունեցողներ, 110-120 IQ՝ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցողներ, 120 IQ և ավելի՝ մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ ունեցողներ կամ օժտված երեխաներ:

IQ- ի այս բաժանումն էլ ընդունվել է որպես կողմնորոշող գործոն դիմորդների թեստային արդյունքների վերլուծության ժամանակ:

Կատարվել է համեմատական վերլուծություն բնագիտական և հումանիտար հոսքերի դիմորդների մտավոր զարգացման գործակիցների միջև, ինչպես նաև բոլոր դիմորդների համար մտավոր զարգացման գործակցի և ընդունելության քննությունների ցուցանիշների միջև:

Ըստ վերը նշված պայմանականորեն ընտրված մտավոր զարգացման գործակցի միջին արժեքի, կատարված համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ / 110 - 120 IQ / ունեցող երեխաների 100 տոկոսը ընդունվել են:

Դիմորդների մեջ չեն եղել 120 և ավելի IQ ունեցողներ, այսինքն մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ ունեցող երեխաներ:

105-110 IQ ունեցող / այսինքն մտավոր զարգացման միջինից բարձր մակարդակ ունեցող / դիմորդների 83,3 տոկոսն է ընդունվել: 95-105 IQ ունեցող / մտավոր զարգացման միջին մակարդակ / դիմորդների 53,6 տոկոսն է ընդունվել ճեմարան: 95-ից ցածր IQ ունեցող / մտավոր զարգացման միջինից ցածր մակարդակ / դիմորդների 43,4 տոկոսն է ընդունվել:

Ստացված արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ, ըստ թեստային արդյունքների, մտավոր զարգացման միջինից բարձր և բարձր գործակից ունեցող երեխաները ընդունելության ժամանակ ցուցաբերել են բարձր ցուցանիշներ և, որքան ցածր է գործակիցը, այնքան աստիճանաբար իջնում է ընդունվածների քանակը:

Հումանիտար և բնագիտական հոսքերի դիմորդների մոտ մտավոր զարգացման գործակիցների տարբերություններ չեն եղել:

Ընդունելության քննությունների ցուցանիշների հետ համեմատական վերլուծությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ ընտրված թեստերը կարելի է որպես լրացուցիչ կողմնորոշող գործոն կիրառել ընդունելության ժամանակ, ինչպես նաև ստացված բարձր արդյունքները հիմք համարել:

Կարևոր է ընդունելության ժամանակ հատուկ ուշադրություն դարձնել 110-ից բարձր IQ ունեցող երեխաներին: Ինչպես նաև մշակել միջոցառումներ՝ 105-110 IQ ունեցող երեխաների համար, որոնք չեն անցնում ընդունելության մրցույթով:

Չեստազայում անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ստեղծագործական ունակությունը որոշող թեստերի համակարգ մշակելու վրա: Օժտվածության ստեղծագործական ունակության գործոնի չափումը դժվարագույններից է: Խնդիրը նրանումն է, որ կրեատիվությունը հնարավոր չէ չափել սովորական միջոցներով, համեմատելով անհատական ցուցանիշը՝ համապատասխան տարիքային նորմին: Քանի որ ստեղծագործական գործընթացի անհատական էությունը ենթադրում է սովորականի սահմաններից անցում, ոչ թե մեկ, այլ մի քանի պատասխաններ, որոնցից յուրաքանչյուրն էլ յուրովի հանդիսանում է «ճիշտ»: Այս հանգամանքը, իհարկե բացառում է որևէ չափանիշի /նորմի/ ստեղծման հնարավորություն: Այդ իսկ պատճառով էլ, բոլոր հայտնի թեստերը գործնականորեն չեն պարունակում ստեղծագործական առաջադրանքներ և

հետևաբար չեն տալիս օժտված երեխայի ստեղծագործական ունակության բավարար բնութագրականը: Հենց այս հանգամանքն էլ անհնար դարձրեց վերը նշված հետազոտության ժամանակ բացահայտել ստեղծագործական ունակությունները:

1998թ.-ին թեստավորվել են նաև ճեմարանում սովորող 183 սաներից 125-ը, որոնք սովորում են 1-3-րդ կուրսերում: Հետազոտության նպատակն էր բացահայտել սաների հոգեբանական առանձնահատկությունները, մտավոր զարգացման մակարդակը ըստ մտավոր զարգացման գործակցի՝ IQ-ի և ինտելեկտուալ լաբիլությանը, խնդիր ունենալով համեմատական վերլուծություն անցկացնել վերը նշված գործոնների և առաջադիմության հետ, բացահայտել այն գործոնները, որոնք խանգարում են մտավոր զարգացմանը ուսումնական գործընթացում, փորձել շտկել դրանք և նպաստել ընդունակությունների լիարժեք բացահայտմանն ու զարգացմանը, ուսուցման առավել արդյունավետ կազմակերպմանը:

Արդյունքները վերլուծվել են երկու կերպ՝ ըստ IQ-ի / մտավոր զարգացման մակարդակի / , ըստ առաջադիմության ցուցանիշների: Համեմատական վերլուծություն է կատարվել նաև բարձր առաջադիմության և IQ գործակցիցների միջև:

Ստացված արդյունքների վերլուծությունը, ըստ վերը նշված չափանիշների ցույց է տվել, որ ճեմարանականների 2.4 % -ը միայն ունեն մտավոր զարգացման շատ բարձր մակարդակ: 11.2% - ը ունեն մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ, 13.6 % -ը՝ միջինից բարձր մակարդակ:

Առանձնացվել են 80 և ավելի տոկոս առաջադիմություն ունեցող երեխաները, դիտարկվել են նրանց IQ-ի չափանիշները: Ըստ ստացված արդյունքների կարելի է անել հետևություններ, որ 80 տոկոսից բարձր առաջադիմություն ունեցող երեխաները ունեն մտավոր զարգացման միջին և բարձր մակարդակ / 95-122 IQ / , իսկ բարձր IQ ունեցող սաները համապատասխան բարձր առաջադիմություն չեն ցուցաբերում:

Անհրաժեշտ է կատարել նաև սաների անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրություն և արդյունքների համադրություն թեստային արդյունքների հետ, մանրամասն ուսումնասիրելով

ուսուցման գործընթացը, գտնել բարձր մտավոր զարգացման մակարդակ ունեցող երեխաների ցածր առաջադիմության պատճառը և փորձել հաղթահարել դրանք:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առաջադիմությունը ոչ միշտ է, որ մտավոր զարգացման բարձր մակարդակի չափանիշ է, օժտված երեխաների հետ աշխատանքում անհրաժեշտ է ուսուցումը կազմակերպել անհատական ծրագրերով:

Պետք է դիտարկել նաև միակողմանի օժտվածության հարցը, որը կարող է որոշ երեխաների ցածր առաջադիմության պատճառը լինել, նման երեխաներին օգնել հաղթահարելու որոշ առարկաների հետ կապված դժվարությունները: Միջինից ցածր IQ ունեցող երեխաներին ընդգրկել հատուկ խմբերում և մտավոր զարգացման մակարդակը բարձրացնելու նպատակով հատուկ միջոցառումներ ձեռնարկել:

Ինտելեկտի գործակցով երեխաների մտավոր զարգացման վերաբերյալ կողմնորոշումը կարևոր է, բայց ունի իր թերի կողմերը և երեխաների օժտվածության բացահայտման խնդիրներում միանշանակորեն դրանով առաջնորդվելիս կարելի է սխալվել, մասնավորապես, եթե հաշվի առնենք մտավոր զարգացման հնարավոր անհավասարաչափությունը, միակողմանի օժտվածությունը, ստեղծագործական ուղղվածությունը / կրեատիվությունը / և այլն:

Որպեսզի պարզենք, թե որքանով է ճեմարանում ուսուցումը նպաստում երեխաների մտավոր զարգացման մակարդակի բարձրացմանը, կատարվել է հետազոտություն: Թեստավորվել են ճեմարանի 1-ին կուրսի 19 աշակերտ՝ ըստ Ռավենի մշակույթից անկախ ինտելեկտի թեստի: Նույն աշակերտների խումբը թեստավորվել է նաև 4-րդ կուրսում:

Ըստ թեստի 1-3 բալլը՝ դեֆեկտային ընդունակություններն են / պաթոլոգիա/, 4-8՝ միջինից ցածր ընդունակություններ, 9-15՝ միջին, 16-18՝ միջինից բարձր, 19-20՝ հատուկ զարգացած ընդունակություններն են:

Թեստավորման արդյունքները հետևյալն են. 1-ին կուրսում միջին ինտելեկտը ստացվել է 13,6 , 4-րդ կուրսում՝ 15, 8: Ինտելեկտի աճը կազմում է 2.2 բալլ և փոքր տարբերությամբ միջինից անցել է միջինից բարձր սահմանին:

ԳՆԵԼ ՍԵՂՐԱԿՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՇԽԱՏԱԼՔԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱԺԱՆՄԱԼ
ՆԵՐԿԱ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Այսօր, երբ համաշխարհային տնտեսությանը հատուկ է տնտեսական աճի արագ տեմպեր, հույժ կարևոր է դառնում Հայաստանի տնտեսության համապատասխանեցումը միջազգային ստանդարտներին և արդյունավետության ցուցանիշներին: Ինչպիսի՞ն է Հայաստանի դերը աշխատանքի միջազգային բաժանման ներկա համակարգում և ի՞նչ ուղղություններով այն կարող է զարգանալ: Կարո՞ղ է արդյոք մեր տնտեսությունը, առկա (սահմանափակ) ռեսուրսները արդյունավետ օգտագործելով՝ միջազգային շուկայում մասնագիտանալ որոշ ապրանքների արտադրության մեջ և կազմակերպել դրանց արդյունավետ արտահանում:

Ինչպես գիտենք, ԽՍՀՄ ժամանակաշրջանում Հայաստանի արտահանման մեջ հիմնական մասը կազմում էր վերամշակող արդյունաբերության ճյուղերի արտադրանքը (մեքենաներ և սարքավորումներ, տրանսպորտի միջոցներ, քիմիայի և նրա հետ կապված արդյունաբերության ճյուղերի արտադրանք): Տնտեսական և հատկապես էներգետիկ ճգնաժամի պայմաններում այս ճյուղերի արդյունաբերական ձեռնարկությունները մատնվեցին անգործության: Աղետալի չափերով կրճատվեց համախառն ներքին արդյունքի ծավալները: Հարց է առաջանում, կարո՞ղ էր արդյոք Հայաստանը ապահովել տնտեսական աճ և կազմակերպել նախկին ծավալներին համապատասխան արտահանում, եթե չլիներ տնտեսական ճգնաժամը: Հայաստանի հիմնական առևտրային գործընկերները նախկին Խորհրդային և սոցիալիստական երկրներն էին և արտահանման (ինչպես նաև ներմուծման) հիմնական բաժինը ընկնում էր այս երկրներին: Նախապես պլանավորված գների, քանակի և առաքման վայրի պայմաններում թողարկվող արտադրանքի որակը սկսում էր ավելի ու ավելի քիչ դեր խաղալ:

Վերը նշվածը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ հոգեբանական մեթոդների կիրառումը մտավոր զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երեխաների ընտրության, ինչպես նաև ուսուցման կազմակերպման հարցում կարող է մեծ նշանակություն ունենալ: Անհրաժեշտ է մշակել, տեղայնացնել հոգեբանական մեթոդիկաների փաթեթ, որը հնրավորություն կտա բացահայտել տարբեր ընդունակությունների զարգացման մակարդակը, դրանց ուղղվածությունը: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել օժտված երեխաների արդեն ձևավորված ընդունակությունները, ընտրել համապատասխան ուսուցման եղանակներ: Առաջին հերթին սրան կարելի է հասնել ուսուցման տարբերակված, առանձին դեպքերում նաև՝ անհատական ծրագրերի միջոցով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Анастаси А. Психологическое тестирование, М-1982.
2. Артемьева Ф. И. Методологический аспект проблемы способностей, М-1977.
3. Бурлачук А. Р., Морозов С. М. Словарь — справочник по психологической диагностики, Киев — 1989.
4. Вопросы психологии способностей. Под ред. В. А. Крутецкого, М-1973.
5. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети, М-1991.
6. Общая психодиагностика. Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина.
7. Психология одаренности детей и подростков. Под ред. И. С. Лейтеса, М- 1996.
8. Платонов К.К. Проблемы способностей, М-1973.

Արտադրության ծավալների ընդլայնումը կրում էր հիմնականում էքստենսիվ բնույթ, իսկ աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպը սկսած 60-ական թվականների վերջերից սկսում էր ավելի ու ավելի հետ մնալ զարգացած երկրներին հատուկ ցուցանիշներից:

ԽՍՀՄ անկումից հետո, առաջինը կապերը խզվեցին Եվրոպայի նախկին սոցիալիստական երկրների հետ, որոնք միանգամից իրենց հայացքները ուղղելով դեպի արևմուտք, սկսեցին գտնել նոր առևտրային գործընկերներ՝ ձգտելով արտադրության արդյունավետության չափանիշները համապատասխանեցնել արևմտյանին: Դա առաջին հերթին ենթադրում էր նոր արտադրողականության ժամանակակից ստանդարտներին համապատասխան արտադրության միջոցների, մեքենաների և սարքավորումների ձեռք բերում զարգացած երկրներից: Ջարգացած երկրների լայն չափերի հասնող ֆինանսական օգնությունը (կառուցվածքային, տեխնիկական վարկեր և այլն) թույլ տվեց նրանց կապիտալ ներդրումներ կատարել արդյունաբերության գրեթե բոլոր ոլորտներում և ավելի թեթև տանել տնտեսական ճգնաժամը:

Նախկին ԽՍՀՄ-ում, քաղաքական անկայուն իրավիճակի պայմաններում, արագ խզվեցին կապերը նաև խորհրդային հանրապետությունների միջև և համապատասխան, ռեալ ֆինանսական օգնության բացակայության պայմաններում ազգային անկախացած տնտեսությունները հայտնվեցին կաթվածահար վիճակում: Նույնիսկ Անկախ Պետությունների Համագործակցության ստեղծումը չչտկեց իրավիճակը:

Այսպիսով, Հայաստանը պետք է նոր գործընկերներ փնտրեր ԽՍՀՄ սահմաններից դուրս: Եթե նույնիսկ Հայաստանում պահպանվեր թողարկվող արտադրանքի նախկին ծավալները (ենթադրվում է, որ չկա շրջափակում և էներգետիկ ճգնաժամ), ապա ամենայն հավանականությամբ Հայաստանը չէր կարող կազմակերպել արդյունավետ արտահանում, քանի որ թողարկվող արտադրանքի որակը չէր համապատասխանում միջազգային չափանիշներին: «Տեխնոլոգիական խզումը» Հայաստանի և մյուս ինդուստրիալ երկրների միջև հասել էր այնքան մեծ չափերի, որ անհրաժեշտ էին լայնածավալ կապիտալ ներդրումներ արդյունաբերության գրեթե բոլոր ճյուղերում՝ այն զարգացնելու և թողարկվող արտադրանքի որակական հատկանիշները բարձրացնելու համար:

Հայաստանի տեղը աշխատանքի միջազգային բաժանման ներկա համակարգում հասկանալու համար նախ կատարենք նախորդ երեք տարիների արտաքին առևտրի վերլուծությունը ըստ առանձին ապրանքատեսակների:

Ինչպես վկայում են վիճակագրական տեղեկագրերը, Հայաստանը գրեթե բոլոր ապրանքատեսակների գծով ունի բացասական հաշվեկշիռ: Բացառություն են կազմում, կաշվի հումքի, մորթու և դրանցից պատրաստված արտադրանքը, կիսաթանկարժեք քարերը, ոչ թանկարժեք և թանկարժեք մետաղները: Նույնիսկ այնպիսի տրադիցիոն ճյուղը ինչպիսին քարի մշակումն է, ունի բացասական հաշվեկշիռ: Մանածագործական իրերի և կոշիկների արտահանման միտումները կայուն չեն և տարբեր տարիներին հաշվեկշիռը կամ դրական է, կամ բացասական: Վերը նշված դրական հաշվեկշիռով ապրանքատեսակները ունեն նաև արտահանման մեջ ամենամեծ տեսակարար կշիռը: Ներմուծման մեջ ամենամեծ տեսակարար կշիռն ունեն հանքահումքային արտադրանքը, մեքենաները և սարքավորումները:¹

Այսինքն, կարելի է եզրակացնել, որ Հայաստանը վերջին տարիներին մասնագիտացել է ոչ գիտատար ապրանքների արտադրության մեջ: Սա նշանակում է, որ մեր հանրապետությունը այժմ գտնվում է տնտեսության ինդուստրիալիզացիայի առաջին փուլում: Տնտեսական աննախադեպ անկումից հետո հանրապետության տնտեսական վիճակը ընդունելով որպես զրոյական տարբերակ, կարելի է ասել, որ այժմ զարգացնելով ոչ գիտատար ճյուղերի արտադրությունը և արտահանումը, կուտակվում է կապիտալ արդյունաբերության գիտատար ճյուղերի զարգացման համար:

Երկրորդ արտահանում կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է հաշվարկել, թե որ ճյուղերում է, որ այժմ Հայաստանը ունի համեմատական առավելություն: Առաջիկա տարիներին մեծացնելով այդ ճյուղերի արտադրությունը և արտահանումը, հնարավոր կլինի պարարտ հող ստեղծել մյուս ճյուղերի զարգացման համար:

¹ Աղբյուրը՝ Հայաստան տնտեսական միտումներ, հաշվարկներ քստ ՀՀ վիճակագրության ավիզների, հոկտեմբեր – դեկտեմբեր 1998, էջ 107 և «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ տնտեսական վիճակը 1999թ. հունվար - դեկտեմբերին» ՀՀ վիճակագրության նախաքարտայում, 2000, էջ 111, 112

ՀՀ տնտեսության ապագայի առանցքային խնդիրներից մեկն է գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ապրանքների արտադրության այն ուղղվածության անորոշությունը, որ Հայաստանը պետք է զարգացնի երկարաժամկետ հեռանկարում: Երկիրը պետք է մանրակրկիտ քննության առնի իր համեմատական առավելությունները: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է քննության առնել երկու այլընտրանքային ռազմավարությունների համեմատական առավելությունները, որոնք կարևորագույն նշանակություն ունեն երկրի տնտեսական աճի տեսանկյունից: Դեպի այլ երկրներ կողմնորոշված ռազմավարությունը պետք է ուշադրության կենտրոնում պահի արտահանման համար որակյալ և էժան ապրանքների արտադրությունը, ինչը արտարժույթի աղբյուր է և դյուրին է դարձնում այլ կենսականորեն անհրաժեշտ ապրանքների ներկրումը: Այլընտրանքային ներքին կողմնորոշվածություն ունեցող տնտեսությունը կենտրոնանում է ներքին շուկայի խնդիրների շուրջ ելնելով ոչ թե սեփական պահանջմունքները բավարարելու նկատառումներից, այլ միջին ժամկետում վճարային հաշվեկշիռը բարելավելու հիմնախնդրից:

Տվյալ երկրի որևէ ապրանքախմբի համար «փաստացի համեմատական առավելության» գործակցի հաշվարկի մեթոդիկան գրվել է Բ. Բալաշի կողմից դեռ 1965թ-ին: Իսկ 1986 թ-ին ՄԱԿ-ի միջազգային զարգացման կազմակերպության հրատարակած աշխատությունում այդ գործակցի հաշվարկի համար առաջարկվում է օգտագործել հետևյալ բանաձևը.¹

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij} - M_{ij})}{Tk_j(Ti_w / Tk_w)}$$

որտեղ X- արտահանումն է, M- ներմուծումն է, i-ապրանքը, j- երկիրը, k- ողջ ապրանքը, w- աշխարհը

¹ Աղբյուրը՝ UNIDO - International Comparative Advantage in Manufacturing, 1986, Vienna, p. 192-194.

$$T = \frac{X + M}{2}$$

Կատարենք մի քանի պարզաբանումներ. (X - M)-ը j երկրի կողմից i ապրանքի զուտ արտահանումն է, Tk_w - ամբողջ համաշխարհային ապրանքաշրջանառությունն է՝ բաժանած 2-ի, Ti_w-i ապրանքի համաշխարհային շրջանառությունն է՝ բաժանած 2-ի Tk_j -j երկրի ողջ ապրանքաշրջանառությունն է՝ բաժանած 2-ի Ti_w / Tk_w - i ապրանքի տեսակարար կշիռն է համաշխարհային ապրանքաշրջանառության մեջ: Եթե արտահանումը մեծ է ներմուծումից ապա գործակիցը դրական է, եթե ոչ՝ բացասական: Որքան մեծ է արտահանումը ներմուծումից, այնքան մեծ է գործակիցը: Հայաստանի տարբեր ապրանքային խմբերի համար հաշվարկենք «փաստացի համեմատական առավելության» գործակիցը և պարզենք, թե որ ապրանքների գծով մեր հանրապետությունը ունի համեմատական առավելություն, և ինչ մեծության է այդ գործակիցը: Հաշվարկները կատարվել են 1995, 1996 և 1997 թվականների համար, քանի որ ըստ առանձին ապրանքախմբերի համաշխարհային ապրանքաշրջանառության վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները առկա են մինչև 1997 թվականը ներառյալ: Աղյուսներում ստացվել է հետևյալ պատկերը: (Աղյուսակ 1)

Աղյուսակ 1- Հայաստանի «փաստացի համեմատական առավելությունների» գործակիցը տարբեր ապրանքախմբերի համար 1995, 1996 և 1997 թվականներին:

Ապրանքախմբերը	R C A ij		
	1995	1996	1997
Կենդանիներ և կենդանական ծագման արտադրանք	-6,07	-5,5	-4,9
Պատրաստի սննդի արտադրանք	-3,5	-4,9	-4,7
Քիմիայի և նրա հետ կապված արդյունաբերության ճյուղերի արտադրանք	-1,19	-0,98	-1,6
Մանածագործական իրեր	0,42	-0,5	-1,1
Կաշի, մորթի և դրանցից պատրաստված իրեր	0,23	0,027	0,12
Մեքենաներ և սարքավորումներ	-0,14	-0,32	-0,49
Տրանսպորտի միջոցներ	0,072	-0,093	-0,14
Սև և գունավոր մետաղներ	0,19	0,51	0,62
Կիսաթանկարժեք և թանկարժեք քարեր	3,48	1,07	0,86

Հաշվարկների համար հիմք են ընդունվել հետևյալ աղբյուրները – World Tables, The World Bank 1997, Washington D. C. p. 184 և Հայաստան տնտեսական միտումներ, հոկտեմբեր - դեկտեմբեր 1998, Երևան 1998, էջ 107

Այսպիսով, արտադրությունը զարգացնելու և արդյունավետ արտահանում կազմակերպելու համար, նախ և առաջ պետք է խթանել այն ճյուղերի զարգացումը, որոնք արդեն իսկ ունեն համեմատական առավելություն բանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի արդյունահանում, մետալուրգիա, կաշի մորթի և դրանցից պատրաստված իրեր: Արդյունքում կուտակված կապիտալը կներդրվի գիտատար և կապիտալատար ոլորտներում (մեքենաշինություն, սարքաշինություն և այլն) արտադրության վերագինման և թողարկվող արտադրանքի ծավալների ընդլայնման համար և հնարավորություն կստեղծվի նաև այլ ոլորտների գծով կազմակերպել արդյունավետ արտահանում: Իհարկե, արդյունավետ ճյուղերի միջոցով

կուտակված կապիտալը դեռ բավարար աղբյուր չէ ռեալ ներդրումների համար և այն պետք է զուգակցվի արտաքին ներդրումներով, որոնք պետք է կատարվեն հատկապես գիտատար և կապիտալատար ոլորտներում, ինչպիսիք են քիմիական արդյունաբերությունը, մեքենաշինությունը, սարքաշինությունը և այլն: Սակայն մինչ այժմ, Հայաստանում քիչ թե շատ մեծ ծավալներով արտաքին ներդրումներ կատարվել են բուսական ծագման արտադրանքի վերամշակման ոլորտում, իսկ աշխարհում դժվար թե գտնվի մի երկիր, որը չունի համեմատաբար ժամանակակից ծխախոտի, ալկոհոլային խմիչքների և «Կոկա-Կոլայի» գործարան: արտադրողական ուժանվորված ծրագրում Ինչպես տեսնում ենք մետալուրգիան և թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի արտադրությունը այն ճյուղերն են, որոնց գծով մեր երկիրը կարողանում է կազմակերպել արդյունավետ արտահանում: Փաստորեն, այս ճյուղերի գործարանների վերագործարկումը նախկին հզորություններով հնարավորություն կտա բազմապատկել ձեռք բերված հաջողությունները: հատկապես գունավոր մետալուրգիան այն ոլորտն է, որում Հայաստանը մասնագիտացել է վերջին տասնամյակների ընթացքում և չնայած մետալուրգիական հզոր ձեռնարկությունների թերթեղնվածությանը՝ շարունակվում է այս ոլորտի թողարկած արտադրանքի արտահանումը դրական հաշվեկշռով: Հետևաբար, հատկապես այս ճյուղի արագ զարգացումը կարող է մեր հանրապետության համար դառնալ այն նյութական բազան, որի հիման վրա կարելի է զարգացնել մյուս ճյուղերը: Ամենայն հավանականությամբ, հիմնական ներդրումները պետք է կատարվեն այն ոլորտներում, որոնց գծով արդեն իսկ Հայաստանը հասել է որոշակի հաջողությունների և առկա է արտադրական բազան: Վերը նշված առավելությունները արդյունավետորեն համատեղելով արտաքին ներդրումների հետ Հայաստանը հնարավորություն կստանա վերամասնագիտանալ այն հիմնական արտադրատեսակների գծով, որոնցով մասնագիտացած է եղել ԽՍՀՄ ժամանակաշրջանում. հաստոցաշինության, սարքաշինության, կաուչուկ և ռետինատեխնիկական իրեր, կոշիկեղեն և այլն: Ինչ վերաբերվում է գյուղատնտեսությանը, ապա, չնայած այն բանին, որ գյուղատնտեսությունը համարվում է ցանկացած տնտեսության ամենա իներտ

ուղորդը և դժվարությամբ է բարեփոխվում, Հայաստանում այս ուղորտում տեղի է ունենում առավել արագ տեղաշարժ, քան մյուս ուղորտներում: Ներկա պահին տարբեր միջազգային կազմակերպություններ (ԵՆ Պարենային Ապահովության Ծրագիր, Միջազգային Հիմնադրամ Գյուղատնտեսության Ջարգացմանը և այլն) մեծ ներդրումներ են կատարում այս ուղորտում և խթանում են Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացմանը: Միանշանակ կարելի է ասել, որ այս ուղորտը միակն է, որը վերջին տարիներին ապահովում է կայուն աճ: Սակայն Հայաստանը երբեք չի համարվել գյուղատնտեսական երկիր, և լավագույն դեպքում, արդյունավետ աշխատող գյուղատնտեսությունը կարող է բավարարել մեր պահանջմունքների մի մասը միայն: Գյուղատնտեսությունը ամբողջությամբ չի կարող համարվել համեմատական առավելություն: Վիճակագրական տվյալները ապացուցում են դա. չնայած գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալների աճին, ՀՀ առևտրային հաշվեկշռում այս ուղորտի բացասական հաշվեկշիռը ամենամեծն է: Սակայն, համաշխարհային պրակտիկան ցույց է տալիս, որ գյուղատնտեսության զարգացումը ցանկացած բարեփոխումների և տնտեսական առաջընթացի կարևորագույն գրավականն է:

Այսպիսով, տնտեսական առաջընթացի գրավականը, երկրի համեմատական առավելությունների միշտ գնահատումն է և նրանց պատշաճ ուշադրություն դարձնելը: Առաջ քաշված մեթոդը հնարավորություն են ստեղծում միշտ գնահատել երկրի տեղը աշխատանքի միջազգային բաժանման ներկա համակարգում և իրականացնել կոմպլեքս միջոցառումներ տնտեսական առաջընթաց և բարձր կենսամակարդակ ապահովելու համար:

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԽԱԶԱՏՐՅԱԼ

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՑԱՆԿ¹

Ազգակ (Բեյրութ)

«Հայ հին բանաստեղծութիւնը» 1959, 25.07

Ալլու (Բեյրութ)

«Էնը» 1949, թիվ 3

«Ն.Աղբալեան - Յ.Օշական» 1950, թիվ 5

«Խալիլ ժիպրան» (կենսագրեց և թարգմանեց Համաստեղ) 1951, թիվ 5

«Սպիտակ Չիաուրը» (հատված երկրորդ գրքից) 1953, թիվ 11-12

«Աղօթամատենան» 1956, թիվ 2

«Մ. Իշխանի «Հացի եւ սիրոյ համար» վեպի մասին» 1957, թիվ 1

«Երբ կը սիրենք» 1957, թիվ 2

«Աղօթարան» 1957, թիվ 6

Ամենուն Տարեգոյց (Կ. Պոլիս)

«Սիմօն ու Կիրօն» 1926

«Երբ այն օրերուն երախայ էիր» 1927

«Կապոյտ հուլունքը» 1928

Ամենուն Տարեգիրքը (Բեյրութ)

«Փոքրիկ Հոպսիտը» 1955

«Ամեն Անգամ, որ կերթամ ծանօթի մը դագաղին» 1963

«Այ, մտերիմ թիթեռնիկ» 1963

Ամերիկահայ Հանրագիտակ (Բոստոն)

«Թոնին եւ Հալլէի գիսաւորը» 1925

Ասպարեզ (Լոս Անջելես)

«Ժողովուրդը եւ գրականութիւնը» 1966, 13.12

Ավանգարդ (Երևան)

«Հավատք քո կեցուսքն զքեզ» 1990, 25.03

Բազին (Բեյրութ)

«Հայու ոգին» 1962, թիվ 1

«Հարոն ու Կարոն» 1963, թիվ 10

«Սայաթ-Նովայի 250-ամեակին առիթով» 1964, թիվ 1

«Յաւիտենական ճամբորդը» 1965, թիվ 4-5

«Յակոբ Օշական» 1966, թիվ 1

«Զրոյց շունի մը հետ» թիվ 1

«Այծետոմար» (հատված) թիվ 4

«Ա. Ահարոնեան» թիվ 8-9

«1600-ամեակը» թիվ 12

«Համբոյրը» (թատերգութեան վերածեց Բ. Փափազեան) 1974, թիվ 1 - 2

«Աղաւնիները» (թատերգութեան վերածեց Բ. Փափազեան) թիվ 4

«Մայր իմ անուշ» (մայրերին նվիրված թիվ՝ մայրերի նկարներով) 1975, թիվ 5

«Համաստեղի նամակը Կ. Սասունիին» (07.08.1950) 1983, թիվ 8

Գեղունի (Վենետիկ)

«Պանն էր անցեր իմ պարտզէն» 1947

Էջմիածին (Էջմիածին)

«Հաւատք քո կեցուսքն զքեզ» 1965, թիվ 2-4

«Համազգայինի» Տառեզիոր (Բեյրութ)

«Տոմար մաքիական» 1936

«Խալիլ ճիպրան» (կենսագրեց եւ թարգմանեց Համաստեղ) 1952

«Համաստեղ ինք իր մասին» 1953

Հայաստանի Կոչնակ (Նյու Յորք)

«Նկարներ» 1921, թիվ 1

«Իգնատիոսը» (փոխան ծաղկեպսակի) 1946, թիվ 10 (Օհան Ծովեցի)

«Տիկիներ եւ Պարոններ ...» 1947, թիվ 10 (Օհան Ծովեցի)

«Զննադատը» 1948, թիվ 42 (Օհան Ծովեցի)

«Եղիա Գասպարեանի շուրջ» 1949, թիվ 6

«Արգաւանդ Ակօսներ» թիվ 40

«Սխալ չկար» 1950, թիվ 42 (Օհան Ծովեցի)

«Մարգարեն» (թարգմ. Խալիլ ճիպրանից - թարգմ. Օհան) 1952, թիվ 17

«Կոչնակի շուրջ» 1954, թիվ 31

«Կը հաւատամ» 1955, թիվ 41(7)

«Վկայութիւն մը Յովհաննէս Աւագեանի յորելեանի առթիվ» 1956, թիվ 23

«Նամակ «Հատընտիր Պատմութեան»-ու շուրջ» 1957, թիվ 26

«Վկայութիւն մը բանաստեղծ Մինաս Նուրիի «Արեւորդի»-ի մասին» 1958, թիվ 19

Հայրենիք (ամսագիր) (Բոստոն)

«Չալօն» 1922, թիվ 1

«Վարդանը» թիվ 2, 1923, թիվ 3-4

«Միջօն» 1923, թիվ 4

«Երնէկ այն օրերուն» 1923 թիվ 7

«Փիլիկ Աղբար» թիվ 9

«Թափառաշրջիկի մը օրագրէն» 1924, թիվ 1

«Պուպրիկը» թիվ 3

«Աղջի Եղսիկ» թիվ 6

«Անծրը» թիվ 9

«Համբոյրը» 1925, թիվ 5

«Սպիտակ լեռներու մէջ» թիվ 2

«Նիւ Եորքի մէջ» թիվ 8

«Վերադարձ» 1926, թիվ 1

«Չամչով կարկանդակ» թիվ 6

«Մակարի տղան Մարգարը» 1927, թիվ 1

«Զրոյց շունի մը հետ» թիվ 6

«Յէքեթի մատանին» թիվ 9

«Գաւառը և Թլկատինցի» թիվ 6-7

«Կորին Մկրտիչեան» 1929, թիվ 4

«Սպիտակ Չիաւորը» 1931- 1933, թվերը

«Արբազան կատակերգոյթուն կամ Տոմար մաքիական» 1938, թիվ 4-9

«Հայրս» 1939, թիվ 2

- «Շրջանը և Բաֆֆին» թիվ 3
- «Յոյսն անստոյգ գալիքին» թիվ 4
- «Ապասում» (պատմվածք) թիվ 11
- «Հրեայ բարեկամս» 1940, թիվ 5
- «Քաջն Նազար» թիվ 9
- «Յուզատախտակը» 1941, թիվ 6
- «Մայր իմ անուշ» թիվ 6
- «Գիտեմ օր մը պիտի մեռնիմ» թիվ 7
- «Զրիստոսի երկրորդ գալուստը» 1942, թիվ 3-6
- «Եթե» 1944, թիվ 3
- «Հայաստանի լեռներու սրնգահարը» թիվ 6
- «Հին հեքեպո» 1945, թիվ 5
- «Երանոս աղբարը» 1946, թիվ 3
- «Աստուածամոր արցունքները» թիվ 4
- «Նիկոլ Աղբալեան» 1948, թիվ 1
- «Լուքսա աղբարը եւ աղավնին» թիվ 4
- «Ա.Ահարոնեանի մահուան առթիւ» թիվ 7
- «Երբ իրիկունն էր մեր գիւղին» թիվ 8
- «Եղիա Գասպարեան» 1949, թիվ 2
- «Ն.Աղբալեանի եւ Յ. Օշականի մասին» թիվ 12
- «Ապիտակ Չիաւորը» «Հաճի Մուսան» (հատված վեպից) 1950, թիվ 4
- «Կ.Սասունիի «Գրական գոհարներ» գրքին առիթով» 1951, թիվ 3
- «Աղօթարան» 1956, թիվ 1-3,5
- «Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ» (Մեսրոպ Մաշտոց Եղեսիա կը ճամբուի) 1962, 7-8

- «Կարապի երգ ... Համաստեղի վերջին խօսքը» 1969, թիվ 8
- Հայրենիք** (տարեգիրք- տօնացոյց) (Բոստոն)
- «Ապասում» (բանաստեղծություն) 1943
- «Հոգւոյս մէջ յոյսը վաղվուան» 1943
- Քառերկեր 1943
- «Փոքրիկ բանաստեղծը» 1944

- «Ես կը ճանչնամ քեզ» 1945
- «Կարմրալանջը» 1946
- «Իրիկնամուտ» 1947
- «Առաջին Ծիլը» 1948
- Հայրենիք** (օրաթերթ) (Բոստոն)
- «Երթանք մեհեանն հաւատքին» 1917, 10.11
- «Երեք քահերը բոսոր» 24.11
- «Ստուերներ» 15.12
- «Ստուերներ» 1918, 09.02
- «Վերջալոյսի ներքեւ» 13.04
- «Հեթանոս պատարագ» 1920, (բացառիկ թիվ 3)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 22.05 (թիվ 2452)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 05.06 (թիվ 2463)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 18.06 (թիվ 2474)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 18.06 (թիվ 2475)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 03.07 (թիվ 2487)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 07.07 (թիվ 2498)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 31.07 (թիվ 2510)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 07.08 (թիվ 2516)
- «Խելագարի մը թուպայաթը» 10.10 (թիվ 2570)
- «Շէն գիւղի հին օրերէն» 1921, 19.03
- «Վերադարձ» (հատված) 1926, 21.10(4400)
- «Մեծ Եղեռնէն յետոյ» 1927, 28.04 (4558)
- «Հայկական ամսագիրը»
- (Կարծիքներ «Հայրենիք»ներու մասին) 06.11 (4718)

- Համաստեղի ելույթը Երուսաղեմում Անկախության օրվա առթիվ 1929, 03.07 (թիվ 5220)
- «Մենք չենք մոռնար» 1955, 23.04 (Օհան Ծոփեցի)
- «Շաւարշը» 1957, 16.03
- «Բարեկամութեան դէսպանները» (թարգմ. Սրբուհի Համաստեղը) 1960, 18.03

- «Եղիշէ Դուրեան» 10.05
 «Րաֆֆի» 07.06 - 08.06
 «Սողոմոն Թեղեբեանի մահուան առիթով» 12.06
 «Մաննիկ Պէրպլեբեան» 03.12 (14778)
 «Չայու ոգին» (նուր Սրբուհի Չամաստեղին) 1962, 07.01 (15109)
 «Մալխաս» 27.01
 «Ինչպէ՛ն կը մեռնին, ինչու՛ կը մեռնին...» 01.12 (15383)
 «Գուրգէնի մահուան քառասունքը» 1963, 13.01
 «Ոսկան Երևանցի» 07.04 - 11.04 (Օհան Ծովեցի)
 «Տարիներ առաջ» 12.05 (Օհան Ծովեցի)
 «Չաւատաւորը» 13.09
 «Սա «Չարուրտ Չեր»ը» 10.09 (Օհան Ծովեցի)
 «Տարիներ առաջ» 12.05 (Օհան Ծովեցի)
 «Ժամադրութիւն մը» (Վարդգէսի մահուան առթիւ) 1965, 28.02
 «Գանկի մը հետ» 22.04
 «Չաւատք քո կեցուցեն զքեզ» 30.05
 «Յուշեր՝ Արամ Պետրոյեանի մահուան առիթով» 24.08
 «Չամաստեղ կը սգայ կորուստը Մ. Օզանեանի մահուան քառասունքի առիթով» 23.11
 «Տրդատ Գազանճեան» 1966, 26.08
 «Եղիա Երուանդ Մելքեան (Մահուան առթիւ)» 08.11
 «Յոյսն անստոյգ գալիքին» 1967, 13.01
 «Գիտեմ, օր մը պիտի մեռնեմ» 13.01
 «Մեծ կորուստը» (Չրանդ Ռուսեան) 27.01
 «Չամաստեղ՝ Ռ. Դարբինեանի մասին» 1968, 16.06

Միջնաբերդ (Բեյրութ)

- Չամաստեղի պատասխանները հարցարանին 1957
 «Բանաստեղծութիւնը» 1959
Յառաջ (Փարիզ)
 «Չէքեաթի մատանին» 1927, 24.07

- «Էս աշխարհը կը փլի» 1928, 29.09-02.10
Յեղափոխական Ալբոմ (Բեյրութ)
 «Գանկի մը հետ» 1967, թիվ 3-4
 «Չաւատաւորը» 1967, թիվ 3-4
Յուսաբեր (Կահիրե)
 «Չոպան Լեռան Չէքեաթը» 1925, 03.01
 «Չամաստեղի ճառը» (Արտասանուած Ջակազիկի գրական երեկոյթին) 1929, թիվ 29-30, 35
 «Չամաստեղի խօսքերից» 1929, թիվ 40
 «Անսովոր կինը» 1929, թիվ 154-164
 Գրական երեկոյթի պատիւ Չամաստեղի 1929, թիվ 298-302
 «Չաւատաւորը՝ Վահան Նաւասարդեան» 1957
 Չամաստեղին նվիրված հորեյանական թիվ 1966, (21.05)
 «Չամաստեղ կը խօսի» (1929-ի ելույթն է Կահիրեում) 1967, թիվ 201
 «Չամաստեղ ինք իր մասին» (Գրելու ձեւն ու արուեստը) 1967, թիվ 213
Նայիրի (Բեյրութ)
 «Նկարներ» (Չուհնք, Լռութիւն, Ջրտուք) 1941, պրակ Ա
 «Լեվոն Շանթ» 1956, թիվ 10 և 11
 «Գրիգոր Ջօիրապ» 1961, թիվ 29:
Նավասարդ (Բոստոն)
 «Կանանչ աչքերով աղջիկը» 1922, թիվ 2
Նորք (Երևան)
 «Սերը» (Ժճ գլուխ) 1989, թիվ 4
 «Աղոթարան» թիվ 7
Ջանասէր (Բեյրութ)
 «Առ Բարձրեալն» 1962, թիվ 24
 «Առ Աստված» 1963, թիվ 17-18
 «Միջօ» 1964, թիվ 15
Սովետական Չայաստան (Երևան)
 «Չայր» 1966, թիվ 6
 Սփյուռքահայ նամականի թիվ 8

Փիւնիկ (Բոստոն)

- «Ստուերներ» 1918 թիվ 1, էջ 61
- «Չարչարուած մերկութիւններ» էջ 176
- «Օձվու տեսիլներ» թիվ 5, էջ 308
- «Եօթը իշխանուհիները» (Մօրիս Մետրոլինկ- անգլ.թարգմ. Զամաստեղը) էջ 378-384, 403-407
- «Թափօրը» թիվ 6-7-9
- «Գերեզմանին վրայ» էջ 528
- «Սպիտակ գիշերներ» թիվ 8-10, էջ 599
- «Դիւահարը» թիվ 11, էջ 663-664
- «AVE MARIA» թիվ 12, էջ 731-732
- «Անօթիները» 1919 թիվ 1, էջ 815
- «Փարոսը» թիվ 3, էջ 954-956
- «Գերեզմանափորները» թիվ 4, էջ 997-1002
- «Նկարներ» թիվ 8, էջ 1308-1309
- «Ան կատուն» թիվ 11, էջ 1430-1431
- «Նկարներ» թիվ 6-7, էջ 1166
- «Անօթիները» թիվ 1, էջ 815
- «Մահուան տեսիլներ» 1920 թիվ 1, էջ 1524-1525
- «Վերջալոյսին հետ» թիվ 3, էջ 1670-1672
- «Անծանօթ տաճարը» թիվ 4, էջ 1717-1719
- «Խելագարի մը ռուպայեթը» էջ 1692-1693,
- «Խելագարի մը ռուպայեթը» էջ 1760

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

- Ազգ (Երևան)**
1996, 23.01 «Հայրենիքում չգնահատված տաղանդավոր գրողը՝ Զամաստեղ» (Գ. Էմին)
- Ալիք (Թեհրան)**
1966, 12.03-13.03 Համաստեղ մեր գիւղէն է (Ա. Պուլուզեան)
19.04-21.04 «Համաստեղ» (Եղ. Պոյաճեան)
1967, 14.01 Համաստեղին նվիրված թիվ
19.01 «Յարգանքի երեկոյ նուիրած Համաստեղի 50ամեայ գրական գործունէութեան»
19.01 «Ավա՛ղ» (Արամ Գառօնէ)
«Համաստեղի յիշատակին համաժողովրդական յարգանքի հանդէս Տիբրոյթի մէջ» (22.01.1967)
«Զեկոյց-կոչ՝ Ուղղած բոլորին, ամէն տեղ»։ «Մեռաւ Զամաստեղ» (Կեդր. Յանձնախմբի կողմէն է)
02.03 «Թեհլերեան և Համաստեղ» (Պ. Ս.)
1990, 17.01 - 21.01 «Համաստեղի տունը» (Աղ. Յովհաննիսեան)
- Ալյօս (Բեյրութ)**
1951, թիվ 1 «Համաստեղ» (գրեց՝ Լեւոն Գարմէն)
1953, թիվ 7 «Նայիրի»ի դասախոսությունը Համաստեղի մասին
1957, թիվ 9 «Սրբազան կատակերգութիւն, Տոմար Մաքիական Համաստեղի» (Ն. Աղբալյան)
1958, թիվ 2 «Համաստեղի մասին՝ «Աղօթարան»ի առիթով» (Գր. Շահինյան)
1960, թիվ 1-12 «Համաստեղեան տիպարներ» (Գր. Շահինյան)
- Աիւնկան 67 (Գարուն) (Բեյրութ)**
«Առաջին Սէրը, վերջին կորոս» (Գ. Շ.)
- Ամէնուն-Տարեգիտքը (Բեյրութ)**
«Շոփաց աշխարհը իր դէմքերով» (Ալէք Փիլիպոս)

Այլ (Բեյրութ)

1958, 26.01 «Աղօթարան»ի Համաստեղը» (Գր. Շահինեան)

Ասաստեղ (Լոս Անջելես)

- 1947, 02.05 «Ճաշասեղան ի պատիւ Համաստեղի»
- 18.09 «Ես տեսայ Համաստեղը» (Յ. Կարապետեան)
- 1966, 01.12 «Համաստեղի յիշատակին» (Վ. Ասլանեան)
- 09.12 «Համաստեղ» (Թ. Փօսթանեան)
- 13.12 «Համաստեղի հուսկ բանին» (Ալէք Փիլիպոս)
- 1967, 10.01 «Համաստեղ» (Ջ. Կապանեան)
- 03.02 «Համաստեղի մահուան քառասնօրեակը. ոգեկոչում յիշատակի» (Ս. Սարունի)

Արահետ (Փարիզ)

1977, թիվ 2 «Համաստեղ եւ Գիւղը» (Ծ. Պերպէրեան)

Արեգակ (Լոնդոն)

1966, թիվ 24 «Յիսնամեակ Համաստեղի գրական գործունեութեան»

Արմենիա (Բուենոս Այրես)

1966 01.07 Համաստեղին նվիրված թիվ

Արվեստ, գրականություն, գիտություն («Պրովետար»-ի հավելված) (Թիֆլիս)

1928, թիվ 7 (12.02) «Համաստեղ, «Գիւղը»» (Յ. Յովակիմյան)

Բագին (Բեյրութ)

- 1962, թիվ 1 (Ա տարի) «Զրոյց հայ գրականութեան մասին» Գ. Մխիթարեան
- թիվ 6 «Համաստեղ» (Ե. Պ.)
- 1966, թիվ 1 Համաստեղին նվիրված թիվ
 - թիվ 3 «Յիսնամեակ Համաստեղի գրական գործունեութեան»
 - թիվ 4 «Համաստեղ, «Այծետոմար եւ ուրիշ բանաստեղծութիւններ»
 - («Բագին»ի գրական զրոյցներն)
 - թիվ 7 «Համաստեղի հետ» (Բ. Նուրիկեան)
 - թիվ 12 «Մատենախօսութիւն. Համաստեղ, «Գիւղը»» (Պ. Անանուն)
- 1981, թիվ 7 «Ամերիկահայ գրականութեան 1960- 84 շրջանի էստարբերու հարցեր» (Վ. Թեքեան)
- 1982, թիվ 11 «Համաստեղ և Թոթովենց» (Յ. Պերպէրեան)

1987, թիվ 4 Համաստեղին նվիրված թիվ (մահուան 20-ամեակը)

1997, «Համաստեղի Տեր-Զօրեան այցելութիւնը» (Տոքոս. Ս. Սիսեռեան)

Բագմավայ (Վենետիկ)

- 1966, թիվ 1 - 3 «Համաստեղի գրական գործունեութեան յիսնամեակը»
- 1966, թիվ 11 - 12 «Համաստեղի «Գիւղին» մէջ եւ «Անձրեւին» տակ» (Յ. Ռափայել Անտոնեան)
- թիվ 11 - 12, «Համաստեղ եւ իր գործը» (Յ. Մեսրոպ ճանաչեան)
- 1967, թիվ 1 - 2 «Համաստեղ եւ իր գործը» (Յ. Մեսրոպ ճանաչեան)

Գլածող (Անթիլիաս)

1966 - 1967 «Համաստեղի կեանքը եւ գործը» (Կարպիս սրկ.

Մխիթարեան)

«Համաստեղի արուեստը» (Մինաս սրկ. Ազնաւորեան)

Գրական քեռք (Երևան)

- 1966, 12.08 «Մեր գրականության անբաժան մասը» (Ստ. Կուրտիկյան)
- 02.12 «Համաստեղ» (Գ. Էմին)
- 1981, 29.05 Համաստեղին նվիրված երկեր
- 1990, 16.05 «Համաստեղի միհատորյակը» (Ա. Եղիազարյան)

Երեկոյան Երևան (Երևան)

1989, 06.11 «Համաստեղը «վերադարձավ» հայրենիք»

Երիտասարդ Հայուհի (Բեյրութ)

1966, թիվ 12 «Համաստեղ» (Սեզա)

Զուարթնոց (Փարիզ)

1929 թիվ 6 «Համաստեղ, «Անձրեւը»» (Յ. Բալունեան)

Էքմիածին (Էքմիածին)

- 1959, թիվ 4 «Համաստեղ, «Աղօթարան»»
- 1966, թիվ 5 «Ողջոյն Համաստեղին»

Հայկական Հայագիտական Հանդէս (Բեյրութ)

1979, հ. է «Գոյնի եւ ձայնի զգացողութիւնը Համաստեղի պատմութեանը մէջ» (Ա. Գապպենճեան)

Հայ րնտանիք (Վենետիկ)

1969 «Գաւառական գրականութիւնը եւ Համաստեղ» (Յ. Ս. Վ. ճանաչեան)

Հայաստանի Կոչնակ (Նյու Յորք)

1924, թիվ 49 «Գիւղը» (Յ. Աւագեան)

1939, թիվ 31 «Անձրևը» (Յ. Աւագեան)

1954, թիվ 13-14 «Սպիտակ Չիաւորը» (Յ. Աւագեան)

Հայաստանի Հանրապետություն (Երևան)

1995, 03.11 «Համաստեղի գրական ուղղութեան հարցի շուրջ» (Ս. Դանիելեան)

Հայոց լեզու և գրականությունը դպրոցում (Մայրենի) (Երևան)

1989, թիվ 6 «Համաստեղի «Քաջն Նագարը»» (Վ. Սարգսյան)

1992, թիվ 1 - 2 «Համաստեղ» (Ս. Դանիելեան)

Հայրենիք (տարեգիրք) (Բոստոն)

1946 «Համապտեղ» (գրեց՝ Ս. Ա.)

Հայրենիք (ամսագիր) (Բոստոն)

1938, թիվ 3 «Համաստեղը» (Վ. Սոֆեան)

1961, թիվ 5 «Համաստեղը և իր աշխարհը» (Գր. Շահինեան)

1966, թիվ 3 «Յիսնամեակ Համաստեղի գրական գործունեութեան»

1969, թիվ 8 «Համաստեղի վերջին խօսքը՝ Լոս Անճելէսի մէջ»

Հայրենիք (օրաթերթ) (Բոստոն)

1924, 07.09 «Գիւղը» (Մ. Պարսամեան)

31.07 «Հայ գիւղի երգիչը» (Վ. Ահարոնեան)

1925, 27.01 - 03.02 «Հայրենիք» ամսագիրը» (Մ. Պարսամեան)

09.01 «Տեսակցութիւն մը» (Վ. Շուշանեան)

15.09 - 24.09 «Համաստեղ» (Օ. Մխիթարյան)

1927, 01.01 «Հայ գրականութեան արդի ձգտումները» (Սկրտիչ Պարսամեան)

14.01 «Համաստեղը» (Կ. Սասունի)

10.11-11.11 «Հինգ տարի»» (Յովհաննէս Աւագեան)

1929, 30.06 «Անկախութեան տօնը Երուսաղէմի մէջ» («Բանախօսած են ընկերներ Համաստեղ եւ Վ. Նաւասարդեան»)

03.07 «Անկախութեան տարեդարձի առթիվ» (Համաստեղի ելույթը Երուսաղէմում)

10.07 «Համաստեղի «Անձրև»ը» (Ա. Չօպանեան)

1930 06.12 Հայտարարություն «Հայրենիք» ամսագրի առաջիկա թվերում Համաստեղի «մէծ մեծ վեպը» հրատարակելու մասին

1931, 15.03 «Հարիւր հատոր «Հայրենիք» (Կ. Սասունի)

30.05 «Հայրենիք» ամսագրի մայիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

30.06 «Հայրենիք» ամսագրի յունիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

29.07 «Հայրենիք» ամսագրի յուլիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

28.08 «Հայրենիք» ամսագրի օգոստոսի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

01.10 «Հայրենիք» ամսագրի սեպտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

03.11 «Հայրենիք» ամսագրի հոկտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

09.12 «Հայրենիք» ամսագրի 10-րդ տարուան առաջին թիւը» (1931, նոյեմբեր) (Ա. Խոնդկարյան)

30.12 «Համաստեղի «Սպիտակ Չիաւորը» (Ատրպատականի առաջնորդ Գեր. Ներսէս Արք. Մելիքբանդեան)

1932 06.01 «Հայրենիք» ամսագրի դեկտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

30.01 «Հայրենիք» ամսագիրը» (Վ. Հուրեան)

04.02 «Հայրենիք» ամսագրի յունուարի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

27.02 «Հայրենիք» ամսագրի փետրուարի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

17.02 «Համաստեղ ու «Հայրենիք» ամսագիր» (Կ. Թանտրճեան)

06.05 «Հայրենիք» ամսագրի ապրիլի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

28.05 «Համաստեղի գրականութեան մասին»

04.06 «Հայրենիք» ամսագրի մայիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

03.07 «Հայրենիք» ամսագրի յունիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարեան)

07.08 «Հայրենիք» ամսագրի յուլիսի թիւը» (Ա. Խոնդկարեան)

«Հայրենիք» ամսագրի օգոստոսի թիւը» (Ա. Խոնդկարեան)

«Հայրենիք» ամսագրի հոկտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարեան)

1933 04.03 «Հայրենիք» ամսագրի փետրուարի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

02.04 «Հայրենիք» ամսագրի մարտի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

05.05 «Հայրենիք» ամսագրի ապրիլի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

06.10 «Հայրենիք» ամսագրի սեպտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

«Հայրենիք» ամսագրի հոկտեմբերի թիւը» (Ա. Խոնդկարյան)

- 1960 24.05 «Համաստեղ» (Միւնիխի «Ազատագրութիւն» ռադիօկայանէն)
- 09.09 «Համաստեղի «Սպիտակ Չիւտր»ը» (Ս. Սահառունի)
- 1962, 07.03 «Հայրենիք» ամսագրի քառասնամեայ փառքը» (Եղ. Պոյաճեան)
- «Գիրքերու հետ. Գր. Շահինեան, «Համաստեղ» (Արամ Հայկազ)
- «Գիրքերու հետ. Գր. Շահինեան, «Հատընտիր» (Արամ Հայկազ)
- 1963, 27.01- «Թատերական ներկայացման մը առիթով» («Հայաստանի լեռներու սրնգահարը») (Ղ. Մերկեան)
- 12.07- «Համաստեղ» (Ս. Սահառունի)
- 1964, 27.02- «Համաստեղի մասին»
- 1965 01.10 - 02.10 «Փէրչենճի ոսկեհունչ սրնգահարը» (Յ. Կարապետ)
- 1966 31.01- «Պատարագ» (Համաստեղի յիշատակին) (Լ. Սրապեան Հերըտ)
- 14.05- «Համաստեղի «Այծետոմար»ը եւ ուրիշ բանաստեղծութիւններ» (Պ.Սնապեան)
- 26.07- «Իր յոբելեանին առթիւ» (Կարծիքներ Համաստեղի մասին)
- 06.08- «Ողջոյն Համաստեղին» («Էջմիածին», 1966, մայիս -11.03. 1966)
- 11.08- «Փունջ մը ծաղիկ՝ Համաստեղին» («Այգ»-ից) (Շահանդուխտ)
- 12.08 - 16.08 «Հայ գիւղի անճաման սրնգահարը» (Ա. Ալիքեան)
- 13.08 - 14.08 «Թրքական» օղին», «Համաստեղի տունը» (Վ. Վալադեան)
- 20.08- «Ստ. Կուրտիկյանը Համաստեղի և Արամ Հայկազի մասին»
- 11.09 - «Համաստեղի յոբելեանին առթիւ» (Սար.Սահակեան)
- 15.09 - «Համաստեղի գրական գործունեութեան 50-ամեայ յոբելեանը Պուլտոս Այրտի մէջ»
- 16.10- «Համաստեղ» (Մ. Պօղոսեան)
- 01.11- «Ուաշինկթընի հայ համայնքը տօնեց Համաստեղի յոբելեանը եւ տուաւ իր նուէրը, հեղինակին հին ու նոր գործերուն հրատարակութեան համար»
- 08.11 «Համաստեղի յոբելեանը Ուաշինկթընի մէջ» (Առանձար)
- 16.11 «Համաստեղը» (իր յոբելեանին առթիւ) (Ռ. Դարբինեան)
- 17.11 «Համաստեղի յիսնամեայ յոբելեանը» (Բ. Կռանեան)
- 29.11 «Համաստեղ» (մահազդ)
- 30.11 «Համաստեղ» (կենսագրական համառօտ տեղեկութիւններ)

- 01.12 «Անճահական Համաստեղը» . «Համաստեղի թաղումը»
- 03.12 «Յարգենք Համաստեղի յիշատակը»
- «Այց Մոնթրէալի մեր գաղութին» (Արամ Հայկազ)
- «Վերջին 36 ժամը Համաստեղի հետ» (Բիւզանդ Կռանեան)
- 07.12 Մոնթրէալի հայութիւնը տօնեց Համաստեղի գրական գործունեութեան 50-ամեայ յոբելեանը (Վրէժ-Արմէն)
- «Գերեզման Համաստեղի» (Արսէն Երկաթ)
- 11.12 «Վերջին յարգանքը» (Ս. Սարունի)
- 16.12 «Համաստեղ» (Յակոբ Մաննիկեան)
- «Համաստեղին» (Լաթօ)
- 18.12 «Համաստեղ» («Հայրենիքի ծայն»-ից՝ 04.12.1966) (Գ. Մահարի)
- «Համաստեղ» (Լեւոն Քէչիշեան)
- 07.12 «Մոնթրէալի հայութիւնը տօնեց Համաստեղի գրական գործունեութեան 50ամեայ յոբելեանը» (Վրէժ-Արմէն)
- «Համաստեղ» (Թորգոմ Փօսթանեան)
- «Գերեզման Համաստեղի» (Արսէն Երկաթ)
- 09.12 «Ահա Կաղնին Շանթահար» (Ս. Սարունի)
- ՀՕՄ-ի Հանգանակութիւնը՝ Համաստեղի հիշատակին «սան մը պահելու համար»
- 11.12 «Վերջին յարգանքը» (Ս. Սարունի)
- «Համաստեղի յիշատակին» (Վիգորիա Ասլանեան)
- «Համաստեղն ալ շանթահար ինկաւ Սուրբ Մեսրոպ բառը շրթունքին վրայ» (Գ. Մելիտինցի)
- «Համաստեղի քաղցր յիշատակին» (Գրիգոր Պետրոսեան)
- 13.01 Համաստեղին նվիրված թիվ
- 13.01 - 15.01 «Իր կոչումին տէր գրողը» (Սուրեն Մանինեան)
- 13.01 - 15.01 «Հայ գիւղի անճաման սրնգահարը» (Ա. Ալիքեան)
- 14.01 «Համաստեղի յիշատակին» (Վիգորիա Ասլանեան)
- «Համաստեղ» (Մ. Նուրեան)
- 17.01 «Համաստեղ եւ իր գրականութիւնը» (Արամ Հայկազ)
- «Վաստակաւոր գրագետը՝ Համաստեղ» (Եղ. Սիմքէշեան)

- 24.01 «Անմոռանալի» (Վրեժ Արմեն)
- 08.02 «Համաստեղի մահուան քառասունքը» (Ոգեկոչում յիշատակի)
- 10.02 «Համաստեղի 50-ամեայ յոբելեանը Աթենքի մեջ»
- 17.02 - 18.02 «Յարգանքի երեկոյ նուիրում Համաստեղի յիսնամեայ գրական գործունէութեան»
- «Տիրորոյի յարգեց Համաստեղի յիշատակը» (Ե. Բամառ
«Համազգային մեծարանք Համաստեղի»
- 01.03 «Համաստեղի «Առաջին Սէրը» » (Արշակ Սահակեան)
- 11.03 « «Առաջին Սէրը» հատորին առթիւ» (Գիսաւոր)
«Համաստեղ եւ «Առաջին Սէրը» » (Ա. Արփիմէ)
- 17.01 Համաստեղին նվիրված թիվ
- 16.08 «Գիր եւ գրականութիւն» (Գառնիկ Գալստեան)
- Հայրենիքի ծայր** (Երևան)
- 1966, 04.12 Համաստեղ (Գ. Մահարի)
- 1989, 24.05 «Հայրենիքի անմեռ ոգին» (Դ. Գասպարյան)
- Արածառ** (Պոլիս)
- 1963, 12.12 - 26.12 «Համաստեղ» (Ռ. Հատտեճեան)
- 1964, 16.01 «Համաստեղ» (Գ հատված) (Ռ. Հատտեճեան)
- 1966, 17.04 «Գովք Համաստեղին» (Աստղիկ Քեհեաեան)
- 18.04 «Համաստեղի յոբելեանը Պոլսում» (17.04.1966)
- 12.10 «Համաստեղի յոբելեանին առթիւ» (Սար. Սահակեան)
- 1967, 25.12 «Մեզի հետ էր Համաստեղ» (Արամ Աֆարեան)
- Միջնաբերդ** (գրական տարեգիրք) (Բեյրութ)
- 1959 (Բ տարի) «Աղօթարան» (Ե.Պ.)
- Յառաջ** (Փարիզ)
- 1926 05.08 «Ի պատիւ Համաստեղի» (հայտարարությունն է)
- 1927, 26.11 «Համաստեղի «Գիւղը» » (Օհան Կարօ)
- 1928, 04.03 « Ծաղկեփունջ՝ նորագոյն գրականութեան» (գրական ասուլիս Համաստեղի մասին)
- 09.03 «Համաստեղի մասին»
- 15.08 «Թեյասեւեան ի պատիւ Համաստեղի»

- 1966, 22.04 Ա. Պետիկյան, «Համաստեղ».
- 30.06 «Համաստեղի մասին»
- 06.09 «Համաստեղի յոբելեանը» (Ս. Մահակեան)
- 30.11 «Համաստեղ»
- 04.12 Համաստեղին նվիրված թիվ
- Յեղափոխական Այրում** (Բեյրութ)
- 1966, թիվ 3 - 4 Համաստեղին նվիրված բացառիկ թիվ
- Յուսաբեր** (Կահիրե)
- 1924, 07.10 -25.10 «Գիւղը» (Գ. Մխիթարեան)
- 1925, 20.06 «Գիւղը» (Դ. Անանուն)
- 15.09-24.09 «Համաստեղ» (Օ. Մխիթարեան)
- 1929, 20.03 - 25 Գրական երեկոյ ի պատիւ Համաստեղի (16.03.1929)
- 04.05 - 10.05 Գրական երեկո ի պատիւ Համաստեղի
- 13.05 Համաստեղի ճառը
- 1961, 11.09 « Համաստեղի «Այծետոմարը»»
- 1966, 04.01 Համաստեղին նվիրված յոբելեանական թիվ
- 05.02 «Պարզութիւն եւ բարութիւն» (Ս. Իշխան)
- 10.02 «Քաջն Լազար եւ 13 պատմուածքներ» (Պ. Սնապյան)
- 11.02 «Յարգանք հայ տոհմիկ շունչին» (Յ. Գեղարդ)
- 21.02 «Համաստեղի «Աղօթարանը»» (Յ. Կարապետց)
- 21.02 Վկայութիւններ Համաստեղի մասին
26. 04 «Այծետոմար եւ ուրիշ բանաստեղծութիւններ» (Պ.Ս.)
- 21.05 Համաստեղին նվիրված թիվ
- 27.05 «Համաստեղի յոբելեանը Պաղդատի մեջ» (27.03.1966)
- 04.06 «Համաստեղ եւ իր գրականութիւնը» (Բենիամին Թաշեան)
- 27.08 «Համաստեղի յոբելեանը» (Սար. Սահակեան)
- 10.09 «Մտորումներ սփյուռքահայ գրականութեան շուրջ» (Ստ. Կուրտիկյան)
- 26.11 «Համաստեղ «Գիւղը»»
- 01.12 «Համաստեղ»
- 03.12 «Այց՝ Մոնթրէալի մեր զաղութիւն» (Արամ Հայկազ)

- «Համաստեղ եւ իր գրականութիւնը» (Արամ Հայկազ)
- 14.12 «Համաստեղի վերջին ժամերը» (Բ. Կռանեան)
- 21.12 «Անմոռանալի» (Վրեժ-Արմէն)
- «Վաստակաւոր գրագէտը՝ Համաստեղ» (Եղ. Սիմքէշեան)
- 1967, 18.02 «Համազգային մեծարանք Համաստեղի»
- 23.06 «Համաստեղի հետ» (Բենիամին Լուրիկեան)
- 16.11 Հորելեանական հանդէս (28.10.1966, Պատարայում)
- Հարցազրոյց գրագէտ Արամ Հայկազի հետ Համաստեղի «Յուշա-մատեան»-ին մասին»
- 25.11. «Համաստեղ կը խօսի» (1929-ի Կահիրեում ունեցած ելոյթն է)
- 29.11. «Համաստեղ՝ հանկարծամահ»
- 01.12. «Համաստեղ» (խմբագրական)
- 03.12. «Այց՝ Մոնթրէալի մեր գաղութին» (Արամ Հայկազ)
- 08.12. «Մեզի հետ էր Համաստեղ» (Արամ Աֆարեան)
- 09.12. «Համաստեղ ինք իր մասին» (գրելու ձեւն ու արուեստը)
- 10.12 - 13.12 «Համաստեղ եւ իր գրականութիւնը» (Արամ Հայկազ)
- 14.12 «Համաստեղի վերջին ժամերը» (Բիւզանդ Կռանեան)
- 16.12 «Համաստեղ» (Գաբրիէլ Թագուրեան)
- 23.12 «Վաստակաւոր գրագէտը՝ Համաստեղ» (Եղ. Սիմքէշեան)
- 1987, 31.01 «Հայրենի հողին եւ հողի մարդուն բոյրը Համաստեղի մօտ» (Մ.Ս.Հ.)
- 07.02 «Համաստեղ, «Հայաստանի լեռներու սրնգահարը» (Լ.Լոն Շանթ)
- 11.02 «Հայրենիքը Համաստեղի երեւակայութեան շարժումն աշխարհը»
- Նոր-Ղար (Երևան)
- 1998, թիվ 4 «Համաստեղի «Սպիտակ Չիաուրը» վեպի պատմականութեան մասին» (Կ.Վարդանյան)
- Պայթաղ (Բոստոն)**
- 1965, թիվ 3 «Համաստեղի հետ» (Բ. Լուրիկեան)
- «Մարդը և գրականութիւնը» (Վ. Հայկ)
- 1966, թիվ 3-4 Վերջաբան (Համաստեղի մահուան առթիւ) (Բ. Լուրիկեան)
- Սովետական գրականություն** (Երևան)

- 1965, թիվ 8 «Սփյուռքահայ գրականություն» (Ս.Կ.)
- 1966, թիվ 4 « Ամերիկան մթնում է...» (Ստ. Վարդանյան)
- թիվ 7 «Մտորումներ սփյուռքահայ գրականութեան շուրջ» (Ստ.Կուրտիկյան)
- թիվ 8 «Ղարծալ սփյուռքահայ գրականութեան մասին» (Թ. Թորանյան)
- թիվ 11 Համաստեղի մահախոսականը
- 1983, թիվ 8 «Գ. Մահարու և Համաստեղի նամակագրությունը»
- ԳՐ. ԶԱՆԻՎՅԱՆԻ ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԱՈՆՉՎՈՂ ԳՐԱՊԱՍԿՈՒՄՆԵՐԸ²**
1. «Փերչենն գյուղի ճամփան» («Գրական թերթ», 1991, փետրվարի 15)
 2. «Համաստեղը՝ Կարապետնցին. նամականի» («Գրական թերթ», 1995, հունիսի 9)
 3. «Գրողի հույսն ու ճակատագիրը» («Առերեսում», 1995, թիվ 15)
 4. «Տունդարձի հավատը» («Լրագիր», 1995, նոյեմբերի 21)
 5. «Կելենենց Համբարձումը, Խարբերդի Փերչենն գյուղն ու Ամերիկայի գերեզմանոցները» («Գրական թերթ», 1996, մայիսի 24)
 6. «Կելենենց Համբարձումը, Խարբերդի Փերչենն գյուղն ու Ամերիկայի գերեզմանոցները» («Հորիզոն» (Կանադա), 1995, թիվ 6)
 7. «Համաստեղ և Կարապետնց՝ տունդարձի հավատ» («Նորք», 1998, թիվ 1)

ՀԱՄԱՍՏԵՂԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԱՈՆՉՎՈՂ ՄԵՐ ՀՐԱՊԱՍԿՈՒՄՆԵՐԸ

- Համաստեղի և Կ. Սիտալի նամակագրությունից («Բանբեր Երևանի համալսարանի հասարակական գիտությունների», 1996, թիվ 3, էջ 95-106):
- Համաստեղի նամակներից («Նորք», 1997, թիվ 3, էջ 99-107):
- Համաստեղի և Սիմոն Վրացյանի նամակագրությունից («Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1997, թիվ 2, էջ 145-154):

4. Համաստեղ և Արամ Հայկազ. Նամականի («Նոր-Ղար», 1997, թիվ 3-4, էջ 287-293):
5. Համաստեղ, «Կանանչ աչքերով աղջիկը» («Նոր-Ղար», 1998, թիվ 1, էջ 29-30):
6. Համաստեղի նամակները Գրիգոր Շահինյանին («Նորք», 1998, թիվ 2, էջ 113-122):
7. Համաստեղը գրական աշխատանքի մասին («Գարուն», 1998, թիվ 2, էջ 74-76):
8. Համաստեղի նամակները («Բագին», 1998, էջ 153-154):
9. Համաստեղը Ալսել Բակունցի մասին (զեկուցում Հայաստանի գրողների միության և ՀՀ ՊԱԱ Մ.Աթոյանի անվան գրականության ինստիտուտի գիտաժողովում նվիրված Բակունցի ծննդյան 100-ամյակին - 6 հունիսի, 1999 թ.):
10. Համաստեղի «Աղօթարանը» («Հայագիտական հանդես» (Գիտական հոդվածներ և հրապարակումներ), 1999, թիվ 2, էջ 53-56):
11. Համաստեղի և Կոստան Ջարյանի նամակագրությունից («Գարուն», 1999, թիվ 6, էջ 45-46):
12. Համաստեղ, «Սփիքին» («Աղբյուր», 1999, թիվ 7-8, էջ 24-25):
13. Հայի ազգային նկարագիրը Համաստեղի «Սպիտակ Չիավորը» վեպում («Նորք», 1999, թիվ 2, էջ 155-162):
14. Ֆիդայու ազգային նկարագիրը Համաստեղի «Սպիտակ Չիավորը» վեպում (զեկուցում Երևանի «Հրաչյա Աճառյան» համալսարանի կազմակերպած միջազգային գիտաժողովում նվիրված Հայկական հարցի միջազգայնացման 120-ամյակին, «Հայկական հարց-1», Երևան, 2000, էջ 132-136):
14. Համաստեղը գրականության մասին («Պատմա-բանասիրական հանդես», 2000, թիվ 2, էջ 55-67):
15. Համաստեղի «Գյուղը» և «Անձրև» ժողովածուները («Հայագիտական հանդես» (Գիտական հոդվածներ և հրապարակումներ), թիվ 3, 2000, էջ 77-83):
16. Համաստեղի «Այծետոմար» երգիծական պոեմը («Նոր-Ղար», 2000, թիվ 4, էջ 17):
17. Համաստեղի և Ն.Աղբալյանի նամակագրությունից («Նորք», 2000, թիվ 4, էջ 17):

¹ Համաստեղի ստեղծագործությունների, նրա գրականության վերաբերյալ նյութերի առաջին մատենագիտական ցանկը կազմել է Գր. Շահինյանը:
² Այս ցանկը մեզ է տրամադրել Գր.Ջանիկյանը:

Համաստեղ (Գրող)

Այս նամակագրությունը հրատարակվում է ՀՀ ՊԱԱ Մ.Աթոյանի անվան գրականության ինստիտուտի կողմից 2000 թ. 11-ին Երևանում հրատարակված «Հայագիտական հանդես» (Գիտական հոդվածներ և հրապարակումներ) թիվ 2-ի 53-56 էջերում հրատարակված հոդվածի հիման վրա:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մ. Խաչատրյան - Համաստեղի «Մեր պարտեզի օրագրեն» շարքը	3
Լ.Արզումանյան - Դժվար խոսակցություն	11
Վ. Սարգսյան - Եվրոպական և ռուսական ռոմանտիզմների ազդեցությունը հայկական ռոմանտիզմի տիպաբանության վրա	22
Կ.Մատինյան - Պետեր Հանդլեի դրամաների տիպաբանությունը	34
Ն.Ավոյան - Ասքապատումը որպես ռեալիստական բաղադրիչ Ա.Այվազյանի ստեղծագործություններում (ռուսերեն)	43

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ն. Մկրյան - Տրոիկած բացահայտչի կառուցվածքը և իմաստային առանձնահատկությունները անգլերեն լեզվում	47
Ա. Ապրեսյան - Լրագրային տեքստի կառուցվածքի հաղորդակցական և գործաբանական առանձնահատկությունները	58
Շ. Պարոնյան, Լ. Բեքարյան - Հարցականը քաղաքավար երկխոսության մեջ (անգլերեն)	67
Գ. Գիրունյան - Ներտեքստային աղբյուրները և թարգմանչի գրական մտահոգությունը (անգլերեն)	78
Ա. Կնյազյան - Համեմատությունը որպես Վ. Վուլֆի անհատական ոճի առանձնահատկություն (ռուսերեն)	85
Ն. Հարությունյան - Դարձվածաբանական միավորների թարգմանությունը որպես մշակույթի շփում և բախում (ռուսերեն)	100
Ն. Հարությունյան - Անգլերեն դարձվածաբանության թարգմանչական հայացակերպը մշակույթների երկխոսության մեջ (ռուսերեն)	115

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

Ն. Հարությունյան - Հայ կրթական գործը Սիրիայում	128
Պ. Բալայան - Խոսքային գործունեության կոգնիտիվ կողմը (ռուսերեն)	137
Ա. Ավազյան - Հանրակրթական դպրոցի տարրական դասարանների աշակերտների զարգացման վրա երկլեզվության ազդեցության հետազոտումը (ռուսերեն)	151
Ա. Սաղաթեյան - Հայաստանում դիստանցիոն կրթության ձևավորման նախադրյալները և զարգացման հեռանկարները (ռուսերեն)	159

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ռ. Աղուզումցյան, Մ. Պետրոսյան - Հոգեբանական մեթոդների կիրառումը օժտված երեխաների ուսուցման կազմակերպման գործընթացում	170
--	-----

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

4. Սեդրակյան – Հայաստանը աշխատանքի բաժանման ներկա համակարգում 179

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

5. Խաչատրյան – Համաստեղի ստեղծագործությունների մատենագիտական ցանկ 187

Շապիկի ձևավորումը
Համակարգչային ձևավորումը

**ԿԱՐՂԱՆ ԳԱԲՐԻԷԼՅԱՆԻ
ԿԱՐԻՆԵ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ**

«ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչություն

Ստորագրված է տպագրության 14.03.2001 թ.
Ֆորմատ 60x84/16
Թուղթ՝ օֆսեթ
Պատվեր՝ № 57

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» ՍՊԸ-ի տպարանում:
Ք. Երևան, Ավան, Չարենցի քաղ. 9/22
Հեռ. 58.22.99, 40.49.82
E-mail: print@netsys.am